

ÇİN'İN HEGEMONİK DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

BEGÜM HAZAL KURT

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARALIK 2018

Bu tezin Yüksek lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır PEHLİVANTÜRK

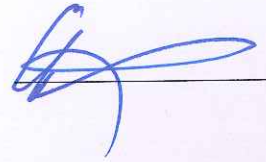
(TOBB ETÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Tez Jürisi Üyeleri

Doç. Dr. Gürol BABA

(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Övünç ONGUR

(TOBB ETÜ, Tarih)

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm.

Begüm Hazal KURT

ÖZ

ÇİN'İN HEGEMONİK DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

KURT, Begüm Hazal

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Bahadır PEHLİVANTÜRK

Son zamanlarda, uluslararası ilişkiler disiplininin en çok tartışılan konulardan biri Çin'in yükselişidir. Özellikle ekonomik performansı ile ABD'ye rakip olabileceği ile ilgili tartışmalar yapılmaktadır. Bu çalışma Robert W. Cox'un eleştirel teorisi ile Çin'in hegemonik dönüşümü üzerine bir değerlendirme yapmaktadır. Üretim ilişkilerini başlangıç noktası kabul ederek Çin'in yeni bir dünya düzeni kurma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla, Mao döneminden günümüze kadar olan süreci üretim ilişkileri, sosyal kuvvetler ve devlet biçimleri açısından ele almakta ve “Çin karşı bir hegemonik hareket yaratabilir mi, yoksa bu gelişmeler bir Amerikan pasif devrim midir?” sorusunun yanıtını aramaktadır. Üzerinde durulan bir diğer nokta, Çin'in ekonomik modelinin ne olduğu ve bunun sürdürülebilirliğidir. Bu çalışma Çin'in ekonomik modelinin neoliberal politikalara dayandığını savunmaktadır. Bu çerçevede, Çin'in neden neoliberal bir ekonomik modeli olduğu, diğer neo-liberal modeli takip eden ülkelerden neden farklı olduğu ve bu modelin sürdürülebilirliği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, eleştirel teori, hegemonya, kapitalizmin türleri, pasif devrim

ABSTRACT

A REVIEW ON HEGEMONIC TRANSFORMATION OF CHINA

KURT, Begüm Hazal

Master of Arts, International Relations

Supervisor: Asst. Prof. Bahadır PEHLİVANTÜRK

In recent years, one of the most debated topics in International Relations is rise of China. Especially, with its impressive economic performance, China is evaluated as a potential rival to the USA. This study evaluates China's hegemonic transformation by employing critical theory of Robert W. Cox. Taking production relations as its starting point, it probes the possibility if China can manage to establish a new world order. For this purpose, this study evaluates the period from the Mao era to contemporary in terms of production relations, social forces and state forms, to answer the question "Can China create a counter hegemonic movement or is it an American passive revolution?". Another interest of this study is what China's economic model is and whether this model is sustainable or not. This paper claims that it is actually based on neoliberal economics. In the framework, this study also discusses why China's economic model should be regarded as neoliberal, how it is different from other neoliberal countries and whether this model is sustainable or not.

Keywords: China, critical theory, hegemony, varieties of capitalism, passive revolution

TEŞEKKÜR

Tüm eğitim hayatım boyunca desteklerini her daim yanımda hissettiğim anneme ve babama teŐekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın her aŐamasına katkı sunan değerli tez hocam Bahadır Pehlivantürk'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Yapıcı eleştirileri ve birikiminden faydalandığım hocam Hakan Övünç Ongur'a ve çalıŐmaya yönelik değerli katkıları için Gürol Baba'ya teŐekkürü bir borç bilirim. Son olarak, hiç Őüphesiz bu tez kendisinin katkıları, eleştirileri, bilgi birikimi olmadan tamamlanamazdı. Çalışma disiplininden ve vizyonundan çok Şey öğrendiğim değerli hocam Mustafa Kutlay'a teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
BÖLÜM II	6
ELEŞTİREL TEORİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	6
2. 1. Giriş	6
2. 2. Robert W. Cox ve Kavramsal Çerçevesi.....	7
2. 2. a. Epistemolojik Bir Tartışma: Pozitivizm-Tarihselcilik	8
2. 2. b. Problem Çözücü Teori-Eleştirel Teori Ayrımı	12
2. 2. c. Ontolojik Bir Tartışma: Tarihsel Yapı, Hegemonya ve Dünya Düzenleri	14
2. 3. Üretimin ve Devletin Uluslararasılaşması: Neo-liberalizm ve Rıza Üretimi.....	25
2. 4. Araştırma Sorusu, Hipotez ve Sonuca Yönelik Genel Bir Özet	27
BÖLÜM III	30
ÇİN VE HEGEMONİK DÖNÜŞÜM?	30
3. 1. Giriş	30
3. 2. Mao Dönemi Tarihsel Yapı.....	31
3.2. a. Maddi İmkanlar	31
3.2.b. Fikirler ve Kurumlar	38
3. 3. Post-Mao Dönemi Tarihsel Yapı	45
3.3.a.Maddi İmkanlar	48
3.3.a.i. 1980'ler: "Dört Modernizasyon" ve "Reform ve Açıklık" Dönemi	48
3. 3. a. ii. 1990'lar ve 2000'ler: "Çin Karakterli Sosyalizm" ve "Deng Xiaoping Teorisi"ve "Sosyalist Uyumlu Toplum" Dönemi	56

3.3.b.Fikirler ve Kurumlar	61
3.3.b.i. 1980'ler, 1990'lar, 2000'ler:Dört Modernizasyon, Deng Xioping Teorisi, “Üç Temsiller” ve “Sosyalist Uyumlu Toplum”	61
3.4. Neo-liberalizm, ÇKP Hegemonyası ve Çin’de Amerikan Pasif Devrimi	66
BÖLÜM IV	71
ÇİN’İN EKONOMİK MODELİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	71
4.1.Giriş	71
4.2. Çin Neo-Liberal Bir Ülke midir?	72
4.3. Çin Neden Diğer Neo-Liberal Ülkelerden Farklı?	80
4.4. Bu Model Sürdürülebilir mi?	84
BÖLÜM V	93
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB : Avrupa Birliği
- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- AR-GE : Araştırma ve Geliştirme
- BAİ : Büyük İleri Atılım
- ÇHÇ : Çin Halk Cumhuriyeti
- ÇKP : Çin Komünist Partisi
- HHSS : Hane Halkı Sorumluluk Sistemi
- IMF : Uluslararası Para Fonu
- KKİ : Kasaba ve Köy İşletmeleri
- NL : Neoliberalizm
- PÇ : Problem Çözücü teoriler
- SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- Uİ : Uluslararası İlişkiler
- UVF : Ulusal Varlık Fonları

Aileme....

BÖLÜM I

GİRİŞ

Çin 1980'lerden günümüze kadar olan yaklaşık kırk yıllık süreçte muazzam bir ekonomik büyüme gerçekleştirerek hem kendi içinde hem de uluslararası sistemdeki konumunda önemli değişimler yaşadı. Sadece dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmedi; aynı zamanda, uluslararası sistemde ağırlığı hem bölgesel hem de küresel açıdan arttı. Çin'in yaşadığı bu dönüşümün diğer bir yansıması da literatürde görüldü. Siyasetten uluslararası ilişkilere, iktisattan tarihe pek çok alanda Çin'e ilişkin literatür oluştu. Özellikle uluslararası ilişkilerde, uluslararası sistemde Çin'in konumu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ilişkileri öne çıkarken; ekonomi politikte ise hem kalkınma iktisadı hem de Çin'in ekonomik modelinin Washington Konsensüsü'ne bir alternatif olup olamayacağına ilişkin çalışmalar yapıldı (Ünay 2015, 265). Ana akım UI teorilerinde realizm Çin'in yükselişini ABD'ye bir tehdit olarak değerlendirir iken; liberalizm ise bu yükselişin ABD'yi yakalamak için yeterli olamayacağını çeşitli veriler üzerinden savlandı (Mearsheimer 2010; Nye 2015). Ekonomi politikte ise devlet kapitalizmi etrafında tartışmalar yoğunlaştı (Bremmer 2008; Bremmer 2010; Bremmer ve Johnston 2009).

Bu çalışmanın araştırma sorusu, iki soru etrafında şekillenmiştir:

1)Çin Cox'cu bir perspektifle yeni bir hegemonya ya da dünya düzeni kurabilir mi? Bu bağlamda ABD'ye alternatif midir?

2)Çin'in ekonomik modeli nasıl tanımlanabilir ve sürdürülebilir midir?

Bu iki sorunun cevabını bulmak için eleştirel teoriden (Robert W. Cox), Antonio Gramsci ve Karl Polanyi'nin fikirlerinden yararlanılacaktır. Üç ismin seçilmesinin

nedeni, Robert W. Cox'un eleştirel teorisinin diğer iki isimden de önemli ölçüde etkilenmesidir. Çin'in Mao dönemi ekonomik modelinden günümüze kadar olan süreci bir başka ifade ile kendi iç dönüşümünü anlayabilmek için Gramsci'nin "tarihsel blok", "pasif devrim", "hegemonya" gibi kavramlarından faydalanılacaktır. Buna müteakiben, ABD'ye alternatif bir dünya düzeni kurup kuramayacağını ve uluslararası ilişkiler açısından değerlendirmek için Cox'un eleştirel teorisi kullanılacaktır. Son olarak, Çin'in ekonomik modeli ve sürdürülebilirlik - Karl Polanyi ve "çifte hareket" üzerinden incelenecektir.

Çin'in hegemonik dönüşümünü konu edinen bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk ana bölümünde, teorik çerçeve ortaya konulacaktır. Bu çalışmada eleştirel teori seçilmesinin nedeni, Çin ve hegemonya tartışması, Çin'in ekonomik yükselişi ve 2008 finansal krizi ile alternatif ekonomik model olabileceğine ilişkin tartışmalar doğrultusunda son derece popülerdir. Buna karşın Çin ile ilgili bu durum ana akım uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlar Çin'in yükselişini sistem içi güç dengeleri ya da karşılıklı bağımlılık üzerinden okudukları için değişimi (tarihsel yapıdaki) anlamayı zorlaştırmaktadır. Çünkü tarihsel olmayan bir değerlendirme yapmaktadırlar. Bu nedenle literatürdeki bu boşluğa katkı sunmak amacıyla olan bu çalışma, Robert W. Cox eleştirel teorisini kullanarak tarihsel değişimleri anlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, Cox'un kavramsal çerçevesine değinilecek ve epistemolojik ve ontolojik bir tartışma yürütülecektir. Epistemolojik açıdan pozitivism-tarihselcilik tartışması; ontolojik açıdan ise tarihsel yapı, hegemonya ve dünya düzenleri üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte eleştirel teori ve problem çözücü (PÇ) teori ayırımına yer verilecektir.

Eleştirel teori, üretim ilişkilerinden yola çıkarak dünya düzenlerini okumaya çalışan ve tarihsel yapıdaki değişime odaklanan bir teoridir. Farklı üretim ilişkilerinden farklı dünya düzenleri çıkabileceğini iddia eder (Cox 1987). Ana akım uluslararası ilişkiler teorileri gibi devletleri, sistemi bütüncül ve değişmez olarak kabul etmemektedir. Farklı üretim ilişkilerinin farklı devlet biçimlerine yol açabileceğini savlar (Cox 1981; Cox 1987). Bu nedenle, değişim eleştirel teori de temel odak noktasıdır.

Üçüncü bölümde, Çin'in hegemonik dönüşümü temel tartışma konusudur. Bu çalışmanın ana argümanı Çin'in dönüşümünün bir Amerikan pasif devrimi olduğudur. Çin'in geçirdiği dönüşüm on yıllık süreçler halinde Cox'cu bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu bölümün temelde iki amacı bulunmaktadır. İlki Çin'deki değişimi ortaya koyabilmektir. İkincisi de bu değişimin karşı-hegemonik bir hareket olarak tanımlanıp tanımlanamayacağını tartışmaktır.

Cox'un eleştirel teorisine uygun olarak dönemler maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar olarak değerlendirilecektir. İlk olarak Mao dönemi Çin'in genel bir resmi çizilmektedir. Ardından 1980'lerden günümüze 10'ar yıllık bölümler halinde Çin incelenecektir. Mao Dönemi ve Post Mao dönemi olarak iki ana parçaya ayrılmasının temel sebebi, Cox'un devlet biçimlerindeki değişimi üretim ilişkilerindeki değişim üzerinden okumasıdır. Çin'de üretim ilişkilerindeki kırılma noktası Mao'nun ölümü ve ardından Deng Xioping ile başlayan reform süreci ile yaşanmıştır. Çalışmada iki farklı Çin görüntüsü ve bu süreç boyunca Çin'in geçirdiği değişim ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde ise, Çin'in ekonomik modelinin özgünlüğü ve sürdürülebilirliği olmak üzere iki temel başlık altında değerlendirilme yapılacaktır.

Özellikle son zamanlarda artan bir şekilde alternatif model arayışları ve “yükselen güçler” mottosu altında devletin ekonomik alana geri dönüşüne yönelik tartışmalar hız kazanmıştır. Devlet öncülüğünde kalkınma, devlet kapitalizmi olarak değerlendirilen Çin’in ekonomik modeli, çoğu zaman kalkınmakta olan ülkelere alternatif olup olmayacağı ya da Çin’in kendine özgü yeni bir ekonomik kalkınma modeli geliştirip geliştiremediği bu bölümde değerlendirilecektir. Çin’in ekonomik modelinin özgünlüğü Coxcu bir perspektiften ele alınmaktadır. Dolayısıyla üretim ilişkilerinden hareketle bir değerlendirme yapılacak ve Çin’in ne tarz politikalar takip ettiği, neden benzer politikalar uygulayan ülkelere farklı olduğu “özgünlük” başlığı altında değerlendirilecektir.

Sürdürülebilirlik ise çalışmanın son inceleme konusudur. Çin’in ekonomik modelinin sürdürülebilirliği Karl Polanyi üzerinden değerlendirilmektedir. Polanyi’nin tercih edilmesinin nedeni hem Cox’un düşüncelerinin Polanyi’den etkilenmiş olması hem de son dönemde neo-liberal politikalara yönelik giderek artan tepkinin “çifte hareket” kavramı üzerinden açıklanmaya elverişli olmasıdır. “Çifte hareket”, Karl Polanyi tarafından ifade edilen kapitalizmin işleyişini anlatmak için kullanılan bir metafordur. Buna göre, “çifte hareket” piyasa sisteminin aslında kendi kendine işlemediği, kurumsal hale getirildiği (birinci hareket) ve doğal olmayan bu durumun insan doğası ile çatıştığı için insanın piyasaya müdahale etmesi (ikinci hareket) ile sistemin işleyişinin bozulduğunu ifade edebilmek için kullanılan bir kavramdır¹ (Buğra 2013, 21-22).

Sonuç olarak, üç ana başlık altında Çin ve hegemonik dönüşüm süreci değerlendirilecektir. Cox’un teorisi ve kavramsal çerçevesi açıklandıktan sonra Çin

¹ Sadece kısa bir tanımla yapılarak geçilen “çifte hareket” 6. Bölümde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

hegemonik dönüşüm noktasında değerlendirilecektir. Son olarak, Çin'deki modelin Coxcu perspektiften analizi ve diğer ülkelerden farklılığı üzerinde durulacak ve Polanyi'nin "çifte hareket"i üzerinden bu ekonomik modelin sürdürülebilirliği ele alınacaktır.

BÖLÜM II

ELEŞTİREL TEORİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2. 1. Giriş

Çin'in yükselişini materyal unsurları öne çıkararak değerlendirmeler yapılması literatürde tarihselci bir bakış açısıyla yapılacak araştırmalara olan ihtiyacı arttırmıştır. Literatürdeki bu eksikliği gidermeye yönelik katkı sunmak ve tarihsel değişimi anlamak açısından Robert W. Cox'un eleştirel teorisi² önem arz etmektedir. Bu tez çalışması için Cox'un teorisinin seçilmesinin nedeni sınıf tartışmaları üzerinden (ilerleyen bölümlerde) Çin'deki dönüşümü ve bu dönüşümün yeni bir dünya düzeni ya da küresel bir hegemonya kurma ihtimalini değerlendirmektir. Ayrıca hem Çin'in yükselişinin hem de neo-liberal politikalara alternatif devlet kapitalizmi modeli ile ABD hegemonyası için bir tehdit oluşturduğu tartışmalarını eleştirel teori üzerinden bir okuma yaparak tarihselci bir yorum getirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünün amacı, Robert W. Cox'un kavramsal çerçevesini analiz etmektir. İlk kısımda Cox'un düşünsel izleğinin bir haritası çıkarılmaya çalışılacak ve teorisi epistemolojik ve ontolojik yönleriyle ortaya konulacaktır. Ardından eleştirel teorisinin temel kavramı olan "tarihsel yapılar" üzerinden ele alınarak Cox'un kavramsal çerçevesi değerlendirilecektir.

Bir sonraki bölümde ise, Çin'in hegemonik dönüşümü tartışmalarına yer verilecek ve Cox'un eleştirel teorisi üzerinden dünya düzeninde değişim ihtimali, bir başka

² Bu çalışmada eleştirel teori Robert W. Cox tarafından ortaya konulan "eleştirel teori"dir. Buna karşın Frankfurt Okulu ve yine Jürgen Habermas'ın çalışmaları üzerinden ilerleyen bir başka isim Andrew Linklater'dır (Yalvaç 2013, 215-216). Bu çalışmada Frankfurt Okulu ve A. Linklater ile Cox arasındaki farklara değinilmeyecektir. Daha detaylı okuma için bkz. Brincat (2016b), Geuss (2013), Bottomore (2013), Linklater (1990), Linklater (1998).

ifadeyle Çin'in yeni bir dünya düzeni kurma olasılığı tartışılacaktır. Bu bağlamda, Çin'deki üretim ilişkilerinde ve sosyal kuvvetlerde değişimin izleri sürülmeye çalışılacaktır. Yükselen Çin'in uluslararası ilişkiler açısından “karşı hegemonik hareket” mi yoksa “pasif devrim” mi olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

2.2. Robert W. Cox ve Kavramsal Çerçevesi

Sosyal bilimlerde, Robert W. Cox “eleştirel teorisi” ile hem Uluslararası İlişkiler disiplinine hem de ekonomi politik ile ilgili yaptığı çalışmalarla iktisat alanına önemli katkılar sunsa da asıl branşı tarihtir (Cox 1985, 50). Bu bakımdan R. Cox aslında bir tarih okuması yapmaktadır.

Susan Strange bir çalışmasında Cox’u “eksantrik, münzevi..., hem Marksist hem de liberal” olarak ifade etmiştir (Cox 1996, 19). Böyle düşünmesinde hiç kuşkusuz Cox’un zihin dünyasını şekillendiren isimlerin etkisi büyüktür. Cox’un kavramsal çerçevesinin oluşmasında etkili bu isimler arasında: E.H. Carr, George Sorel, R. G. Colingwood, Giambattista Vico, Fernand Braudel, Max Weber, Antonio Gramsci ve Karl Polanyi bulunmaktadır (Cox 1996, 19-35). Braudel ile “tarihsel yapı”, Weber ile “ideal tipler”, Gramsci ile “hegemonya” kavramları öne çıkarken, Colingwood ve Sorel’in ise Coxçu tarihselciliğe katkı sağladığı söylenebilir (Cox 1996, 28-30; Cox 1983, 131). Dolayısıyla bu bölümde, tarihselcilik, hegemonya, dünya düzeni, sosyal kuvvetler, tarihsel yapı, eleştirel teori, devlet biçimleri gibi pek çok kavram Cox’un kuramı çerçevesinde açıklanacaktır.

İlk olarak pozitivist ve tarihselci yaklaşım ele alınacaktır. Bu iki yaklaşımın tercih edilmesinin nedeni, Cox’un tarihselci yaklaşım üzerinden teorisini inşa etmesi ve eleştirdiği pozitivism ve onun sosyal bilimlerdeki hâkim konumunu kendi pozisyonunun karşıtı gibi ele almasıdır (Sinclair 1996, 6).

Pozitivizm özne-nesne ve olgu-değer ayrımını içermektedir (Devetak 2015, 223). Nesne ile özne arasında bağlantının bulunmaması ya da nesnenin öznenin bağımsız var olması, öznenin nesneyi objektif olarak ele alabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle pozitivizm verili gerçeklikler üzerinden ilerlemesine ve tarih bilimini belli düzenlikler ve olasılıklar içinde ilerleyen bir veri yığını haline gelmesine yol açmaktadır (Cox 1985, 51-58). Buna karşın, tarihselci yaklaşımda nesne ve özne karşılıklı etkileşim halindedir. Nesneyi temsil eden maddi koşullar ve öznenin temsilcisi olan zihin karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve etkilenmektedir. Dolayısıyla her ikisi için de belli zaman ve mekânda bir dönüşüm bulunmaktadır. Verili zaman ve mekânda zihin ve maddi koşullar arasındaki etkileşim belli pratikleri oluşturmakta aynı zamanda çelişkileri de meydana getirmektedir. Ortaya çıkan bu çelişkiler, Cox'un da ana sorunsalı olan değişimi meydana getirmektedir (Cox 1985, 53-57). Değişim ile anlatılmak istenen tarihsel yapının değişimidir. Cox'a göre, tarihsel yapılar insan eylemlerinin bir ürünüdür. Bu nedenle de değişime ve dönüşüme açıktır. Cox'unda izini sürmeye çalıştığı bu tarihsel yapılardaki değişim ve dönüşümlerdir³ (Cox 1987, 395-396).

2. 2. a. Epistemolojik Bir Tartışma: Pozitivizm-Tarihselcilik

Cox'un sorunsallaştırdığı ana tema dünya düzenidir, kendi teorisini de (eleştirel teori) bu çerçevede geliştirmektedir. Bir araştırmacı herhangi bir olguyu zihin dünyasında sorunsallaştırıyorsa, bu aynı zamanda o olgunun incelenmesine yönelik bir takım eksikliklerin olabileceğini göstermektedir. Cox'un eleştirel teorisi de bu bağlamda problem çözücü teorilerin eksikliğini ve hatalı tarih okumasının nedenlerini ortaya koymaya çalışır. Bu iki teorik yaklaşım (problem çözücü teori ve

³ Değişim ve tarihsel yapılar ile ilgili tartışma ilerleyen başlıklarda tartışılacağından bu kısımda sadece değinilmiştir.

eleştirel teori) ile ilgili temel tartışmaya değinmeden önce, bu konuyla yakından ilişkili pozitivism ve tarihselcilik yaklaşımına değinmek Cox'un neden eleştirel bir okumaya ihtiyaç duyduğunu anlamaya katkı sunacaktır.

Pozitivism nedir? Cox'un tanımı şu şekildedir :

“ “Pozitivism” derken toplum bilimlerini..... fizik modeli üzerinden tasarlama çabasını kastediyorum. Bu yaklaşım özne ile nesne arasında bir ayırım koyutlamayı içerir. Politikaya dair veriler, sahadaki aktörlerin etkileşimlerinden doğan olayların dışarıdan gözlemlenmesiyle edinilir. Bir aktörler düzeni olan saha, kendine has birtakım “sistemik” denebilecek özelliklere haizdir.....Güçlü aktörler daha zayıf olanların davranışlarındaki değişimin “neden”leridir; sistemin yapısı aktörlerde belirli davranış biçimlerine “neden olur”” (Cox 1985, 52-53).

Belli bir statikliğin olduğu tarihsel süreçler için aslında pozitivist yaklaşım elverişlidir. Fakat bu noktada temel sorun, bu ilişkiyi tarihsel bir süreç olarak ele almak yerine her zaman ve her koşulda o nedensellik ilişkisinin olduğuna yönelik bir argümanı savlamasıdır. Bu pozitivismin tarihsel olmayan bir yaklaşım olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır (Cox 1992, 146-147). Pozitivismin değişimi fark etmekten uzak yaklaşımı, sosyal bilimlerde yeni bir epistemolojiye olan ihtiyacı arttırmıştır. Özne-nesne karşıtlığını, özne-nesne diyalektiği olarak alan ve gerçekliği bir bütün olarak daha yorumsamacı bir epistemolojik çerçeveye oturtan Cox'a göre, değişimi anlamak için tarihselci yaklaşım daha uygundur (Cox 1992, 147). Tarihselcilik bu anlamda, Cox'un kuramında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Cox aslında bir tarih okuması yapmaktadır. Bu okumanın merkezine de insanı koyar. İnsan üzerinden yapılan okuma, idealistlerin birey temelli bakış açısına denk

düşmemektedir. “İnsan” ile anlatılmak istenen kolektif bir bütünlük ve o bütünlüğün zihin dünyasının bir yansımasıdır (Bostanoğlu ve Okur 2009, 27). Hakim dünya düzeni, kurumlar, devlet bizatihi insanlar tarafından meydana getirilmiştir. Bir başka ifade ile onlar insan zihninin bir ürünüdür. Zihinde meydana gelen her değişim onlar üzerinde de bir değişim yaratacaktır. Cox, sosyal ilişkileri değiştirmekte zihnin etkili olduğunu vurgular (Cox 1996, 28-30). Bir başka ifadeyle, insan zihni maddi dünya ile etkileşim halindedir. Çevresinde yaşanan sorunlara çözüm bulması ve eyleme geçmesi insan zihninin maddi dünyayı değiştirmesine yol açar iken, yaşanan gelişmeler de zihnin ürettiği düşünce kalıplarına yön vermektedir.

Tarihselcilik, Cox’un çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir (Cox 1985, 51-2). Bu yaklaşıma göre, eylemler ve kurumlar her bir aktörün zihin dünyalarının salt dışavurumundan ziyade belli bir zaman ve mekânda toplu halde belli bir süreklilik içerisinde dışa yansımasıdır. Bu durum aynı zamanda aktörlerin eylemleri üzerinde kısıtlayıcı bir çerçeve de çizer. Aktörlerin o çerçeveyi süreklilik kazanan pratiklerle üretmesi, çerçevenin belli bir gerçekliğe haiz olduğu algısını yaratmakta ve öznelararası hale getirmektedir. Bu haliyle *çerçeve tarihsel yapıya; tarihselcilik de tarihsel materyalizme* denk gelmektedir (Cox 1985, 52; Cox 1981, 97-8). Cox’un ifadesiyle:

“Toplum bilimlerinde tarihselci yaklaşım, geliştirilebilecek uygun kuramlar tarafından açıklanabilen ve her duruma tatbik edilebilen genel ve evrensel olarak geçerli yasalar öngörmez. Tarihselcilik için hem insan doğası hem de beşeri etkileşim yapıları değişime uğrar..... Tarih dediğimiz şey de bu değişim sürecidir. O nedenle ne tarihsel dönemleri aşan genel olarak geçerli “yasalar”dan ne de tarihin dışında veya onu önceleyen yapılardan bahsedebiliriz...beşeri faaliyetlerdeki düzenlilikler

belirli dönemler dahilinde gözlemlenebilir;....evrenselci iddiaları bir kenara bırakılırsa pozitivist yaklaşım tanımlanmış tarihsel sınırlar içerisinde verimli olabilir. Tarihselciliğin araştırma programı, bu gibi düzenliliklerin yaygınlık gösterdiği belirli dönemlere özgü tarihsel yapıları açığa çıkarmaktır....bu program bir yapının bir başkasına dönüşümünü açıklamayı içerir” (Cox 1985, 53).

Tarihsel yapının hem zihinsel süreçlerden oluşması hem de oluşuktan sonra tekrardan bu süreçlere etkileşim bulunması çatışmayı ve değişimi içinde barındırmasını sağlar. Zihin dünyaları değiştiği için de o süreçleri tanımlayacak yeni kavramalara ihtiyaç hasıl olur (Cox 1976, 63-66). Aslında problematik kavramı, Althusser’in ifadesiyle “teorik bir oluşumun özgül birliğini ve bu özgül farklılığın saptanacağı yeri belirtmek için” kullanılan terimdir (Althusser 2015, 42). Bir başka ifade ile “bir kavramın anlamını içinde kazandığı kavramlar kümesidir.” (Demir 1997, 82). Cox, “perspektifi zaman ve mekanda pozisyon almak” olarak tanımlamıştır (Cox 1981, 87). Dolayısıyla zihin karşılaştığı herhangi bir soruna içinde bulunduğu zaman ve mekandaki bakış açısı ile algılar ve bu algı üzerinden onu tanımlar ve kavramsallaştırır. Zihin dünyalarının içinde bulunduğu koşulları üretmesi hem de sürecin yeniden üretilmesi, pozitivistin varsaydığı gibi özne ve nesne arasındaki kesin ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, ortaya konulan teori de içinde bulunduğu gerçeklikten bağımsız ve tarafsız değildir. Cox’un ifadesiyle, “teori her zaman birisi ve bir amaç içindir”. Eleştirel teorinin de amacı bu gerçekliği ortaya çıkarmak ve perspektif üstü bir perspektif yaratmaktır (Cox 1981, 87-88). Bir başka ifade ile eleştirel teori sadece araştırma nesnesini değil aynı zamanda neden bu şekilde düşündüğünü de sorgular. Bu durum “araştırma

nesnesinin kapsamını da genişletmesini” sağlamıştır (Devetak 2015, 222). Cox bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Dünya, kuşatılmışlığı ile her perspektife bir sürü mesele sunar...Bir teorinin temel görevi söz konusu problemlerin farkında olmaktır...Dolayısıyla gerçeklik değiştikçe eski kavramlar uyumlanacak ya da reddedilecektir ve yeni kavramlar teorisyen anlamaya çalıştığı dünya arasında başlayan diyalog içinde şekillenir. İşte bu başlangıç diyalogu belirli bir perspektife özgü problematikle ilgilidir” (Cox 1981 87-88).

Pozitivizm-tarihselcilik karşılaştırmasına değindikten sonra, problem çözücü ve eleştirel teori arasındaki farklılıklar ele alınabilir.

2. 2. b. Problem Çözücü Teori-Eleştirel Teori Ayrımı

Teori ile gerçeklik arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Birbirlerini etkiler ve birbirlerinden etkilenirler. Ne olduğunu, nasıl olduğunu anlamak ve açıklamak için kullanılan teori, insanların (toplumların) neyi nasıl yapacaklarını düşündükleri zaman, gerçekliğe dahil olur. Teori, insan zihninin yaşanan olguları, süreçleri belli bir kavramsal çerçeve üzerinden okumasıdır. Dolayısıyla ancak insan zihni gerçekliğe temas ettiğinde teori gerçekliğe içkin hale gelir. Neyin nasıl mümkün olduğu ise tarihsel çerçeve içinde belli olur. Braudel bunu “imkanın sınırlar” (limits of the possible) kavramıyla açıklamıştır. Buna göre, imkanın sınırları “kolektif eylemin meydan geldiği ve sınırlandığı koşullar” olarak ifade edilmiştir (Gill 2003, 41-42). İnsanların zihin dünyalarına içkin olan fikirler bu halleriyle *öznel iken*, fikrin pratiğe dökülmesiyle *nesnel* olurlar. Fikir ve pratiğin bir araya gelmesiyle devam eden bu süreçte, kullanılan ontoloji, ortaya çıkan yeni sorunları açıklamakta

zorlandığı andan itibaren problematik hale gelir (Cox 1992, 145). Yeni bir ontoloji, yeni bir kavramsal çerçeve ve zihin dünyasına ihtiyaç duyulur.

Problem çözücü (PÇ) teorilerin sorunsal sistemin işleyişine engel olan sorunlardır. PÇ teoriler ortaya çıkan bu sorunların çözümüne ilişkin çalışmalar yapar. Eleştirel teori ise dünya düzeninin kendisini sorunsallaştırır. Nasıl ortaya çıktığını ve değişim ihtimalini araştırır. Dolayısıyla problem çözücü teori verili dünya içinde hareket eder iken, eleştirel teori için verili dünyanın kendisi temel sorunsaldır (Cox 1981, 89). PÇ teorilerin bu bakış açısı, mevcut sorunlara pratik çözümler bulmasını sağlar ve belli zaman ve mekândaki düzenlilikleri evrensel yasalar gibi değerlendirildiklerinden kavram setlerinde de değişiklik göstermezler. Bu problem çözücü teorileri tarihsel olmayan bir okuma yapmasına neden olur. Eleştirel teori ise değişimin farkındadır ve bu değişimi açıklamak için kullandığı kavramları yenilemek zorundadır (Cox 1981, 89-90).

Eleştirel teorinin temel varsayımlarını, Cox beş başlık altında özetler. Buna göre, hem pratik hem de teori içinde bulunduğu eylem çerçevesinden bağımsız değildir. Bu çerçeve sabit ve değişmez olmadığı gibi aktörlerin davranışlarını nedensellik ilişkisi etrafında belirlemez ancak sınırlayabilir. *Eleştirel teorinin amacı bu değişimi anlamak* ve çerçevenin farkında olarak içinde bulunduğu tarihsel koşulları değerlendirmesidir. Cox, bu çerçeveyi “tarihsel yapı” olarak adlandırmaktadır (Cox 1981, 97). Fakat “tarihsel yapı”nın ne olduğuna değinmeden önce “yapı” kavramının kendisinin ne olduğunu açıklamak ilgili tartışmayı anlamaya yardımcı olacaktır. Ali Murat Özdemir (2010) çalışmasında yapıyı “düşünsel gelişme patikalarını ve kalıplaştırıcı düzenlilikleri araştırmayı önererek, şeylerin ya da olayların bilince nasıl işlediğini sorgulamak işlevine haiz bir terim” olarak ifade etmiştir (Özdemir 2010, 46). Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse *yapı, kurallar ve kaynaklar* olarak

tanımlanabilir (Giddens 1979, 64). Özellikle de sistemin yeniden üretilmesi noktasında bu kurallar ve kaynaklar yer alır. Dolayısıyla, sistem kurallar ve kaynaklar bir başka ifade ile yapı üzerinden benimsenir.

2. 2. c. Ontolojik Bir Tartışma: Tarihsel Yapı, Hegemonya ve Dünya Düzenleri

Tarihsel yapılar kavramı ve Cox'un kavramsal çerçevesine değinmeden önce, Gramsci ve Cox'un kullandığı terimler ve aralarındaki farklılıklara değinmek Cox'un eleştirel teorisini anlamada yararlı olacaktır.

Cox ile Gramsci'nin kullandığı ortak bir kavram mevcuttur: hegemonya. Hegemonya kavramı, Cox'un teorisine Gramsci üzerinden gelmiştir (Persaud 2016, 548). Fakat Gramsci'de hegemonya sınıflar arası iken, Cox'ta küresel bir hale gelmiştir. Gramsci'nin hegemonyasını açıkladıktan sonra Gramsci'deki sınıflararası hegemonyanın Cox'ta nasıl uluslararası hale gelip yayılabildiğine odaklanmak elverişli olacaktır.

Gramsci, Marx'ın *ekonomik krizler ile siyasi dönüşümler* arasındaki bağlantıyı net bir şekilde analiz ettiğini kabul eder fakat *iktidar biçimleri, toplumsal sınıflar ve ideoloji* arasındaki etkileşimi aynı netlikte ortaya koyan siyasi bir kuramın olmadığını öne sürer (Gramsci 2018, 229). Gramsci ekonomik nedenlerin deterministik bir şekilde üst yapıyı belirlemediğini sadece değişim için gerekli şartları yarattığını belirtir. Gramsci'ye göre değişimi yaratan şey "iktidar ilişkileridir" (Gramsci 2018, 230).

İktidar ilişkileri yapı-üst yapı metaforu ile doğrudan ilintilidir. Gramsci'ye göre, yapının çelişkilerinin ortaya konulması yapının değişmesi için yeterli değildir. Çünkü yapı, üst yapı aracılığıyla zihinlerde benimsenmektedir Bu nedenle, Gramsci için üst yapıya odaklanılarak kitlelerin bu süreci nasıl benimsediğini ya da bilince nasıl

işlendiğini kavramak praksis felsefesi/karşı eylem oluşturulabilir. Aslında bu tam da Paul Ransome'ın ifadesi ile (2011) “bir sınıfın iktidarı, elinde nasıl tuttuğunun tatmin edici bir çözümlemesi”dir (Ransome 2011, 179). Bu nedenle, Gramsci siyasi bilincin çözümlenmesine odaklanır. Gramsci *yapı ve üst yapı oluşturduğu bir tarihsel bloğun* ortaya çıkması ve hegemonyanın kurulması üzerinde durur.

Gramsci yapı-üst yapı metaforu için “tarihsel blok” kavramını kullanır. Çoğu zaman bu kavram belli bir toplumsal grubu ifade ediyormuş gibi kullanılsa da aslında yapı ile üst yapı arasındaki ilişkiyi de kapsayacak şekilde daha geniş bir kapsam da ele alınmaktadır (Gramsci 2018, 513-514; Sassoon 2012, 274). Bu bağlamda, *üstyapılar toplumsal üretim ilişkileri* aracılığıyla şekillenir (Gramsci 2018, 233). Tarihsel blok, belli bir zaman ve mekanda yapı ve üst yapının anlık olarak uyuşmasıdır. Bu noktada Gramsci'nin vurguladığı iki şey vardır. İlki, tarihsel materyalizmin tarihsel ekonomizme indirgenmemesi gerektiğidir. İkincisi ise, teknolojik gelişmeler üzerinden de üst yapı belirlenir gibi bir yanılsamaya karşı dikkatli olunmasıdır (Özdemir 2010, 245-247; Gramsci 2018, 229-230; Cox 1983, 131-132). Yapı olan ekonomi, üst yapı olan hukuk, kültür, politika vb. doğrudan bir nedensellik ilişkisi içinde belirlemeyeceği gibi; teknolojide yaşanan gelişmeler de yapıyı benzer şekilde doğrudan değiştirmez. Hem ekonomideki değişim hem de teknolojik yenilikler üst yapıdaki değişimleri sağlayan unsurlardır. Bir başka ifadeyle, bu değişimi yaratmazlar; ancak *değişim için gerekli koşulları oluştururlar* (Gramsci 2018, 230).

İktidar ilişkilerinin nasıl oluştuğu ve nasıl değişim yarattığını Gramsci, şu şekilde açıklar (Gramsci 2018, 249-250):

“..Maddi üretim güçlerinin gelişme düzeyi değişik toplumsal gruplaşmaların doğuşuna bir temel hazırlar,... Bu temel konfigürasyon belli bir toplumda onun dönüşümü için gerekli ve yeterli koşulların mevcut olup olmadığını incelemeye, ... imkan verir. Bunların ilk ve en yalınç olanı ekonomik-korporatif düzlemdir:meslek grubunun üyeleri kendi birliklerinin....örgütlenme gereğinin bilincindedir, fakat geniş toplumsal grup örneğinde durum henüz bu değildir. İkinci bir uğrak, toplumsal grubun bütün üyelerinin çıkar dayanışması bilincine eriştikleri uğraktır-fakat bu salt iktisadi alanda gerçekleşir.” (Gramsci 2018, 249).

Gramsci'nin güç ilişkileri ile ilgili kısmı özetlemek gerekirse: Güç ilişkileri üzerinden ele alınabilecek tarihsel blokların birkaç *uğrak* noktası vardır. *Birinci uğrak*, üretim ilişkilerinden ortaya çıkan *toplumsal güç ilişkileridir*. Yapı ile doğrudan bağlantılı olan bu uğrağı, üretim biçimlerinin ortaya çıkardığı farklı toplumsal kesimler ve onlar arasındaki ilişki olarak da söylenebilir. *İkinci uğrak üç düzeyde* değerlendirilir. İlk düzey, toplumda benzer ekonomik faaliyetler ile uğraşanlar arasındaki bağ olarak anlaşılabilir. Çeşitli meslek grupları, loncalar örnek olarak verilebilir. İkinci düzeyde toplumsal bir sınıfın çıkarları doğrultusunda bir bilinç düzeyine ulaşmasıdır. Bu bilinç düzeyi ekonomik olmasına karşın ilişkiler daha girift hale gelmiştir (Ransome 2011, 213-214). Gramsci'nin iktidar ilişkileri üzerinden devam edilirse:

“Üçüncü bir uğrak, kişinin kendi korporatif çıkarlarının....salt ekonomik grubun sınırlarını aştığının ve diğer bağımlı grupların çıkarları haline gelebileceğinin...farkına vardığı uğraktır. En katışıksız siyasal evre budur, ve bu evre yapıdan karmaşık üst yapılar alanına kesin bir biçimde

geçişe işaret eder; ... ta ki onlardan biri ya da en azından onların tekil bir kombinasyonu üstün gelene, ...dek..... etrafında büyük bir mücadelenin koptuğu bütün sorunları korporatif değil, 'evrensel' bir düzleme yerleştirir ve böylelikle temel bir toplumsal grubun bir dizi bağımlı grup üzerinde hegemonya kurmasına sebep olur" (Gramsci 2018, 249-250).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere üretimin toplumsal ilişkilerinden ortaya çıkan gruplaşmalar zamanla belli bir bilinç düzeyine ulaşıldıkça gruplar arasında birleşmelere ya da çatışmalara neden olmaktadır. Bu durum bir grubun kendi çıkarlarını diğer gruplara kabul ettirip o çıkarları evrensel düzleme yerleştirilmesi ile birlikte hegemonya kurulmaktadır. Gramsci'ye göre, özetle hegemonyanın üç ana unsuru vardır: 1) etik-politiğin önemi. Rekabet halindeki gruplardan birinin sadece politik ve ekonomik açıdan değil; aynı zamanda kültürel ve düşünsel üstünlüğünü de ortaya koyarak "evrensel düzlemde" yerini alması. 2) Kendisine yakın olan diğer toplumsal gruplarla iletişime geçerek genişlemesi. 3) Tarihsel bloğun tüm kesimlere kendisini (ideolojik, ekonomik, siyasal) kabul ettirmesi gerekir (Ransome 2011, 177-179). Şu halde Ransome'ın da söylediği üzere, "Hegemonyalar her zaman tarihsel bloklardan doğarlar, fakat bütün tarihsel bloklar hegemonik değildir." (Ransome 2011, 182).

Gramsci herhangi bir toplumda dominant sınıfın nasıl iktidar oldukları ve alt grupların buna nasıl rıza gösterdiklerini sorgulamaktadır (Okur 2015, 137). Bu nokta da vurgulanması gereken bir nokta da Gramsci'nin hegemonyayı neden zor ve rızanın toplamı olarak ifade ettiği. Hegemonya iki şeyi gerçekleştirir: tahakküm ve rıza. Tahakküm zor yoluyla hayata geçer çoğunlukla da hegemon olan egemen grubun kendisine karşıt grupları bastırmak için kullandığı bir yöntemdir. Buna karşın rıza, egemen grubun diğer grupların yönetimini gönüllülük esasına dayandırır. Bu

gönüllük durumunun üretilebilmesi için *siyasi ve ahlaki önderlik* gerekmektedir. Tam da bu nedenle, hegemonya kendisini her seferinde yeniden ve yeniden üretmek zorundadır (Ransome 2011, 180-181).

Rıza üretimi egemen sınıfın önderliğindeki hegemonyanın alt grupların zihinsel süreçlerinde kendini ve eylemlerini nasıl benimsettiklerini göstermektedir. En azından kendilerine karşı oluşabilecek tepkileri minimize edip çeşitli hegemonik araçları kullanarak mevcut pozisyonlarını sürdürmeyi amaçlamaktadırlar (Özdemir 2010, 250). Bu çerçevede birtakım değerler ve pratikler üzerinden ortak bir akıl yaratma (common sense) ve onu sürdürme çabası vardır. Dolayısıyla da ideolojiden farklı bir anlamı bulunmaktadır. Etik, kültürel, siyasi ve daha pek çok kategori altında bir ortak akıl yaratmayı amaçlamaktadır. Bu nokta da önemli olan bu ortak akıl hegemon gruba ait olmasına karşın, tüm toplumsal kesimleri kapsar şekilde evrensel bir nitelik kazanmış olması gerekmektedir. Dolayısıyla bir ortak akıl ya da rıza üretmek ya da hegemonya kurmak ya da tarihsel blok oluşturmak ve sürdürmek için, dominant olan sınıfın belli bir değerler, düşünce sistemi yaratıp bunu evrensel olarak kabul edilecek şekilde benimsetmesi gerekir. Bu nedenle bilginin üretilmesi, yayılması rıza üretim sürecinde büyük önem arz etmektedir. Bu bir ideoloji yaratımından ziyade toplumsal normaller ya da doğrular yaratımıdır. Bu bakımdan medya ve eğitim tarihsel blok yaratımında önemli bir işlevi bulunmaktadır.

Gramsci'nin sınıflar arası hegemonyası ve nasıl ortaya çıktığına değinildi. Bu doğrultuda Cox'un eleştirel teorisinde hegemonya kavramı açıklanabilir. Ardından Gramsci ve Cox'un bu kavram arasında nasıl bağ kurduğuna değinilecektir.

Eylem çerçeveleri olarak ifade edilen tarihsel yapı nedir? Tarihsel yapı, *maddi imkanlar, fikirler, kurumların oluşturduğu kuvvetlerin görüntüsüdür* (Cox 1981, 97-

8). Bu üçlü karşılıklı etkileşim halindedir. Fikirler iki türdür: “öznelarası anlamlar” üretenler ve “kolektif imge”ler. Öznelarası anlamlar toplumsal ilişkiler ile ilgili fikirlerdir (Morton 2003, 156-157; Cox 1981, 98). Cox’a göre, “gerçeklik sadece insan eylemlerinin fiziksel doğası değil; aynı zamanda, bu düşünce ve eylemleri şekillendiren kurumsal, ahlaki ve ideolojik bağlamdır” (Morton ve Bieler 2004, 87; Morton 2003, 156-157). Kolektif imgeler ise, farklı insanların düzene yönelik sahip oldukları imgelerdir (Cox 1981, 98-99). *Maddi imkanlar, birikmiş kaynaklar* olarak değerlendirilir. Fakat kaynaklar ile anlatılmaya çalışılan sadece doğal kaynaklar değildir, her türlü araç, stok bu kategoriye eklenebilir. Tarihsel yapının son unsuru kurumlar ise bu ikisinin birleşmiş hali ya da tarihsel yapının maddi somutluğa ulaşmış biçimi olarak da ele alınabilir (Cox 1981, 98-99; Morton 2003, 156). “Bu tarihsel yapıların toplumsal ontolojisi göstermektedir ki bu yapılar hem kolektif insan eylemi tarafından yapılan hem de dönüştürülen sürekli pratiklerdir.” (Morton 2003, 155).

Tarihsel yapının Cox’a göre üç etkinlik alanı bulunmaktadır: 1) Sosyal kuvvetler, 2) Devlet biçimleri ve 3) Dünya düzenleridir (Cox 1981, 100-101). Bu üç alan birbiriyle etkileşim halindedir ve tarihsel yapı bu üç alanda da kendini göstermektedir. Üretimin toplumsal ilişkilerinden oluşan sosyal kuvvetler dolayısıyla bu ilişkilerin tüm çeşitlerini içinde barındırır. Her bir üretim ve o üretime ilişkin ilişkiler sosyal kuvvetleri meydana getirir. Sosyal kuvvetlerin kendi arasındaki konumlanmayı da üretim ilişkileri belirler. Bu sosyal kuvvetlerin konumu aynı zamanda devlet biçimini de belirlemektedir. Devlet biçimleri, devlet/sivil toplum komplekslerini ve dünya düzenleri de sadece mevcut olanı değil, alternatif biçimlerini de içinde barındırır (Morton 2003, 155; Bieler ve Morton 2004, 87-88).

Çünkü üretim ilişkileri dinamiktir ve devlet biçimlerini belirleyen sosyal kuvvetlerdeki değişim bu ilişkilerdeki değişimden etkilenmektedir.

Cox, sosyal kuvvetlerin üretimin toplumsal ilişkilerinden oluştuğunu söyler. Cox, üretimin toplumsal ilişkilerini “üretim sürecine dahil olan toplumsal grupların konfigürasyonu” olarak ifade eder (Cox 1987, 12). Cox’un teorisinde üretimin toplumsal ilişkileri önemlidir. Çünkü üretimin toplumsal ilişkilerindeki değişimden yola çıkılarak tarihsel yapıdaki değişim, değişime neden olabilecek süreç ve potansiyellerin sorunsallaştırılmasıyla araştırmacıya bir yol haritası sağlanır (Morton 2003, 155). Cox, üretim ve güç arasındaki ilişkinin nasıl belli bir sosyal kuvvete yol açtığını ve bu bir süreç dahilinde dünya düzenine kadar nasıl yol aldığını ele almaktadır (Morton 2003, 155). Üretim ilişkilerinden başlayıp dünya düzenine dönüşen “bu çerçeve, tarihsel yapıların toplumsal ontolojisi çerçevesinde döner” (Bieler ve Morton 2004, 89).

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, bizzat üretimin kendisidir. Cox’a göre, *üretim, toplumsal varlığın tüm biçimlerinin materyal temelidir* (Cox 1987, 1). Cox’un üretimden anlatmak istediği sadece mal ve hizmet üretimi değildir Aynı zamanda, *düşünsel ve kurumsal üretimi* de kapsamaktadır (Cox ve Schecter 2002, 31; Bostanoğlu ve Okur 2009, 76; Sinclair 1996, 9). *Üretim sürecine dâhil olan üst ve alt sınıflar, toplumsal sınıfları içerirler* (Cox 1987, 18). *Her bir toplum birbiriyle bağlantılı birkaç üretim ilişkilerinden oluşur ve devlet bunlardan birini baskın ya da yasal olarak tanımlar.* Cox bu tanımdan sonra şu soruları sorar: *“Niçin farklı devlet biçimleri farklı üretim ilişkilerinin belli örneklerini alır ve bunu diğerlerine empoze etmeye çalışır ya da kendi içinde birini baskın olarak ifade eder?”* (Cox 1987, 1-2). Cox’a göre bu soruların cevabı *toplum içindeki iktidar yapısıdır.*

“Üretim ilişkilerinin çeşitleri arasında kurulan hiyerarşi bir birikim yapısı oluşturur. Bu yoğunlaşan artı değer, üretimin zayıf ve alt seviyede olduğu durumdan daha güçlü ve baskın durumda olana doğru akar...Belli bir toplumdaki üretim yapısı sınıf yapısının temelini oluşturur ve devletin doğası sınıf yapısı üzerinden tanımlanır” (Cox 1987, 5-6).

Dolayısıyla hakim bir sosyal kuvvet diğerleri üzerinde tahakküm kurması belli devlet biçimine yol açar. Devleti “toplumsal bir bağlam çerçevesindeki siyasi mücadele” olarak değerlendirdiği için devlet/toplum kompleksi üzerinden bir değerlendirme yapar. Cox’a göre, *üretim ilişkileri kompleksi, sınıflar ve tarihsel bloklar* birbirinden bağımsız ve *izole olmuş şekilde ulusal* sınırlar içinde yer almazlar. Diğer ülkelerdeki benzer sosyal kuvvetlerle de ilişki içindedir (Cox 1987-6-7).

Dünya düzeni hegemonik bir düzene tekabül etmektedir. Bir başka ifadeyle, Cox’un hegemonya kavramı uluslararasılaşmıştır ve hegemonya ile kastedilen bir dünya düzenidir. Bu dünya düzenini ayakta tutan temel güçler vardır ve onların içine gömülü olduğu tarihsel yapıyı oluşturmaktadır (Cox, 1981, 99-102).

Cox, Gramsci’nin devlet içindeki dominant sınıf tarafından kurulan hegemonyanın ve ortak akıl etrafında birleştirilen toplumsal kesimleri incelemek için kullandığı hegemonya kavramını daha da genişleterek bir dünya düzeni nasıl kurulur anlamaya çalışmıştır. Cox’da bu çerçevede, Gramsci gibi ulusal sınırlar içinde başlamış üretim ilişkilerindeki değişimleri başlangıç noktası olarak almıştır. Sosyal kuvvetlerdeki değişime yol açan üretim ilişkilerindeki değişiklik, yeni bir lider sosyal kuvvet ile devlet biçiminin bir başka ifadeyle devlet/sivil toplum ilişkisinin değişmesine yol açmaktadır. Bu yapının dışarıya doğru yayılmasıyla uluslararası

anlamda bir hegemonya kurulmuş olur. Bu bağlamda devlet biçimini oluşturan tarihsel yapı uluslararasılaşır. Dolayısıyla dünya düzeni hegemonik açıdan salt güce dayanarak diğer aktörler üzerinde bir güç ve baskı aracından ziyade, kendi içindeki tarihsel yapının diğer ulusal sınırlar içerisinde de yayarak bir nevi Gramsci'nin "ortak aklının" küresel ölçekte genişlemesi, kabul edilmesidir. Cox bu durumu öznelerarası anlamlar ve kolektif imajlar üzerinden açıklamaktadır (Cox 1981, 98). Öznelerarası anlamlar ortak noktada buluşmayı sağlayan kavramlar iken; kolektif imajlar ortak bir kimlik dost-düşman ayrısı yaratımı için kullanılırlar. Bu bağlamda, fikirler neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleme kapasitesidir. Maddi imkanlar üretimden nüfusa, jeopolitikten materyal kapasiteye hemen hemen her şeyi içerir. Kurumlar ise fikirler ve maddi imkanların bir araya gelmiş halidir (Cox 1981, 97-100). Fikirlerin yayılmasında, karşı hegemonik hareketlerin bastırılmasında, kendi hegemonyasının meşrulaştırılmasında kurumlar işlevsel bir öneme sahiptir (Cox 1983, 137-138).

Özetle, sosyal kuvvetler üretim süreçlerinde başlar. Üretim süreçleri sınıflara yol açmakta, sınıflar arası ilişkiler meydana gelmektedir. Sınıflar arasındaki ilişkiler de toplumsal ilişkileri oluşturmaktadır. En nihayetinde üretim süreçlerinden sosyal kuvvetler meydana gelmektedir (Cox 1981, 100). Bu tarihsel yapının ilk eylem alanı olan sosyal kuvvetlerin meydana gelişidir. Üretim yapısına göre farklılaşan sosyal kuvvetler yeni devlet biçimini ortaya çıkarmaktadır. Sosyal kuvvetlerin belli bir ulusal sınırlar içindeki konumları ve hangisinin hegemon olacağı ikinci eylem alanı olan devlet biçimlerini belirler. Bir araya gelerek hakim bir yapı oluşturan devlet formları bir dünya düzeninin de oluşmasını sağlamaktadır (Bostanoğlu ve Okur 2009, 34). Dünya düzeni bir kere oluştuktan sonra sosyal kuvvetlere etkide bulunduğu gibi sosyal kuvvetler de ona etkide bulunmaktadır. Sosyal kuvvetler,

devlet biçimi ve dünya düzeni karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir (Cox 1981, 100-101). Bu bir hegemonyanın küresel çapta nasıl oluştuğunun özetidir.

Kapitalizmin doğasındaki rekabet, hem üretimin hem de sosyal kuvvetlerin sürekli bir devinim halinde olmasını sağlamaktadır. Fakat sosyal kuvvetler her zaman hegemonyaya paralel değildir. Kendi içlerinde de hegemon olma rekabeti devam eder. O nedenle hegemonya zihinlerde yeniden ve yeniden üretmek zorundadır. Tarihsel yapı, rıza yoluyla bu tarz karşı hareketleri bastırırlar. Bu bakımdan üretimin sadece mal ve hizmet üretimi değil, aynı zamanda ideoloji, fikir üretimi olduğu gibi hegemonyada rıza üretimi önemli bir yer tutar. Bu nokta da üretim biçiminin de (birikim rejimi olarak) hakim üretim biçimi olduğu ve ikincil aktörlere yayıldığını unutmamak gerekir (Cox 1983, 137).

Karşı hegemonik hareketlerin başlangıç noktası maddi imkanlar, fikirler ve kurumlardan oluşan tarihsel yapının içinde barındırdığı çelişki ve çatışmalardır. Üretim organizasyonlarındaki yenilikler sosyal kuvvetlerin ve dolayısıyla yapının da değişme ihtimalini içinde barındırır. Bir başka ifadeyle, karşı hegemonik hareketler sosyal kuvvetler üzerinden olacaktır. Sosyal kuvvetlerdeki değişim yeni bir devlet biçimi yaratması ve içeride kurulan hegemonyanın giderek dışa doğru yayılması ve benzer birikim rejimlerinin farklı ulusal sınırlarda da yayılmasıyla küresel ölçekte yeni bir devlet/toplum kompleksi ve yeni bir dünya düzeni ortaya çıkabilir. Cox bu çerçevede (hegemonya-karşı hegemonya tartışması) Antonio Gramsci ve Karl Polanyi'den etkilenmiştir (Sinclair 1996 14; Cox 1996, 30-35). Eğer karşı hareket başarıya ulaşırsa “çifte hareket”⁴; mevcut dünya düzeni değişmemekle birlikte

⁴ Çifte hareket, kendi kendine işleyen piyasa sisteminin bir ütopya olduğu ve kurumsallaşması için Polanyi'nin hayali meta olarak da ifade ettiği toprak, para ve emeğin de meta haline gelmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Piyasa sistemi bu üç unsur ile kurumsallaşır fakat üç hayali meta bireyden kopuk olmadığı için aslında bireyi de piyasa sisteminin bir parçası haline getirmektedir. İşlet

sisteme yeni aktörler katılıyorsa “pasif devrim” olarak tanımlanır (Cox 1996, 31-32; Cox 1983, 130-137).

Hem devlet hem de dünya düzeni ile ilişkilendirilerek kullanılan ve Gramsci’den alınan bir başka kavramda pasif devrimdir. Kavram, her iki alanda da zayıflayan hegemonyanın yeniden üretilmesine yönelik bir taktiktir. Pasif devrimi yaratan koşullarda, hakim grup hegemonyasını yeniden üretmekte zorlanmakta sivil toplumdaki meşruiyeti sağlamakta ve rıza üretmekte sorun yaşamaktadır. Fakat sivil toplumda da bu hegemonyayı ortadan kaldıracak kapasite ve imkan olmamasına karşın hegemonyaya meydan okumanın olduğu bir süreçtir. Dolayısıyla tarihsel blok zayıflamış fakat yeni bir tarihsel blok kurulamamaktadır. Hakim sınıf hegemonyasını yeniden üretmek için birtakım tavizler verebilir, reformlar gerçekleştirebilir. Böylece hegemon olmanın sağladığı kaynak ve kapasite ile karşı hegemonik bir hareket oluşmadan dağıtılabılır (Okur 2015, 143). Cox ise dünya düzeni bağlamında pasif devrimi şu şekilde ifade etmiştir:

“...Dünya hegemonyası başlangıçta dominant sosyal sınıf tarafında kurulan iç (ulusal) hegemonyanın dışa yayılmasıdır. Bu ulusal hegemonyaya bağlı ekonomik ve sosyal kurumlar, kültür ve teknoloji dışarıda ona öykünme biçimi yaratır. Böyle yayılan hegemonya daha uzak ve çevre ülkelerde pasif devrim etkisi yaratır. Bu ülkeler ne aynı esaslı sosyal devrimi geçirmiş ne de ekonomileri aynı şekilde ilerlemiştir, ama hegemonik modelin öğelerini bünyesine eski iktidar yapısını bozmadan almıştır. Çevre ülkeler hegemonik merkezde bazı ekonomik ve kültürel yanları alıp uyarlayabilir ama onun siyasi modelini uyarlamakta

piyasanın kurumsallaşması ilk hareket iken, ikinci hareket bireyin bu durumun önüne geçmek için müdahale ederek piyasa sisteminin işleyişini bozmasıdır (Bknz. Polanyi 2013)

daha aciz kalır.....çeşitli askeri-bürokratik rejimler bugünün çevre ülkelerinde pasif devrime gözcülük yapmaktadır” (Cox 1983, 137) .

Buraya kadar olan kısımda Gramsci ve Cox’un hegemonya kavramı ele alındı. Hegemonyanın nasıl ortaya çıktığı, üretim ilişkilerinin rolü, sınıfların Gramsci ve Cox’taki önemine değinildi. Karşı hegemonik hareketlerin nasıl ortaya çıkabileceği ve Coxcu bakış açısıyla pasif devrime ilişkin genel çerçeve bu bağlamda çizildi. Üzerinde durulması gereken son nokta, üretimin ve devletin uluslararasılaşması ile hegemonyanın nasıl yayıldığıdır. Burada neo-liberalizm ve rıza üretim sürecine olan etkilerini göz ardı etmemekle birlikte, neo-liberalizmin konu ile olan ilişkisi 4. Bölümdeki “Çin’in Ekonomik Modelinin Özgünlüğü ve Sürdürülebilirliği” başlığı altında tartışılacağı için aşağıda kısaca değinilecektir.

2. 3. Üretimin ve Devletin Uluslararasılaşması: Neo-liberalizm ve Rıza Üretimi

Cox’un eleştirel teorisi kapsamında hegemonya kavramı üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda üzerinde durulması gereken Cox’un nasıl uluslararası bir hegemonya kavramını ortaya koyduğu ya da küresel bir hegemonyanın nasıl yayılmakta ve rıza üretmekte olduğudur. Cox’un konuya ilişkin bir cevabı mevcuttur: üretimin ve devletin uluslararasılaşması.

Cox, eleştirel teorisini ABD’nin 1945’ten itibaren nasıl hegemonya kurduğu üzerine yoğunlaştırır. Özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan itibaren Fordist üretim yapısının Batı Avrupa’ya yayılması ve uluslararası kurumların kurulması ile birlikte hem Amerikan hegemonyası hem de tarihsel bir blok kurulmuştur. Üç önemli uluslararası ekonomik kurum bu açıdan oluşturulmuştur: Dünya Bankası (önceleri Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası idi), IMF ve GATT. GATT ticaretin kurallarını, rejimlerini ortaya koyarak bir standardizasyon yakalanmaya

çalışılarak tüm aktörler için geçerli olduğundan, hegemon için bir çeşit rıza yaratmaktaydı. IMF ve Dünya Bankası hem mali durumu düzeltmek hem de ABD hegemonyasına destek olacak müttefiklerini finansal anlamda desteklemek adına kuruldu. Marshall yardımları ve Truman Doktrini yine bu durumun bir parçasıydı. Hegemonyanın siyasi kurumunu Birleşmiş Milletler oluştururken, askeri ayağını da NATO oluşturmuştur. Böylece askeri, ekonomik ve siyasi alanda da ABD kendisini göstermiştir (O'Brien ve Wiiliam 2007, 119-120).

“Üretim yapısına yönelik olarak, 1945-80 arası dönemde Amerikan üretim sistemi Fordist” yapıdaydı. Bu sistemin iki temel özelliği mevcuttu: *kitlesel üretim* ve *kitlesel tüketim*. Fabrika sisteminde işçiler bir bant sisteminde standart ürünlerin üretilmesini sağlamaktaydılar. Dolayısıyla da nitelikli işçi olmaları gerekmemektedir. 1970’lerin sonuna doğru, tüketici taleplerinde standart ürünler yerine farklılaşmaya doğru kaydı. Dolayısıyla, fiyat kadar ürünün kalitesi de önemli hale geldi (O'Brien ve Williams 2007, 192). Bu açıdan, üretim yapısı değişti ve “Post-Fordist” bir yapıya kavuştu. Ürünler artık *farklı coğrafyalarda üretilip bir merkezde toplanarak* oradan tüm dünyaya yayılmaktaydı. *Emek, ucuz iş gücünün* olduğu coğrafyalara kaydığı için üretimin uluslararasılaşmasına yol açmaktadır (O'Brien ve Williams 2007, 192-193). Bu durum, ülkelerin içinde farklı sosyal kuvvetlere ve yeni düzenlemelere neden olmaktadır. Özellikle iş güvencesinin ortadan kaldırılmasıyla emek piyasası esnek bir yapıya kavuşmuştur. Dolayısıyla neo-liberal ekonomi politikaları üretimi değil de yeniden dağıtım ve bölüşümü sağlayarak zenginlik yaratmaktaydı. Neo-liberalizmin bu doğrultuda dayandığı temel unsur ise finansallaşmadır (Duménil ve Lévy 2014, 26). Finansallaşma sürecine engel olan Glass-Steagel Yasası'nın da ortadan kaldırılmasıyla sermayenin dolaşımının üzerindeki engeller kaldırılmıştır (Balaam ve

Dillman 2014, 189). Böylece kar marjlarının yükselmesini sağlayacak devasa bir alan açılmıştır.

Yeniden bölüşüm üzerine hareket eden neo-liberal politikalar kitleler tarafından nasıl benimsendiği bu noktada önem arz etmektedir. Neoliberalizmin başta ABD olmak üzere küresel çapta yayılması için zor kullanımı yetersiz kalacaktı. Bu nedenle, kitlelerin desteğini alacak şekilde rıza yaratılması gerekliydi. Kitleleri belli bir yöne doğru harekete geçirmek amacıyla siyasi propagandalardan yararlanıldı. Bunlar genellikle *kültürel değerler, korkular*, ya da geleceğe yönelik olumlu retorikler olarak ifade edilebilir (Harvey 2015, 47). Bu tarz ifadeler gerçekliğin bulanıklaşmasını sağlayarak üstünü örtmekteydi. Pek çok kanal üzerinden geniş halk kitlelerine ulaşan fikirler medyadan, eğitim kurumlarına, şirketlere kadar yeniden üretildi. Önce siyasi iktidar bu düşünceleri benimseyen partilerin başa geçmesiyle dönüşüm yaşadı, ardından siyasi iktidar eliyle neo-liberal politikalar uygulanmaya başlandı (Harvey 2015, 48).

Sonuç olarak, Cox'un kavramsal çerçevesi dahilinde üretim ilişkileri, sosyal kuvvetler, devlet biçimleri, dünya düzenleri, tarihsel blok, pasif devrim gibi pek çok kavramın ne olduğu ve teorinin içinde nasıl konumlandığı ele alınmıştır.

2. 4. Araştırma Sorusu, Hipotez ve Sonuca Yönelik Genel Bir Özet

İlk kısmında, Robert W. Cox'un eleştirel teorisinin ana hatları çizilmeye çalışılmış ve kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda eleştirel teorinin ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinden farklılıkları üzerinden ilerlenmiştir. Cox'un neden bu tarz bir farklılığa ihtiyaç duyduğu ve disiplinin hakim teorilerinin neden bu ihtiyacı karşılayamadığı açıklanmıştır.

Cox'un ana akım Uİ teorilerine yönelik temel eleştirisi, pozitivist düzenliliklerden genel yasalar elde etmeye çalıştığı için zaman-mekan ayırma gitmeyerek değişimi yadsıması ve *tarihsel olmayan* bir incelemede bulunmasıdır (Cox 1985, 52-53; Kubalkova 2016, 579). Bir başka ifadeyle, pozitivism, insanı kendi ürünü olan tarihe yabancılaştırmaktadır. Kendi eserini kendinden bağımsız bir nesne olarak ele alınabileceğine yönelik bir argüman gerçeklik arayışı içindeki insanları bir sonuca ulaştırmamaktadır. Halbuki tarihsel olgularla insan zihni arasındaki karşılıklı etkileşim üzerinden zaman ve mekan sınırlaması içinde yapılacak bir okuma, insanı gerçekliğe ulaşmasında daha elverişli olacaktır. Cox, bu neden ile tarihselciliğe önem vermiştir.

Eleştirel teori, bu noktada iki şey yapar. İlki, ana akım Uİ teorilerinin bu pozitivist yaklaşımını eleştirir ve her teori insan zihninin bir ürünü olduğu için teoriler hem içinde buldukları tarihsel bağlamın hem de bu bağlamın teorisinin zihin dünyasındaki yansımalarının etkisinde olacağını ifade eder. Bu yüzden Cox için, “teori her zaman biri için ve bir amaç içindir.” (Cox 1981, 87). İkincisi de araştırmacılar teoriyle bu tarihsel bağlam arasındaki ilişkinin farkında olarak “perspektif üstü bir perspektif yaratmalı” ve içinde bulunduğu tarihsel yapıyı eleştirel bir şekilde analiz etmelidir. Bu nedenle, Cox'un eleştirel teorisi mevcut dünya düzenini sorunsallaştırır ve içindeki çelişkilerden değişim ihtimalini ortaya koymaya çalışır (Cox 1981, 87-91).

Cox'un eleştirel teorisi bu çerçevede yeni bir kavram çerçevesi geliştirmeyi amaçlar. Ana aktör olarak kabul edilen devletler Cox'un teorisinde önemli olsa da Cox devlet biçimlerini sorunsallaştırmıştır. Devlet/toplum kompleksi üzerinden neden farklı devlet biçimleri olduğunu ve bunların hegemonik bir dünya düzeni kurup kuramayacaklarına odaklanmıştır. Üretim ilişkileri üzerinden şekillenen sosyal

kuvvetler, Cox için tarih yapan ana aktördür. Dolayısıyla Cox, üretim ilişkilerine, sosyal kuvvetlerdeki dönüşüme ve bu dönüşümün dışarıya yayılma ihtimali üzerinden tarihsel yapılardaki değişimi anlamaya çalışmıştır (Brincot 2016a, 506-507).

BÖLÜM III

ÇİN VE HEGEMONİK DÖNÜŞÜM?

3. 1. Giriş

Çin'in son 40 yılda ekonomik olarak gösterdiği büyük değişim nedeniyle ilerleyen zamanlarda Çin'in uluslararası sistem üzerindeki etkilerinin ne olabileceği daha sık tartışılmaya başlanmıştır. Çin'in yeni hegemon olma ihtimali, dünyanın en büyük ekonomisi olabileceği, ABD hegemonyasına son verebileceği gibi çeşitli başlıklar üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda, bu tezin ana sorunsalı da Çin'in uluslararası sistemde hegemonyasını ya da yeni bir dünya düzeni kurup kuramayacağıdır. Dolayısıyla Çin kendi içinde nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığı, bu durumun uluslararası sistemde nasıl konumlandırılacağı Coxcu bir perspektiften değerlendirilecektir.

Tezin temel argümanı, Çin'de Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin pasif devrimden bir hegemonya kurduğu; buna karşılık, uluslararası sistemde Çin'in Amerikan pasif devriminin etkisinde olduğudur. Bu çerçevede, Çin'in yükselişi, bu yükselişin ardındaki dinamikler ve Çin'in yeni hegemon olma ihtimali eleştirel teori çerçevesinde ele alınacaktır. Cox, üretim ilişkilerini temel alarak yeni bir dünya düzeni ihtimalini de ortaya çıkaracak karşı hegemonik hareketleri inceleyebileceğimiz bir teori ortaya koymaktadır. Cox'un “tarihsel yapılar” kavramı kullanılarak Çin'in dönüşümü ve ABD hegemonyasına alternatif bir dünya düzeni yaratabilme ihtimali Mao ve Post-Mao dönemi olarak iki tarihsel yapı incelenecektir. Ayrımın sebebi iki dönem arasında üretim ilişkilerinde bariz bir kırılma yaşanmasıdır. Her iki tarihsel yapı da maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar olarak ele alınacaktır. Böylece hem iki tarihsel yapıyı öncesi ve sonrası olarak

karşılaştırabilir hem de Post-Mao dönemi içindeki Amerikan pasif devrimini etkilerini daha net bir şekilde görülebilecektir.

3. 2. Mao Dönemi Tarihsel Yapı

3. 2. a. Maddi İmkanlar

Maddi imkanlar, Cox'un teorisinde tarihsel yapıları oluşturan üç ayakta ilkidir. Maddi imkanlar, üretim ilişkileri ile sınırlı olmamakla birlikte aslında tarihsel yapının başlangıç noktası olarak da ifade edilebilir. Maddi imkanlar, belli bir sosyal kuvvet ile fikirler ve kurumların nasıl etkileşimde bulunduğunu ve ortaya nasıl bir tarihsel yapı çıktığını anlayabilmek için önemlidir. Mao dönemini de kavrayabilmek için maddi imkanlar ile başlanmıştır. ÇKP'nin sosyal bir kuvvet olarak hem maddi imkanların üzerinde baskı oluşturarak fikirler ve kurumları nasıl yönlendirdiği hem de maddi imkanların ÇKP üzerindeki baskısının fikirler ve kurumları nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

1949'da ÇKP iktidara geldiğinde Çin 40 yıl süren bir iç savaştan çıkmış ve yoksulluk içinde bir ülke devralmıştı. 1927'den 1949'a kadar olan süreçte sosyal kuvvet olma yolunda mücadele eden ÇKP, 1949 sonrası iktidara geldi.⁵ 1953'e kadarki süreci de kendi iktidarını korumak ya da sağlamlaştırmak için kullanan ÇKP, doğrudan sosyalizme geçmek (yapıyı değiştirmek) yerine şartların olgunlaşmasını beklemiş ve karma ekonomik modele dayalı bir ekonomik sistem ile bir süre daha devam etmiştir. 1960'lara kadar olan süreçte, Çin Komünist Partisi (ÇKP) diğer alternatif sosyal kuvvetleri elimine ederek ve toplumun rızasına dayalı bir meşruiyet sağlamaya çalışmıştır.

⁵ Aradaki süreç (1949-1960) fikirler kısmında daha detaylı olarak durulduğundan bu başlık altında kısaca değinilmiştir.

ÇKP iktidara Guamindang ile yaşanan savaşı kazanarak ve bölge bölge Çin'i kontrolü altına alarak geldi. En büyük rakibi olan Guamindang'ı askeri açıdan yenmişti fakat ideolojik anlamda Çin sosyalizme geçmeye hazır değildi. Karma bir ekonomik model olduğundan dolayı farklı toplumsal kesimler varlıklarını korumaktaydılar ve ÇKP'yi ne kadar benimseyecekleri bilinmemekteydi. ÇKP bu nedenle iktidara geldiğinde sosyalizme geçileceğinin sinyallerini verdi fakat önceliği mümkün olabilecek tüm toplumsal kesimleri tek bir çatı altında toplamaktı. Ardından da bu farklı kesimlere ÇKP'yi benimsetmeye çalıştı. İlk adımı da bu doğrultuda, köylülerin desteğini almak için toprak reformunu başlatarak gerçekleştirdi (Zhu ve Chen 2016, 78). Köylüler gibi geniş toplumsal bir kesimin desteğini toprak reformu ile alan ÇKP'nin politikaları da ivme kazandı. Özellikle ekonomik alanda yaşanan değişimler, toplumsal huzursuzlukların azalması ve 1. Kalkınma Planı ile ÇKP, muhalif kesimleri de kontrol altında tutarak toplumsal değişimi gerçekleştirmeye başlamıştır. Yavaş yavaş başlayan ve giderek özel mülkiyetin ortadan kalkması, üretim araçlarının kolektif hale getirilmesiyle sosyalist bir modele geçiş yapılmıştır.

Cox'un teorisinde başlangıç noktası üretim ilişkileridir. Üretim ilişkilerindeki değişiklik başta sosyal kuvvetler olmak üzere devlet biçimlerini ve dünya düzenini de değiştirme potansiyeli taşımaktadır (Cox 1981). 1950'lerin sonundan itibaren sosyalizme geçişle birlikte üretim ilişkilerinde önemli bir değişim yaşandı.⁶ Bu durum hem bir sosyal kuvvet olan ÇKP'yi hem de bir devlet olarak Çin'i ve toplumsal yaşamı derinden etkiledi.

ÇKP 1949 yılında iktidara geldiğinde, Çin'de karma bir ekonomik sistem mevcuttu. Özel sektör ve kamu ekonomik aktörler olarak yer almaktaydı. Dolayısıyla

⁶ 1950'lerin sonuna kadar olan süreçte ÇKP'nin iktidarı ve diğer sosyal kuvvetleri nasıl pasifize ettiğine değinileceğinden, bu aşamada sadece sosyalizme geçiş sürecinde üretim ilişkileri üzerinde durulmuştur.

toplumda işçilerden tüccarlara, çiftçiden memura kadar geniş bir yelpazede konumlanan toplumsal kesimler mevcuttu. Buna karşın, siyasi anlamda piyasayı destekleyen kesimler ve sosyalist düzeni benimseyenler olmak üzere iki gruptan söz edilebilir. Çin Komünist Partisi (ÇKP) bu süreçte iktidardaydı ancak diğer sosyal kuvvetlerin üzerinde henüz bir hegemonya kuramamıştı.

ÇKP, geniş bir toplumsal kesim olan köylülerin desteğini başlattığı “toprak reformu” ile kazandı. Toprak reformu süreci, genelde tek bir kişinin ya da ailenin elinde toplanan toprağın el konularak yeniden köylülere dağıtılmasını ifade etmektedir. Bu durumda köylüler hem üretim araçlarına sahip olmakta hem de bir toprak ağasının altında çalışmaktan kurtulmaktaydılar (Dillon 2016, 314-315). ÇKP’de bu sayede köylüler- özellikle yoksul köylüler- arasında benimsenmekteydi. Ülke iç savaş halinde olduğu için sahip oldukları küçük topraklar bile çok değerliydi. Toprağın yeniden dağıtımına ilişkin reform, köylüleri kısa bir süre için köylüleri rahatlatmıştı fakat sonrasında küçük alanlı toprakta üretim verimliliğinin düşük olması gibi bir problemle karşılaştılar (Zhu ve Chen 2016, 78). Sorun fırsatı da birlikte getirdi. Sosyalizme geçiş için ilk adım ÇKP tarafından atıldı: kolektifleştirme ile topraklar birleştirildi. Önce birlikler kuruldu ardından da kooperatif yapılara geçildi. Özel mülkiyet devam etmekle birlikte “kooperatif, üyelerine toprak karşılığı kira ödüyordu” (Dillon 2016, 318). Dolayısıyla ÇKP iktidara geldikten ilk 10 yıl içinde sosyalizme geçişe giden adımları atsa da komünlere geçişi 1958’e kadar bekleyecekti. ÇKP’nin tarıma verdiği bu önemin tek sebebi sadece özel mülkiyetin kaldırılması değil, aynı zamanda sanayisini tarımdan sağlayacağı kaynaklarla ile yapmayı planlamaktaydı.

Bu doğrultuda, 1953-1957 yılları arasında ilk beş yıllık kalkınma planı hazırlandı. Sovyetlerden gelen destekle ağır sanayi tesisleri kurulacaktı. Kalkınma Planı ile

istenen büyüme oranlarının gerçekleşmesi Çin Komünist Partisi (ÇKP) sosyalist ekonomiye 1958’de geçmesi için özgüven sağladı (Oktay 2017, 46). Çin’de hakim sosyal kuvvet haline gelen ÇKP devlet biçimini değiştirmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştı. Üretim ilişkilerinin şekillendirilmesine neden olan Büyük İleri Atılım (BAİ) (1958-1965) fikri karma ekonomiden sosyalist modele⁷ geçişte yeni bir devlet biçimi yaratmıştır. Bu doğrultuda, 1958’den sonra ÇKP tarafından yapılmaya çalışılan hem kendi iktidarını sağlamlaştırmak hem de sosyalist ekonominin gelişmesi, desteklenmesi için gerekli kurumların kurulması, fikirlerin yayılması ve benimsetilmesidir. Bunun için de hem maddi imkanların bu doğrultuda kullanılması hem de üretilmesi gerekmektedir. Sadece tarımsal gelişmeler sosyalizme geçiş sürecinde yeterli değildi. Dolayısıyla Çin kendi açısından bir ikilemin içindeydi: sosyalizme geçmek için ekonomik kalkınmaya, ekonomik kalkınma için sosyalizme ihtiyacı vardı. Büyük İleri Atılım (1958-1965) fikri de böyle bir zamanlamaya denk gelerek ortaya çıktı.

1945 sonrası uluslararası sistem doğu ve batı bloğu olarak iki ayrı kutbu oluşturuyordu. Batı bloğunun liderliğini ABD, doğu bloğunun liderliğini de Sovyetler Birliği üstlenmişti. Bu açıdan Çin uluslararası sistemde siyasi açıdan öneme sahipti fakat ekonomik gücü bu durumu destekler nitelikte değildi. Bir sanayi devi olmanın çok uzağında dahası bir tarım ülkesiydi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 20. Kongresinde Sovyetler Birliği’nin 15 yıl içinde ABD’yi geçeceğini

⁷ İlerleyen başlıklarda tartışılacak olmakla birlikte, Çin’de “sosyalizm” olarak ifade edilen ekonomik model aslında tam anlamıyla sosyalizm değildir. ÇKP tüm bu süreçte sosyalizmi inşa etmekten ziyade kapitalizmin ülke çapında yayılmasını sağlayacak unsurların geniş ölçüde ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Kapitalizme yol açacak unsurların ortadan kaldırılması sosyalizmin kurulduğu anlamına gelmemektedir. Bu çalışmada “sosyalizm” olarak ifade edilmesinin nedeni literatürde Çin’in modelinin tam anlamıyla sosyalizm olmadığı belirtilmekle birlikte ne tür bir ekonomik model olduğuna ilişkin kullanılan bir terime rastlanılmamıştır. Ayrıca ÇKP’nin söylemlerinde sosyalizme geçileceği vurgusu ya da Çin’i sosyalist bir ekonomi olarak tanımlamaları da “sosyalizm” terimini kullanmaya teşvik etmiştir. Bununla birlikte, Çin’de üretim ilişkilerinin yine de değiştiği söylenebilir. Çünkü başlangıçtaki özel sektörün de olduğu karma ekonomi ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla sosyal kuvvetlerde değişim meydana gelmiştir. Aynı zamanda bu durum bariz bir şekilde devlet yapısını da değiştirdiği ifade edilebilir.

ortaya koymasý üzerine Çin yeni hedefini belirlemişti: İngiltere'yi geçmek (Shen ve Xia 2011, 861). İngiltere'yi geçmenin ölçüsü olarak da çelik üretimi alınmaktaydı. Böylece Büyük İleri Atılım ilan edilmişti. İçsel koşullara bakıldığında ise Büyük İleri Atılım fikrinin ortaya çıkmasındaki en büyük etkenin maddi imkanlarda yaşanan sıkıntı olduğu söylenebilir. Beř yıllık kalkınma planı ile hızlı bir büyüme yakalayan Çin, bu durumu sürdürmede yeterince başarılı değildi. Bu başarısızlığın en temel sebebi kaynaklardaki yetersizlikti buna rağmen Çin hedefini daha da büyüterek İngiltere'yi geçmeyi amaçlamaktaydı. Aslında bu çalışma, İngiltere'yi geçme olarak ifade edilen durumun bir sebepten ziyade halkta motivasyon oluşturabilecek bir fikir ve sosyalizme geçmenin önündeki engelleri kaldırabilmek için bir araç olduğu düşünölmektedir. ÇKP hem endüstriyel kalkınmayı BAİ ile sağlayacak hem de sosyalizme geçmiş olacaktı. Komünlerin kurulması, özel mülkiyetin kaldırılması, emeğin piyasada alınıp satılmasının önüne geçilmesi BAİ fikri ile sağlandı. Dolayısıyla BAİ, "İngiltere'yi geçme" mottosu altında tüm bu hedefleri gerçekleştirmek için ortaya konulan bir fikir, rıza üretme aracıydı.

BAİ ile Çin hedeflerine nasıl ulaşmayı amaçladığı ve mevcut durumu nasıl değiştireceğine gelinirse, mevcut durumda Çin'in iktisadi anlamda önemli kısıtları bulunmaktaydı. Tarımda üretkenliği sağlamak için gerekli araç ve gereçten yoksundu. Bu araçların üretimine kaynak ayrıldığında sanayiden yeterince verim alınamıyordu. Kaynaklar tarımda etkin bir şekilde kullanıldığında sanayiden istenilen şekilde büyüme gerçekleştirememektedir. Çözüm yeterli kaynak yaratılamıyorsa o zaman mevcut kaynakla verimin arttırılmasıydı. Dolayısıyla daha fazla işgücü ve daha fazla emek kullanılarak hedefe ulaşılacaktı. BAİ'nin amaçlanan hedeflere ulaşmak için yöntemi daha çok ve daha verimli bir çalışma ile hem üretimde hem de toplumsal refahta artış sağlanmasıydı (Oktay 2017, 47-48). Bunun için çeşitli

adımlar atıldı. Üretici kooperatiflerinin komünlere dönüştürülerek yeni idari mekanlar yaratılması, merkezi yapının yerel yönetimler lehine gevşetilmesi, emeğin daha aktif bir şekilde kullanılabilmesi için her türlü ihtiyacın (kreşlerden aşevlerine kadar) sağlanması gibi başlıklar yer almaktaydı (Oktay 2017, 48-49).

Aslında tüm bu gelişmeler BAİ için sonun başlangıcıydı. Tahıl üretimi için yerel yönetimler merkeze yanlış bilgi aktarıyor ve verimin arttığına ilişkin raporlar hazırlıyorlardı. Yerelden aldığı bilgi doğrultusunda merkez daha fazla buğday satın alarak tahıl ihracatını arttırıyordu. Bu durum Çin’de açlığın baş göstermesine yol açtı, üstelik verim kaybı olmasının önüne geçmek için ülke içinde kırsal kesimin mobilizasyonu da mümkün değildi. Sosyalizmi ve Mao Çin’ini bitiren asıl hata ise Çin’in İngiltere’yi demir-çelik üretiminde geçmesini hedeflemesi ile yaşandı. Tarımda çalışan tüm işçileri demir-çelik fabrikalarına götüren sistem tarımda çalışacak kişi sayısını önemli ölçüde azaltmıştı. Dolayısıyla tarım üretiminin iyice azalması ve merkezin artan ihracatı ile birlikte, açlık gibi kitlesel bir felakete yol açtı (Coase ve Wang 2015, 46-51).

BAİ süreci ve sonuçlarına değinilmekle birlikte bu dönem için önemli bir diğer nokta, kapitalizme kapı aralayan özel mülkiyet hakları gibi unsurların ortadan kaldırılmasıdır. 1958-1965 yılları arasında gerçekleşen Büyük İleri Atılım döneminin sosyalizme geçişin başlangıcı olarak kabul edilmesinin sebebi, kapitalist unsurların ortadan kaldırılmasıdır. Çin karma ekonomik bir modele sahip olduğu için sosyalist sisteme geçişte özel sektörün ve mülkiyet hakkının ortadan kalkması gerekmektedir. Bu nedenle, özel sektör, üretim araçlarını ve özel mülkiyetindeki varlıklarını hem ÇKP’nin hem kamuoyunun baskısıyla devlete satmaya başladı (Oktay 2017, 46-47).

Üç-Anti ve Beş-Anti⁸ kampanyaları ile-burjuvaziyi ya da kapitalist ekonomik modele yakın çevrelerin pasifize edilmesi- da bu süreci destekler nitelikteydi. Bu süreçte ÇKP'nin halk kitlelerini yönlendirmesi de önemliydi. Her iki kampanya da halktan destek görmüştü (Dillon 2016, 295-298). Dolayısıyla, ekonomik alanda bireysel girişim ÇKP'nin toplumun büyük çoğunluğunda oluşturduğu rıza ve baskıyla özel sektör, bir başka ifade ile piyasanın en temel unsuru önce giderek zayıfladı ve 1958'den itibaren ekonomideki ağırlığını kaybetti. Bu aynı zamanda emeğin satılabilir olmasının da önüne geçmekteydi. Çünkü komünlere bölünen sosyal yapıda insanlar artık kolektif olarak çalışmaktaydı.

Tarımda daha erken bir süreçte 1950'lerin başından itibaren özel mülkiyetin sınırlandırılması çeşitli kooperatiflerin kurulmasıyla, üretimi kolektif hale getirmek amaçlanmıştı. Çin kırdan kente göçü önlemek ve üretimde (tarım ve sanayide) sürekliliği sağlamak adına “hokou” denilen bir sistem kurdu. Bu sisteme göre, kırsal kesimde tarımın sürdürülmesi için kişiler nüfusa kayıtlı olduğu yerde kalarak iç göçün önüne geçtiği gibi, kent içinde gıda ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. Tüm temel ihtiyaçlar kurulan komünler üzerinden sağlanırken kentlerde yaşayanlarda devlet daireleri ve Kamu İktisadi Teşekküllerinde (KİT) çalışarak ömür boyu iş garantisi ve sosyal güvenliğe sahip olmaktadır (Akkemik 2014, 302-303). Bu süreçte eğitimden sağlığa, ekonomik büyümeden toplumsal düzene pek çok alanda düzenlemeler yaşanmıştır.

Özellikle 1950'lerin ortasından itibaren *üretim araçları devlete geçmiştir*. (Oktay 2017, 47). Komünlerin kurulmasıyla eğitim, sağlık, iş, sosyal güvenceler devlet tarafından karşılanmaya başlamıştır. Benzer şekilde KİT'ler de kurulmuştur. Böylece Çin hem sanayisini geliştirmeyi hem de istihdam sağlamayı amaçlamaktadır. Her

⁸ Fikirler başlığı altında daha ayrıntılı değinilecektir.

ikisini de gerçekleştirmesine rağmen KİT'ler verimli ve etkin yapılar değildi. Buna karşın mali açık vermiyorlardı. Çünkü devlet bu tarz olumsuz bir durum söz konusu olduğunda KİT'leri mali açıdan desteklemekteydi. KİT'lerin verimsiz olmasındaki başlıca sebepler kişileri motive edecek bir yapıya sahip olmamaları, istihdam için çok fazla kişinin çalışması olarak ifade edilebilir (Yang 2008, 25-26). Bu olumsuz gelişmeler ileride sistemin kilitlenmesine neden olacaktı. Özellikle eğitimciler, aydınlar ya da BAİ sürecinin başarılı bir şekilde sürdürülemeyeceğini ifade edenler süreçten olumsuz etkilenmekteydiler.

BAİ sürecinin kıtlık gibi felaket ile sonuçlanması ve milyonlarca kişinin ölmesi eleştirileri de beraberinde getirmesiyle birlikte Mao Kültür Devrimini başlattı. BAİ gibi halkın açlıktan ölümüne kadar giden bir süreçten çıkıp ekonomik açıdan toparlanılmaya başlanan bir dönemde Mao'nun Kültür Devrimini⁹ başlatmasının sebepleri vardı.

3.2.b. Fikirler ve Kurumlar

KP, 1949 yılında iktidara geldiğinde bir sosyal kuvvet olarak mevcuttu. Guomintang ile olan savaşta üstünlüğü ele geçirmişti fakat hala Çin'in tamamını territoryel olarak kontrol edememekteydi. Toplumda geniş çaplı olarak benimsenmiş ya da Guomintang'ı tamamen alt etmiş değildi. Bu nedenle, hegemonyasını kurmak için iki farklı yol izledi. İlki, toplumun farklılaşan tüm kesimlerini biraraya getirmek ve rıza üreterek meşruiyetini sağlamak; ikincisi ise hem düşmanlarını (Guomintang) hem de ileride sosyalizme karşı olacak toplumsal kesimleri elimine etmektir. Bir sosyal kuvvetin hegemonya kurmaya yönelik bu adımları, KP tarafından rıza

⁹ Kültür Devrimi ile ilgili süreç ve yansımaları fikirler başlığı altında ele alınacaktır.

üretmek amacıyla anayasal bir çerçeveye oturtmaya; tahakküm kurma açısından ise çeşitli siyasi kampanyalar başlatmasıyla gerçekleştirildi.

Rıza üretme ile başlanırsa, ÇKP ilk olarak Çin'deki dört sosyal kuvveti köylüler, işçiler, küçük burjuvazi ve ulusal burjuvaziye biraraya getirecek olan Çin Halk Siyasi İstişare Konferansını (ÇHSİK) gerçekleştirilmesini sağladı. Konferansın toplanmasında iki temel amacı bulunmaktaydı. İlki, Guamindang ile ilişkisi olmayan tüm toplumsal kesimleri biraraya getirerek Ortak Program oluşturmak ve yeni bir anayasa yapmaktı (Dillon 2016, 287-288). Böylece ÇKP hukuki bir temel üzerinden meşruiyetini sağlamakta (hem anayasa yapmada öncü olduğu hem de toplumsal kesimlerin rızasını kazandığı için), aynı zamanda, eş zamanlı olarak Guamindang ve mensupları-sadece savaşı kaybettikleri için değil aynı zamanda meşruiyetlerini kaybettikleri için- ortak düşman haline gelmekteydi. İlerleyen zamanlarda bu meşruiyet, ÇKP'nin kendi değerlerini evrensel değerler olarak ülke geneline yaymasını da sağlayacaktı. İkincisi ise, ÇHSİK üzerinden ÇKP'nin yukarıda belirtilen dört farklı sosyal kuvvetin temsilcisi haline gelmesiydi (Dillon 2016, 288). ÇKP böylece rıza üretme sürecinde tüm toplumsal kesimlerin üstünde bir sosyal kuvvet olarak yer aldı; fakat hala hegemonyasını kuramamıştı. Çünkü hem ideolojik olarak hem de uzun süreden beri savaş halinde olduğu kesimler üzerinde (Guamindang) tahakküm kuramamıştı.

Bu doğrultuda, kendi ideolojik temeline muhalif olan sosyal kuvvetleri tahakküm kurarak pasifize etmeyi amaçlayan ÇKP, ilk olarak "Karşı Devrimci Unsurları Yok Edin" kampanyasını başlattı. Kampanya Guamindang mensuplarına yönelik olarak yargılamalar, hapis, idam gibi zor unsurlarını kullanılmasını sağlamaktaydı. İlgili kampanya yasal zeminde de geçerliliğini sağlayacak bir tüzük de yapılmıştı. Soruşturmalardan kampanyalar ilerlese de kişilerin beyanları da

soruşturmalarla yön verdiği için Guamindang ile ilgili olmayan kesimlerde bu süreçten olumsuz etkilendi (Dillon 2016, 292-293). ÇKP bu kampanya ile kendisine muhalif olan ana sosyal kuvvet, Guamindang ve mensupları üzerinde tahakküm kurmayı başardı. Ardından rıza üretim sürecinde bir araya getirdiği ama sosyalizmin önünde engel teşkil eden sosyal kuvvetleri elimine edecek iki kampanya başlattı. Üç-Anti ve Beş-Anti olarak ifade edilebilecek bu kampanyalardan ilki parti içinde temsil edilen fakat “yolsuzluk, israf ve bürokrasi kültürünü” benimsemiş memurlara yönelikti (Dillon 2016, 296). Küçük bir bölgede gerçekleştirilen bu kampanya hem ÇKP’nin bu tarz kitlesel hareketleri yönetebilme kabiliyeti hem de parti içindeki unsurların temizlenmesi açısından önem arz etmekteydi. Beş-Anti kampanyası ise ulusal burjuvaziye yönelikti. Beş-Anti olarak tanımlanan “rüşvet, vergi kaçırma, dolandırıcılık, devlet mallarına yönelik hırsızlık ve devlet sırlarının sızdırılması” suçlar çerçevesinde özellikle şehirlerdeki burjuvaziyi elimine etmeyi amaçlamaktaydı. Amacı komünizme geçmenin önünde engel teşkil edebilecek sosyal kuvvetleri elimine etmektir. Burjuvazi suçlar karşısında para cezasına uğramakta ve finansal açıdan güçlerini kaybetmekteydiler (Dillon 2016, 297-298).

ÇKP ile sorun yaşayan bir diğer toplumsal kesimde aydınlardı. ÇKP ve aydınlar arasındaki uyumsuzluk 1950’lerde kendini gösterdi. ÇKP sanatı tamamen sosyalizmi destekleyecek türde eserler üretmesini beklemekteydi. Buna karşın, eğitimli kesim olarak nitelendirilebilecek gruplar ÇKP ile aynı fikri paylaşmamaktaydı. Toplum tarafından tanınan iki ismin sanatın bağımsızlığını savunması neticesinde cezalandırılmaları aydınlar arasında huzursuzluğa yol açtı (Dillon 2016, 321-323). ÇKP aydınlara desteğini kaybetmeyi göze alamadığı için “100 Çiçek” kampanyasını başlattı (Dillon 2016, 325). Amacı aydınlara partiye ve sosyalist ideolojiye güveninin devam etmesi hem de eleştirel düşüncenin önü açılarak rejimin

eksiklerinin giderilerek yapı ve üst yapıya ilişkin (ekonomi, siyaset, kültür gibi alanlarda) ilerleme sağlanmasıydı. Süreç, ÇKP'nin tasavvur ettiği gibi ilerlemedi. ÇKP'ye yönetim, ekonomi, sansür uygulamaları gibi geniş bir yelpazede eleştiriler gelmeye başladı. Dolayısıyla ÇKP'nin yapıcı olacağını umduğu eleştirel düşünceler aslında rejim karşıtlığı olarak algılandı ve eleştirel düşünce sahipleri “komünizm düşmanı/sağcı” olmakla suçlandı. Binlerce eğitimli kesim sağcılarla mücadele kapsamında işini kaybetti, farklı bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Bu mücadele sürecinden olumsuz etkilenen sadece aydınlar da olmadı, muhalif kesimler de süreçten gerekli dersi çıkardılar (Dillon 2016, 326-328). Böylece ÇKP zor yoluyla da olsa muhalif grupları kontrol etmeyi başarmıştı.

1958'de ilan edilen Büyük İleri Atılım'ın temel amacı Çin tarzı kalkınmayı sağlamaktı. Özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren sosyalizme geçiş için atılan adımlar ile birlikte sınıf düşmanlığının ortadan kalktığı düşünülüyordu. Fakat hem parti içinden hem de entelektüel kesimden gelen eleştirel Mao ve destekçilerini parti içinde kapitalizme meyilli olan tarafların olabileceği düşüncesine yönlendirdi (Heberer 2009, 168). Çin'de ÇKP devleti yöneten ana mekanizma ve aynı zamanda da bir hegemonyanın da kurumsallaşmış hali olarak ifade edilebilir. Buna karşın, bu hegemonya tek ve yekpare bütün olmaktan ziyade iki farklı grubun çekişmesi olarak varlığını sürdürmekteydi. İlk kanat Mao ve çevresindekilerden oluşan ve ÇKP içinde gücünü tabandan (halktan) alırken, diğeri de Deng ve Liu'nun başını çektiği partiyi ve parti örgütünün desteğini alan ve bu alana hakim olan grup olarak ifade edilebilir. Ayrıca Liu ve Deng guruğu Çin'in ana probleminin sınıf mücadelesiyle ilgili olmadığını, aksine üretici güçler zayıf kaldığı için ülkenin geri kaldığını düşünmekteydiler (Heberer 2009, 169). Fikir olarak da bu kesimin kapitalizmin önünü açabilecek reformlara yakın durmaları, BAİ döneminin getirdiği olumsuz

şartların etkisini kırmak için atılan adımların sosyalizmin işleyişi ile çelişmesi (komünlerin küçültülmesi gibi) ve sosyalizmden uzaklaşılma ihtimali, parti içinde Deng ve Liu'nun da önemli bir ağırlığının olması Mao tarafından arzu edilen bir durum değildi. Ayrıca Mao, sınıf mücadelesinin hala devam ettiğini ve onların da temel sebebinin burjuvazi olduğunu düşünmekteydi. Mao'ya göre, burjuva karşı devrim için Çin'de hala varlığı sürdürmekteydi (Heberer 2009, 168). Bu nedenle, Mao sadece kendi hegemonyasının olduğu buna alternatif olanlarında elimine olacağı aslında ÇKP içinde fakat tüm toplumsal kesimlere sirayet edecek olan bir süreci başlattı: Kültür Devrimi (Gökten 2009, 168-172). Kültür Devrimi bu zihinsel yapıyı dönüştürecek, bir başka ifade ile “üstyapıda devrim” yapacaktı (Heberer 2009, 168).

Kültür Devrimi Kızıl Muhafızlar ile “Dört Eski”yi (eski gelenek, eski kültür, eski alışkanlıklar ve eski fikirler) ortadan kaldırmayı amaçlayan bir kampanya idi (Heberer 2009, 172). Kültür Devrimi'nin ana uygulayıcısı çoğunlukla orta okul ve lise öğrencileri olan Kızıl Muhafızlardı (Chen 1999, 219-223). Burada eski ile anlatılmak istenen kapitalizm ile ilişkili olduğu düşünülen kesimlerdir ve onların tasfiyesi amaçlanmaktadır. Kültür Devrimi kısaca ÇKP içinde iki farklı grubun çekişmesi olarak görülebilir. Uzun süreden beri devam eden bu farklılaşma Deng ve destekçilerinin temkinli yaklaşımları nedeniyle ortaya çıkmazken, Kültür Devrimi aradaki çekişmeyi, ortaya çıkardı. İki grup arasında çekişme ilk başta basın üzerinden ilerlemekteydi. Deng ve grubu kültür sanat alanında etkin rol almaktaydılar. Bu nedenle Mao da kendi kültür grubunu karşılarına çıkarmak istedi ve kurduğu kültür grubunu Politbüro yapısına entegre ederek Deng'in kültür grubunu pasifize etti. Mao'nun üniversitelere kültür grubu altında çalışma grupları göndermesi ile Deng'de benzer hamlede bulundu. Böylece öğrenciler Mao destekçileri ve karşıtları olmak üzere politize oldu (Dillon 2016, 354-357). Kısa süre

içinde ortaokula kadar ilerleyen gruplaşmalar Mao destekçilerinin- ki kendilerine Kızıl Muhafızlar demekteydiler- eylemleri, gösterileri ve kültür alanlarına saldırılarıyla kapitalistlerle mücadele adına bir gençlik hareketine dönüştü. Kızıl Muhafızlar sayesinde Deng ve ekibi partiden tasfiye edildi. Kapitalist sisteme sempati duyduğu düşünülen kesimlerde bu süreçten olumsuz bir şekilde etkilendiler. Böylece Kültür Devrimi de Mao ve destekçileri için amacına ulaştı. Kızıl Muhafızlara daha fazla ihtiyaç kalmadığı için tasfiyeleri gerekiyordu fakat yaklaşık 10 yıldır kitlesel halde siyasal hayatta etkin rol oynayan gençler için durumu kabullenmek kolay değildi. Mao'nun da desteklediği bu süreç, gençleri sokağa yönlendirmiş (okullar kapatılmıştı), burjuva olduğu düşünülen kesimlere gençler tarafından zor kullanılmasına müdahale etmemişti. Kültür Devrimi'nin sonlandırılması sürecine, ortaokul öğrencilerinin adaptasyonu daha kolaydı fakat üniversite öğrencileri direnç göstermeye hatta bazı bölgelerde hala bürokratlara saldırılmayı savunmaları neticesinde ordu zor kullanarak durumu kontrol altına aldı (Dillon 2016, 359-367). Böylece Kültür Devrimi Mao için muhaliflerin tasfiyesi ve Kızıl Muhafızların da kontrollü şekilde elimine edilmesiyle hakim sosyal kuvvet olarak yerini aldı.

Özetle, Mao döneminde ÇKP ve Guamindang gibi iki sosyal kuvvet arasında mücadele ve köylüler, işçiler, küçük burjuvazi ve ulusal burjuva olmak üzere dört farklı toplumsal kesim mevcuttur. ÇKP ana rakibi olan Guamindang'ı tamamen bertaraf etmek için önce dört farklı toplumsal kesimi biraraya getirdi. Ardından bu 4 farklı kesim arasında en çok desteklerini alabileceği köylüleri toprak reformu ile kazandı. İşçilerin desteğini ise Üç-Anti ve Beş-Anti süreci ile ulusal burjuvazi tasfiye etme çalışmalarıyla sağladı. İlk kalkınma planının başarısı sonrası oluşan olumlu atmosfer ile birlikte BAİ başlatılmıştır. BAİ süreci (1958-1965) ile kapitalist

ekonomik modelin temel unsurları olan emeğin, toprağın metalaşmasının önüne geçilmiş, özel mülkiyet hakkı ve özel sektörün ekonomide ağırlıklı rol oynamasının önüne geçilmiştir. Buna karşın, hala gelişmekte olan bir ülke iken İngiltere'yi geçmek üzerine kurulu olan üretim anlayışı büyük bir felakete sebep olarak maddi imkanların bozulmasına yol açmıştır. Maddi imkanlarda yaşanan sıkıntılar rıza üretiminde de soruna yol açtığı için hem fikirler (Büyük İleri Atılım, Kültür Devrimi) alanında hem de kurumsal yapılarda farklılaşmaya yol açmıştır. Üstelik parti içinde farklı düşünen kesimler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Farklı kesimlerin açlık gibi büyük bir afet sonrasında eleştirileri de arttırması Kültür Devrimi altında ÇKP içindeki bir diğer sosyal kuvvetin tasfiyesine yol açmıştır. Özetle, başlangıçta ÇKP Mao gibi karizmatik bir lider ile Çin'de bir pasif devrim yaşamıştır ardından Mao dönemi boyunca ÇKP içinde iki sosyal kuvvetten hangisinin kalacağına ilişkin mücadele görülmektedir. Bu mücadele Kültür Devrimi ile Mao ve destekçilerinin başarısı gibi gözükürken, Mao'nun ölümü Deng ve ekibi için ÇKP iktidarını geri almanın önünü açmıştır. Post-Mao dönemi ÇKP'nin hegemonyasını kurmasını sağlarken, değişen tarihsel yapı ile birlikte Amerikan pasif devrimi Çin'de gerçekleşmektedir.

3. 3. Post-Mao Dönemi¹⁰ Tarihsel Yapı

İki tarihsel yapı arasındaki en temel fark üretim ilişkilerinde yaşanan değişimden kaynaklanmaktadır. Pek çok kaynakta 1980'lerden itibaren Çin'in kapitalist üretim ilişkilerine geçtiğini ifade etmektedir. İki dönem arasında yaşanan bu farklılık çoğu zaman Mao'nun ölümüne bağlanmaktadır. Mao'nun ölümü değişimin nedeni olarak ele alınsa da bu çalışma ilgili fikre katılmamaktadır. Çünkü liderin ölümü ile ÇKP'nin zihin yapısı ve uygulamalarındaki değişim açıklayabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla Çin'deki bu değişim ve dönüşümün arkasında başka nedensel etkiler hatta bir süreç bulunduğu düşünülmektedir.

Tüm Mao dönemi boyunca bariz bir şekilde gözüken şey sosyalizmin Çin'de tam anlamıyla kurulamadığıdır. Yapı ile üst yapı arasındaki ilişki hiçbir zaman Mao döneminde bir bütün oluşturamadı, bir başka ifade ile tarihsel blok Çin'de gerçekleşmedi. ÇKP kapitalizme yol açabilecek unsurları Mao dönemi boyunca büyük ölçüde engellese de (emeğin piyasada alınıp satılması, burjuvazinin büyük ölçüde ortadan kaldırılması, toprağın alım satıma konu olmaması gibi, özel mülkiyet haklarının komünler yoluyla ortadan kaldırılması) bu, sosyalizmin kurulması için yeterli değildi. Çin'de işçi devrimi olarak adlandırılabilir kesim "işçi sınıfı bilinç" düzeyine ulaşamadı. Tüm süreci işçilerden çok köylünün temsilcisi olan ÇKP yürütmekteydi. Dolayısıyla Gramsci'nin Doğu'daki sivil toplumu tanımlamak için kullandığı "peltemsi" yapı Mao Çin'in de de mevcuttu. Çin'de işçi sınıfı kendi varlığının bilincinde olmaması ÇKP'nin (devletin) üstten toplumu şekillendirmeye çalışmasına yol açtı. Bu bilincin oluşmamasındaki en önemli etken üretim

¹⁰ Bu satırların yazarı okuyucuya Post-Mao dönemi olarak ele alınan ve 10'ar yıllık (1980'ler, 1990'lar, 2000'ler olarak) süreçlere ayrılan dönemi kendi içinde maddi imkânlar, fikirler ve kurumlar olarak ayrılmasının sebebinin metodolojik olduğunu, her 10 yıllık dönemin tarihsel bir yapıya denk gelmediğini hatırlatmakta fayda görmektedir. Amaç her on yıllık dönemde de Post-Mao döneminin nasıl bir değişim içerisinde olduğunu net bir şekilde görebilmektir.

ilişkilerinin süreklilik arz etmemesi neticesinde üst yapının (özellikle kültürel alanda) üretilememesinden kaynaklanmaktadır. İster Kültür Devrimi, ister Yüz Çiçek kampanyası isterse Büyük İleri Atılım fikri olsun; bunlar birbiriyle bağlantılı, sürekliliği olan ve toplumun zihin dünyasında komünizmi benimsetmeye yönelik adımlardan ziyade maddi imkanlarda yaşanan sorunların atlatılmasına yönelik başlatılan süreçlerdir. Dolayısıyla Çin'in yaşadığı belki de en önemli sorun ABD'nin yaptığı gibi bir popüler kültür oluşturup bir yaşam tarzı ortaya koymakta yaşadığı sıkıntıdır. Gündelik hayata nüfuz etmeyen Mao dönemi kültürel yaşamı¹¹, Post- Mao döneminde Çin'in kapitalizme geçişini kolaylaştıran en önemli etkidir. Dolayısıyla Mao'nun ölümü sonrasında kapitalizme geçişi kolaylaştıran iki unsur üretimde kendine yeterliliğin sağlanamaması (Çin istediği gelişmiş ekonomiler seviyesine çıkamaması ve halkın gelir düzeyinin istenilen ölçüde artmaması) ve komünizme ilişkin bir kültür biçiminin olmamasıdır. Bu noktada, kültürel dokunun sivil toplum yerine üstten-siyasi yapıdan gelmesinin de etkisi büyüktür.

Mao sonrası süreç, 1980'ler, 1990'lar ve 2000'ler olmak üzere üç dönem altında incelenecektir. Yaklaşık on yıllık zaman dilimleri olarak değerlendirilmesinin sebebi tarihsel yapıdaki değişimi gösterebilmek ve kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde bu yapının zaman içinde nasıl şekillendiğini ortaya koyabilmektedir. Bir diğer neden ise, Çin'in belli dönemler için kullandığı söylem ve sloganların daha net görülmesini sağlamaktadır. Böylece tarihsel yapı içindeki değişimi ve bu değişimlerin nedenleri dönemler arası farklılıklar belirtilecektir. 1980'ler "Dört Modernizasyon" (The Four Modernization) ile "Reform ve Açıklık" (Reform and Opening) dönemi olarak adlandırılabilir. 1990'lar "Çin Karakterli Sosyalizm" (Socialism with Chinese

¹¹ Burada ifade edilmek istenen günlük yaşam tarzı, komün hayatından ziyade Amerikan pop-kültürü tarzında bir zihinsel dönüşümün benzerinin Çin'de yaşanmamış olmasıdır. Yoksa Mao döneminde de gündelik hayata etki eden bir komün yaşantısı ve kültürü bulunmaktaydı.

Characteristics) ve “Deng Xiaoping Teorisi”; 2000’lerin başlarında “Üç Temsiller” (The Three Represents); sonrasında ise “Sosyalist Uyumlu Toplum ve Bilimsel Kalkınma Kavramı” ile hareket etmiştir (Joshi 2012, 173). 2010 sonrasında ise Xi Jinping ile “Çin Rüyası”¹² hakim kavram olmuştur (Xing 2017, Fig. 2).

Yukarıda da ifade edilen dönemselleştirmede, Çin’in hegemonyasını ya da yeni dünya kurup kuramayacağını anlamak için bakılacak temel unsur ile ilgili Cox (2007) çalışmasında bir yol haritası sunmaktadır. Cox’a göre, Amerikan dünya düzeninin günümüzde üç ayağı bulunmaktadır. İlki olan Amerikan kültür emperyalizmi, hala devam etmektedir (Cox 2007, 520). Popüler kültür modadan gastronomiye, sinemadan dekorasyona, iletişimden meslek seçimine kadar yaşamın her alanında kendisini yeniden üretmektedir. Dolayısıyla gündelik yaşamın bizatihi kendisi Amerikan popüler kültürünün etkisi altındadır. Eğer yeni bir dünya düzeni kurulacak ise bu kültürün de yerini doldurabilecek bir aktör olmalıdır. İkincisi Vestefalyan sistem devam etmektedir. ABD bu sistemin devamını hala korumaktadır. Üçüncüsü ise uluslararası sivil toplumun varlığıdır (Cox 2007, 520-521). Bu üç unsur Amerikan hegemonyasının ana kolonlarıdır ve hala varlıklarını devam ettirmektedir. Her ne kadar son ikisi zaman zaman aşınmalar yaşasa da popüler kültür giderek daha fazla yaşam tarzı olarak kendini hissettirmektedir. Üç unsurunda yeniden üretimini sağlamakta üretim ilişkileri kilit rol oynamaktadır. Tüm bu düzenin ayakta kalmasını sağlayan neo-liberal politikalar kendine eklenen alanları da benzer bir biçimde dönüştürmektedir ki bu durum “Amerikan pasif devrimi” olarak tanımlanabilir. Bu açıdan, Çin’in dünya düzeni kurma ihtimalini değerlendirebilmek için neo-liberal politikalar ile arasındaki ilişki ve ilişkinin sonuçlarına odaklanılacaktır. Bu tezin

¹² Bu çalışmada “Çin Rüyası” olarak da ifade edilen Xi Jinping ve 2010 sonrası dönem konu edinmeyecektir.

temel argümanı, uluslararası ilişkiler açısından Çin'in yaşadığı dönüşüm bir uluslararası hegemonya kurmaktan ziyade Amerikan pasif devrimi olduğudur.

3.3.a. Maddi İmkanlar

3.3.a.i. 1980'ler: "Dört Modernizasyon" ve "Reform ve Açıklık" Dönemi

Mao sonrası süreçte, tüm toplumsal kesimlerde (işçiler, öğrenciler, akademisyenler, köylüler vb.) hem ana sosyal kuvvet olan ÇKP'ye güvensizlik ve hayal kırıklığı vardı hem de uygulanan politikaların vaat edilen sonuçlara ulaşmamıştı. Mao döneminin üzerinde durduğu tarihsel yapı bu açıdan çökmüştü. Çünkü maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar toplumsal kesimleri kuşatamadığı gibi bu kesimleri yoksulluk ve kıtlık gibi felaketlerle karşı karşıya gelmelerine yol açmıştı. Buna karşın değişim taban yerine ÇKP'nin içinde gerçekleştiğinden yeni durum pasif devrim olarak ifade edilebilir. ÇKP'nin içinde devam eden mücadelenin neticesinde Deng'in liderliğinde ÇKP yeni bir reform süreci başlatmıştır. Deng'in Çin'i kapitalist ekonomiye eklememesinde taşları döşediği doğru olmakla birlikte, bunu kapitalist ekonomiye bilinçli bir şekilde geçiş için mi yaptığı bilinmez ancak dönemin mottosunun "Kedinin siyah ya da beyaz olması fark etmez. Fareyi yakaladığı sürece iyi kedidir." olduğu düşünülürse sosyalist bir ekonomik modeli çok önemsemediği söylenebilir¹³ (Su 2011, 319). Deng ve ÇKP için önemli olan ÇKP'nin hegemonyasının devam etmesiydi. Mao'nun uyguladığı politika ve reformların istenilen başarıyı sağlamaması, Doğu Asya ülkelerinin kalkınmadaki hızı, toplumda artan huzursuzluk ve kargaşa Deng'i Mao'nun tarihsel yapısını oluşturan fikirlerden daha farklı bir fikir üretmeye zorladı (Gray 2010, 457). Bir başka ifadeyle, Mao sonrası maddi imkanların değişmesi fikirlerde değişim yaratmıştır. Bu dönem ÇKP

¹³ Buna karşın Çin günümüz de dâhil olmak üzere ekonomik modelini Çin tarzı sosyalizm olarak ifade etmektedir. Özellikle "Çin tarzı sosyalizm", "sosyalist piyasa ekonomisi", "sosyalist uyumlu toplum" gibi kavramlar Çin'in resmi olarak kullandığı söylemlerden bazılarıdır.

için en temel sorun ekonomik kalkınmaydı. Toplum üzerinde hegemonya kurmanın ve “rıza” yaratmanın temel çözümü ekonomik kalkınmadan geçmekteydi. Dolayısıyla Deng dönemi reformları ve Çin’deki dönüşüm bu şekilde başlamıştı.

Çin’deki reformlar kırsal ve kentsel olmak üzere mekansal olarak kategorileştirilebilir. Bu tür bir ayrıma gidilmesinin temel nedeni, değişimin ilk olarak kırsal alanda başlamasıdır. Çünkü kırsal alanda yapılacak değişimler sonucu ortaya çıkabilecek tepkiler, ÇKP tarafından kontrol altında tutulabilirdi. Kentlerde oluşacak tepki ise zaten kırılğan olan bir siyasi yapının daha da zor bir duruma düşmesine neden olurdu. Burada vurgulanması gereken bir nokta, ÇKP oluşacak tepkinin sosyalist ekonomiyi aşındıracak politikaların uygulanmasından kaynaklanacağına farkındaydı¹⁴. Bu nedenle önce daha sınırlı bir alanda ve adım adım ilerleyerek alacağı sonuçlar üzerinden hareket etti.

Deng ve ekibini Mao ve destekçilerinden ayıran en önemli özellik Çin’in kalkınma sorununun ana kaynağını üretim olarak görmeleriydi. Bu doğrultuda, 1980’lerden 1990’lara kadar olan süreçte iki temel değişiklik yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Hane Halkı Sorumluluk Sistemi (HHSS) ve ikincisi de Köy ve Kasaba İşletmeleri (KKİ) ile iş gücü piyasası oluşmuştur (Gökten 2009, 220-223). Böylece hem sanayi hem de tarım alanında üretimin artırılması için adımlar atılmaya başlandı. Her iki gelişme de yeni üretim ilişkilerinin doğmasına ve yeni toplumsal kesimlerin oluşmasına yol açmıştır.

Kapitalizmin kendini temellendirdiği en önemli unsurlardan biri, özel mülkiyet hakkıdır. Özellikle toprağın bir birikim aracı olarak kullanılması Mao Çin’in de mümkün değildi. Çin bunun önüne geçmek önce birimler ve kooperatifler kurmuş

¹⁴ Burada vurgulanması gereken temel nokta sosyalizmin bir tarihsel yapı olarak çökmüş olmasına rağmen toplum kapitalist bir modeli benimsemeye hazır değildi. Bugünde aynı durum geçerlidir. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti’nin söylemleri hala sosyalizm vurgusundan geçmektedir.

ardından da Büyük İleri Atılım fikri ile komünler kurarak toprağın kullanımını özel mülkiyetten kolektif bir yapıya geçmesini sağlamıştır. Deng döneminde ise komünlerin yerine Hane Halkı Sorumluluk Sistemi (HHSS) getirildi ve HHSS bir değişim başlattı. Her ne kadar toprağın alınıp satılmasının mümkün olmasa da uzun süreli toprağın kiralanması gibi düzenlemelerle¹⁵ toprağın kullanımı hakkına imkan tanınmıştır (Kroeber 2017, 57).

Komünlerin yerine HHSS'nin getirilmesindeki neden maddi imkanlardı. Komünlerin ne üreteceği, ne kadar üretileceği, fiyatların belirlenmesi gibi çeşitli üretim süreçlerinin sağlıklı işlememesi sonucunda ortaya çıkan kıtlık ve ardından yaşanan toplumsal huzursuzluklar, Deng yönetimini yeni bir düzenlemeye zorlamıştır. 1982'de Çin'de HHSS ile birlikte bir çeşit özel çiftlikler kurulmuştu. Aslında bu tarihten önce de zaten Çin'in bazı bölgelerinde özel çiftlikler vardı. Fakat Çin, kapitalizme kapı aralayabilecek bu özel çiftliklerin yayılmasını istemiyordu. Fakat zaten kendini üretemeyen bir yapı haline geldiğinde, ÇKP'de bu durumu daha fazla sürdürmedi ve özel çiftliklerin ya da HHSS'nin kurulmasına izin verdi (Coase ve Wang 2015, 104-106; Kroeber 2017, 48)

HHSS ile komünlerin temel farkı, HHSS'de üretim komünlere değil, hanelere göre yapılmaktaydı. Bir başka ifade ile aile bazında kolektif bir üretimdi (Kroeber 2017, 49). Ayrıca üretim araçları da hanelere göre dağıtılan bu sistemde, ürünün belli bir miktarını alan merkezi devlet ve komünlerin ardından kalanlar pazarlarda satılabilmekteydi (Oktay 2017, 62) Böylece kullanıma sahip oldukları topraklar üzerinde üretici haline gelen aileler, sattıkları ürünlerle de sermaye birikim sürecine de dahil olmaya başlamaktaydı (Kroeber 2017, 49). Komünlerden farklı olarak

¹⁵ HHSS ile bu süreç toprağın kiralanma süresini 1-3 yıl arasında olsa da daha sonraki dönemlerde kiralama süresi arttırılmıştır. Çin'deki özel mülkiyet hakkını belki de şu şekilde tanımlamak daha doğru olacaktır. Arazi ya da konutun kullanım haklarının belli bir süre için (uzun süreli) kiralanması ve kullanım hakkının satılması olarak düşünülebilir (Bknz. Kroeber 2017).

HHSS'de aile tarafından üretilen ürün devletin belirlediği miktardan (vergi, kota, komünün hakkı) sonraki kısım, üreticinin elinde kalmaktaydı. Kalan ürün ailenin kendi tasarrufuna göre kullanılırdı. Komünde ise kolektif olarak yapılan üretim hem ürün miktarı hem de para olarak komünün ihtiyaçları, devletin istediği miktar vergiler ödendikten sonra kalan ürün ve para kolektif bir şekilde dağıtılmaktaydı (Oktay 2017, 61-62). Doğal olarak, kimin ne kadar ürettiği bilenemediği gibi, kolektif üretimde ailelere nazaran çok daha kalabalık bir yapı olması elde edilen gelir ve ürünün az olmasına yol açmaktaydı. Özellikle tarımsal açıdan verimsiz bölgelerde hem ürün miktarı az olmakta hem de yaşam kalitesinde düşmelere, kıtlık gibi felakete yol açmaktaydı. Bir diğer fark, bu sistemde üretici olan hanelere bir yıllık sözleşmelerle toprak kiralanmaktaydı. Aileler bu toprakların ekim-dikiminden sorumlulardı. Paylarına düşen üretim miktarını ürettikten sonra kalan ürünün sahibi olmaktaydılar. Daha sonra bu süre *on beş yıla* çıktığı gibi, *toprağın kiralanması ve miras bırakılması* da yasal hale getirildi (Gökten 2009, 219-220; Kroeber 2017, 57). Piyasa sistemi Çin'de yavaş yavaş hayat buluyordu.

HHSS sadece üretim sürecinde değişikliğe yol açmadı; aynı zamanda, komünleri de ortadan kaldırdı. 1985 yılında kaldırılan komünlerin kalkmasıyla yerel yönetimde de değişikliğe neden oldu. Komünlerin yerine ilçeler kuruldu (Oktay 2017, 443). Böylece Coxcu perspektiften Çin'deki devlet biçimi de ufak ufak değişimler ile yaklaşık kırk yılın sonunda tamamen değişmiş oldu. Bunlara ek olarak devlet, tarımsal miktar, çeşit ve fiyat belirleme konusunda daha esnek bir politika izlemeye başladı, fiyat piyasa tarafından belirlenmesinin de önü açılmaktaydı (Gökten 2009, 222).

1980'lerin ortalarına kadar alınan sonuçlardan memnun olan ÇKP, bu reformları genişletmeye karar verdi (Gökten 2009, 232). Fakat bunun nasıl şekilleneceğine

maddi imkanlar etki de bulundu. Tarımsal alanlarda, haneler kiracı konumdaydılar. Toprakları ekip biçiyor, devlet alacağını aldıktan sonra hane halkı bunları pazarlarda satarak bir birikim elde etmekteydiler. Kiracısı ve kısa süreli sözleşmeler üzerinden kullanım hakkına sahip olduğu topraklar üzerinde yatırım yapmaya istekli olmayan köylüler, verimin azalması sonucu daha az ürün elde etmiştir (Kroeber 2017, 58). Yerel idari birimlerin daha çok kar sağlaması nedeniyle sanayi teşvik vermesi ve devletin 1980'lerin sonuna doğru köylüden alacağı ürünlerin fiyatları ve miktarını azaltmaya yönelik girişimleri reformun olumsuz olmasının başlıca unsurlarıdır (Gökten 2009, 235-236). Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, ÇKP hakim konumdaki sosyal kuvvet olarak daha fazla kar getiren alanlara daha fazla teşvik vererek yeni üretim ilişkilerini de tetiklemekteydi (Gökten 2009, 234). Bu durum bir yandan köylü kesimleri toprağından göç ederek işçi sınıfına dahil olmaya yönlendirirken, diğer yandan topraktan elde edilen mahsullerin fiyatı, miktarı gibi konularda devletin belirleyici rolünün azalmasına yol açmaktaydı (Gökten 2009, 222, 242-246).

Sanayi açısından bakıldığında ise, Mao dönemi Coxcu açıdan sanayi hamlesi olarak çelik üretimini ağırlık vermesiyle tüm kaynakların bu yöne kaydırılması Çin'de ciddi bir kıtlığa neden olmuştu (Coase ve Wang 2015). Bu durum ÇKP'yi zor durumda bırakmıştı. Sanayi alanında reform Deng liderliğinde ÇKP'nin de gündeminde olmasına karşın devlete ödenen verginin çok büyük bir kısmının sanayi üzerinden sağlanıyor olması atılacak adımları son derece hassas kılmaktaydı. Günümüzde Çin'de dört temel şirket türü vardır. Bunlar *KİT'ler* *KKİ'ler*, *yabancı sermayeli girişimler* ve *özel şirketlerdir* (Yang 2008, 24; Menteseoğlu ve Akkemik 2015, 326). Fakat 1980'lere kadar sadece KİT'ler mevcuttu. Bu nedenle ilk değişimde KİT'lerde yaşandı.

ÇKP, KİT'lerin bu verimsiz ve hantal yapısından memnun değildi. Sorunun temelinde KİT'lerin yeterince özerk olmadığı düşünölmekteydi. Bunu sağlamak için "ekonomik sorumluluk sistemi", "hükümetten işletmeyi ayırma" gibi pek çok fikir düşünöldü (Yang 2008, 27). 1980'lerde ilk değişim karların işletmede tutulmasına yönelik bir sistem getirilmesiydi. Buradaki amaç; karların vergi olarak devlete verilmesinden ziyade ilgili bakanlığın belirleyeceği bir oranda işletmede kalmasıdır. Böylece hem sanayinin gelişmesi için, hem de çalışanlar için kullanılacak bir kaynak yaratılmaktaydı (Gökten 2009, 256). Kârları arttırmada başarılı olan bu sistem kısa süre içinde işletmelere yayılmış olsa da vergiden vazgeçmek ÇKP'yi hem kaynak açısından hem de KİT'lerde kontrolü kaybetme durumunda bırakınca yeni bir sistem oluşturuldu. Bu yeni sistem sözleşme sorumluluğu sistemidir (SSS). Kısaca SSS devletle işletme arasında bir sözleşme yapılmaktaydı. SSS'nin üç temel amacı vardı. 1) KİT'lerin finansal kapasitesini geliştirerek sürdürülebilirliğini sağlamak, 2) KİT'lerin kendi kararlarını kendi alabildiği ve zarar ve karlarından sorumlu olduğu bir sistem geliştirmek, 3) Operasyonel haklarından mülkiyet haklarını ayırmak (Yang 2008, 27-28). Bu sisteme göre, devlet ve işletme belli bir kâr oranında anlaşarak belirtilen bir tutar devlete vergi olarak verilmekte, eğer işletme daha fazla kar elde etmişse o kâra sahip olmaktadır. Sistemin bir diğer pozitif yanı belirtilen karı işletme devlete sağladığı sürece devletten gelen farklı talepleri geri çevirebilmesiydi Böylece 1980'lerin sonuna doğru sistem büyük ölçüde uygulanmaktaydı (Gökten 2009, 263-265). Sistemin en büyük getirisinin ortaya çıkacak bir sorunda işletmelerin çözüm üretmesine dayanmasıydı. Fakat 1980'lerin sonuna doğru artan ekonomik sorunlar nedeniyle işletmeler karlarının azaldığı argümanına dayanarak önceden belirlenen karları pazarlığa açtıkları gibi zararları da devlete yüklemişlerdi. Devletin bu zararları karşılamasındaki en büyük sebep işsizliğin artmasıyla toplumsal

huzursuzlukların çıkma ihtimalidir (Gökten 2009, 265-266). Dolayısıyla 1980'ler ÇKP'nin KİT'leri nasıl yöneteceği ve nasıl daha fazla kar sağlayabileceğine ilişkin en uygun yöntemi bulma arayışında geçti.

Şu ana kadar kırsalda ve kentte sanayi ve tarım alanında yapılan değişikliklerle özel mülkiyete aralanan kapı, emeğin ücreti hale gelmesinin ve işletmelerin şirketleşmesine yönelik çalışmaların bu on yıllık süreçte nasıl bir değişim yaşadığı ortaya konulmaya çalışıldı. Piyasa ekonomisine geçiş sadece bu alanlarda sınırlı kalmadı. Özel ekonomik bölgeler yaratılarak hem sermaye birikiminin önü açıldı hem de piyasa ekonomisinin Çin'de hayat bulacağı bir alan yaratılmış olacaktı. Bu bölgelerin ekonomik açıdan kendine yeterli ve sürdürülebilir olması amaçlanmaktaydı. Bu bakımdan *eğitim, ticaret ve bürokrasi hizmeti* verecekler ve *araştırma, ticaret, yatırım* gibi *bölgeler* olacaktı (Coase ve Wang 2015, 126-127). Bu eyaletlerin, hem üretimlerini yabancı yatırımlara açması hem de bu alanlara özel, mevcut kapitalist sistemle uyumlu hukuk sistemi yaratması tam da 1980'lerde neo-liberalizme geçiş süreci ile birlikte gerçekleşmiştir.

Dört eyalet (Shenzen, Zhuhai, Xiamen, Shentou) yabancı yatırımlar için açıldı (Coase ve Wang 2015, 128). Çin, bu dört bölgeyi ucuz işgücü ve çeşitli vergi indirimleri üzerinden yatırımlar için cezp edici hale getirmeyi amaçlamaktaydı. 1980'lerin ortalarına doğru bu bölgeye yönelik yatırım talebinin artması ile başka şehirlerde dış yatırımlara açıldı (Oktay 2017, 75-76; Coase ve Wang 2015, 129). Aslında Çin'deki değişimi anlamak için sadece hukuk alanında yapılan düzenlemelere bakmak bile yeterliydi. Coase ve Wang bu durumu şöyle ifade ediyordu:

“Ekonomik Sözleşme Yasası’nın 13 Aralık 1981’de geçmesinin ardından 23 Ağustos 1982’de Ticari Marka Yasası, 21 Mart 1986’da Tamamen Yabancı Sermayeli Girişim Yasası ve Medeni Kanunun Genel İlkeleri, 12 Aralık 1986’da Girişim İflası Yasası, 13 Nisan 1988’de Çin-Yabancı İşbirliği Ortak Girişimler Yasası ve Tüm Halka Ait Sanayi Girişimleri Yasası ve 25 Haziran 1988’de Özel Girişimler Hakkında Geçici Düzenlemeler kabul edildi” (Coase ve Wang 2015, 196).

1980’lerin ortalarına doğru ÇKP reform sürecindeki değişikliklerden olumlu sonuçlar almaya başladı. Buna karşılık, bu reformlar kapitalizmin toplum içine giderek daha fazla nüfuz etmesine yol açmaktaydı. Bu durum ortaya çıkacak sorunların da habercisiydi. Tarım alanında kullanım haklarının kiralanabilmesi ve işgücü piyasasının oluşması süreci yeni problemleri de beraberinde getirmekteydi. 1984’te bankaların kredi vermeye teşvik edilmesi, kullanılan kredilerin artması, ücret ve fiyat reformu Çin’deki enflasyonu tetikledi (Coase ve Wang 2015, 180-181; Kroeber 2017, 52). Mao döneminde enflasyon ile tanışmamış Çin için son derece talihsiz bir deneyim olmuştu. Artan enflasyon toplumsal huzursuzlukları tetikleyerek başta öğrenciler olmak üzere tüm toplumsal kesimlerde protestolar yaşanmıştır. Süreci yürütemeyen ÇKP, rıza üretiminde zorlanmaya başlayınca zor kullanmış ve Tiananmen Olaylarını güçlükle kontrol altına almıştır (Oktay 2017, 78-80; Coase ve Wang 2015, 182-187).

3. 3. a. ii. 1990'lar ve 2000'ler: "Çin Karakterli Sosyalizm" ve "Deng Xiaoping Teorisi" ve "Sosyalist Uyumlu Toplum" Dönemi

1990'ların ilk yarısına kadar olan süreçte, 1980'lerin sonundan itibaren artan toplumsal huzursuzluk, enflasyon ve devletin uyguladığı sıkı para politikalarıyla birlikte toplumsal tepkilere ve ÇKP'nin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur (Coase ve Wang 2015, 181). Bu süreçte ÇKP içinde de tartışmalar artmıştır. Buna karşın ÇKP'nin toplumsal kesimde dengeyi yeniden tesis etmesi ile birlikte, yeniden piyasa merkezli politikalar üretilmiştir (Gökten 2009, 267- 270).

1993'te ilan edilen "Modern Girişim Sistemi"nin amaçları arasında *ulusal bir sosyal güvenlik sistemi yaratmak, emek sistemini geliştirmek, vergilendirme ve gelir dağılımında eşit ve etkili bir sistem kurmak, işçi sendikası kurmak ve KİT'lerin idaresine işçilerinde katılımının olması* gibi pek çok reformu kapsamaktaydı (Yang 2008, 29). Fakat arzu edilen ile gerçekleşen aynı olmamıştır. Çünkü KİT'lerin *düşük ekonomik verimlilikleri, ağır borç yükü altında olmaları, aşırı istihdam ve devasa bir toplumsal refah yükü* bulunmaktaydı (Yang 2008, 32-33) Tüm bunlara kesin çözüm özelleştirmeydi. 1990'ların ortalarından itibaren özelleştirmeler Çin'de etkin olmaya başladı (Akkemik 2014, 301). ÇKP özelleştirmelerde büyük ve karlı işletmeleri elde tutarken, küçük olanları özelleştirmekteydi (Yang 2008, 34). Küçük işletmelerin özelleştirilmesinde toplum tarafından bir tepkiyle karşılaşılması açısından önemliydi. Yine küçük işletmelerin özelleştirilmesi hisselerinin işçilere zor yoluyla satılmasıyla gerçekleştirilirken 1990'ların sonuna doğru orta ölçekliler de yabancılara satılmaya başlamıştır (Gökten 2009, 273-275). Büyük işletmelerse reforma tabii tutulmuşlardır. Bu büyük işletmeler şirketleştirilerek kapitalist ekonomik modele kolayca uyum sağlamanın amaçlamaktaydı. ÇKP bu şirketleştirme yoluyla işletmeleri tamamen özelleştirmemekte ve dış dünya ile

rekabet edebilir hale getirmektedir (Akkemik 2014, 301). Ulusal şampiyonların doğuşu da bu şekilde olmuştur. Devlet hem kendi çıkarlarına uyumlu işletmeler yaratırken hem de onları çeşitli finansal destek vererek öncelemektedir (Gökten 2009, 276-278). 1990'ların sonunda bu işletmelerde yabancılara da hisse satışı ya da ortaklık imkanı verilmiştir.

Dönemin KİT'ler ile ilgili en önemli problemi, KİT'lerin rekabet edememeleri ve zarar ediyor olmalarıydı. KİT'ler reform öncesi dönemde oldukça başarılı ve kar elde eden işletmelerdi. Hem vatandaşların her türlü ihtiyacını karşılamakta hem de istihdam yaratmaktaydı. Fakat 1990'larla birlikte zarar eden işletmeler çözüm netti: işten çıkarmalar. 1980'lerde başlayan sözleşmeli personel çalıştırma zaten serbest bir hal almıştı. 1990'larda büyük çaplı işten çıkarmalar başladı. Bu işçilerin çoğunluğunu "kadınlar ve eğitim seviyesi düşük işçiler" oluşturmaktaydı. İşten çıkarılan bu işçiler özel sektör için ucuz işgücüyü (Akkemik2014, 303). Böylece işçiler sadece işlerini değil, sosyal güvencelerini de kaybetmeye başladılar. Bu aynı zamanda emeğin koşullarının piyasa tarafından belirlenmesinin de önünü açıyor ve yeni bir toplumsal kesim ortaya çıkıyordu (Oktay 2017, 85-88).

KİT'ler ile ilgili bir diğer düzenleme, ÇKP'nin stratejik sektör olarak nitelendirdiği bazı sektörlerdeki KİT'lerin devlette kalması, bu sektörlerin dışındaki KİT'lerin ise özelleştirilmesiydi. Yine KİT'lerin şirketleştirme süreci 1990'ların ortalarından itibaren görülmeye başlandı (Oktay 2017, 88-90). Böylece maddi imkanlar ve fikirler çerçevesinde yeni kurumlar oluşturulmaktaydı. Devlet, ÇKP önderliğinde stratejik alanlar dışında kalan alanlardaki KİT'leri özel sektöre devrediyordu. Ayrıca KİT'ler şirketleştirilerek hem piyasa ekonomisi Çin'de temelleniyor hem de uluslararası sistemde rekabet edecek işletmeler yaratılıyordu.

Köy Kasaba İşletmeleri (KKİ)'ini Arthur R. Kroeber (2017) “yerel “müşterekler” tarafından sahip olunan veya desteklenen ticari işletmeler” olarak tanımlamıştır. Bu işletmeler özellikle kırsal alanda üretimin artmasında önemli rol oynamışlardır (Kroeber 2017,50-51). KKİ’lerde 1990’ların ortasına kadar oldukça önemli bir büyüme performansı göstermiştir. İstihdama son derece pozitif etki eden ve kırdan kente göçün önünü kesen bu işletmeler 1990’ların ortalarından itibaren rekabet etmekte zorlanmaktaydılar (Akkemik 2014, 301-302) . Özellikle kötü yönetilmeleri, kalitesiz ürün üretilmeleri gibi pek çok neden ortaya koyulmuştur (Gökten 2009, 245-246). KKİ’lere ise bulunan çözüm netti: özelleştirme. Özelleştirmeler ise bir başka sorunu tetikledi. KKİ’lerin içine düştüğü bu çıkmaz işten çıkarılmaları, işten çıkarılmalar da kırdan kente göçü tetiklemiştir. Böylece 1980’lerde köylü, 1990’ların başlarında işçi, 1995 ve sonrasında işsiz ve göçmen olan kesimler kentlerde kaçak ve illegal olarak çalışmaktaydılar (Gökten 2009, 242-246).

1990’lardaki en büyük değişim planlı ekonomiden vazgeçilmesi ve devletin özel sektöre ekonomik alanda yer vermesiydi. Piyasa mekanizmasının çalışmasını sağlayacak kurumlar ve politikalar oluşturulmuştur. Yine dönemin en belirgin özelliği fiyat kontrollerinin kalkması, dalgalı kura geçilmesi, bireylerin ticarete aktif rol oynamaya başlamasıdır. Dolayısıyla 1990’larla birlikte kapitalizm Çin’de tam anlamıyla görülmeye başladı (Oktay 2017, 485). Emek sistemi de yeniden düzenleniyor hem sosyal güvenceden hem de KKİ’ler ile sağlanan sosyal haklarını kaybeden bir işçi kesimini meydana getiriyordu (Oktay 2017, 90-93).

Sanayi alanındaki bu olumsuz gelişmeler yanı sıra tarım açısından da 1990’lar düşünüldüğü gibi verimli geçmemiştir. Mevcut sıkıntılar devam etmekle birlikte tarımdan elde edilen gelirin azalması, köylüleri tarım dışı faaliyetlerle bir diğer ifade

ile işçi ordusuna eklenmesine neden olmuştur. Böylece 1980'lerde *meta üreticisi* haline gelen köylü, 1990'larda işçi sınıfının bir parçası olmuştur (Gökten 2009, 244).

Kırsal reform 1990'ların sonuna doğru kır ile kent arasında gelir dağılımında ciddi eşitsizlikler yaşanmaya başlamıştır. Aynı şekilde hem kırsal hem de kentsel alanlar kendi içinde de eşitsizlikler ciddi ölçüde artmıştır (Kroeber 2017, 52-54). Bu durum kırsal kesim için sosyal güvence ve haklara ulaşmayı zorlaştırmaktadır (Oktay 2017, 250). Önemli büyüme hızı yakalamış olan Çin, kalkınmayı ve gelir dağılımında adaleti sağlayamadığı için 2000'li yıllar da ÇKP'nin temel gündemini oluşturmaktadır.

1990'larla birlikte kapitalizmin tüm unsurları Çin'de yer almaktadır. İşgücü piyasasının oluşması, piyasa sisteminin oluşturulması (fiyatlar genel düzeyi piyasa tarafından belirlenmekteydi), hukuki düzenlemelerin kapitalist sistemle uyumlulaştırılması, yatırımcılara özel ticaret bölgelerinin oluşturulması- ki daha sonra Çin genel olarak yabancı yatırımlara açılacaktı-sosyal güvenliğin kaldırılmasıyla emek gücünün ucuz olması, özelleştirmeler genelde kapitalist üretim ilişkileriyle; özel de ise neo-liberal politikalarla uyumluydu.

2000'li yıllar ile birlikte Çin'de görülen en temel değişiklik, sermaye birikim süreçlerini başarı ile yönetmesidir. Bu noktada dünyanın en büyük ikinci ekonomisi unvanını da almış durumdadır. 2001 Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı da bu dönem için hem uluslararası ekonomi politik alanında hem de uluslararası ilişkiler açısından önemli gelişmelerin arasındaydı. Her iki gelişmede Çin'in kapitalist sisteme eklemlenme sürecinin yansımaları olarak yerini alırken, Çin'in madalyonun diğer yüzü ile de yüzleşmek durumunda kaldığı bir dönemden geçmektedir. Büyüme altında ne kadar başarılıysa, refah devleti olma noktasında bir o kadar başarısız

olmuştur. Her ne kadar orta gelir ve üzeri segmentasyondaki kesimler de artışlar yaşansa da ülke içindeki gelir düzeyi farkı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Özellikle neo-liberal politikaların etkisiyle sosyal güvenliğin olmaması, ücretlerin düşük seviyelerde kalması, sanayi ve CO² emisyonu yüksek santrallerin kurulması, fabrikaların atıklarını doğaya bırakmaları sonucu yaşanan çevresel felaketler protesto ve gösterilerin sayısını arttırmıştır.

ÇKP bu durumun farkında olduğu için “sosyalist uyumlu toplum” fikrini ortaya koysa da özellikle 2008 krizi sonrası küçülen dünya ekonomisi ihracata dayalı büyüyen ekonomisinde daralmalara neden olmuştur. Bu nedenle Çin yeni pazarlar bulmak amacı ile iç pazara yönelmiştir. Devasa bir iç piyasası olmasına rağmen tasarruf oranlarındaki yükseklik Çin’in kendi pazarının canlanmasındaki en önemli sorunlardan biridir. Bu durumun iki sebebi vardır. İlki, sosyal güvenceleri olmadığı için insanlar ellerindeki parayı dolaşıma sokmak yerine biriktirmeyi tercih etmektedir. İkincisi ise, faiz oranlarının düşük olması nedeniyle mevduatta tutuma gibi bankalarında kullanımının önüne geçmektedir. Düşük ücretlerde tüketim harcamalarının önüne geçen bir başka unsurlar, bu nedenle Çin iç tüketimi arttırmaya yönelik olarak, güçlü bir finans sektörünün oluşturulması, bankaların halka arz edilmesi, ulusal para değerini arttırılması gibi önlemler almaya çalıştığı söylenebilir (Atlı 2015, 292-297). Dolayısıyla Çin açısından 2000’ler büyüme modelinin yarattığı sorunlar göz ardı edilemeyecek bir boyuta ulaşması, toplumsal huzursuzluk ve gerilimlerin giderek artması bir yandan ÇKP’yi daha çok refah devletine doğru yönlendirirken; diğer taraftan Amerikan hegemonyası altındaki mevcut dünya düzeni Çin’deki liberizasyon sürecini daha da arttırmaya ve finansal açıdan da sisteme eklemlenmeye doğru hareket ettirmektedir. Bu ikilem- bir yandan asgari düzeyde de olsa halkın refah düzeyinin korunması (Polanyi’nin çifte hareketi de denebilir) diğer

yanda kapitalist sürece daha fazla eklemleme- ÇKP'yi tercih yapmaya zorlamaktadır.

Çin 1980'de başladığı ekonomik büyüme ve kalkınma serüveninde istediği başarıyı sağlasa da bunu topluma yayma konusunda bir o kadar başarısız olmuştur. Sonuçta da ortaya toplumsal kesimler arasında ekonomik açıdan giderek açılan bir fark meydana gelmiştir. Bu nedenle de Çin önceliklerini yeniden sıraya koydu. Bu sorunlara daha yakından bakıldığında 1990'lardan beri gelen sorunlarla aynıdır. Gelir dağılımında ciddi bozulmalar vardır. Bölgesel eşitsizlikler, kırsal ve kent arasındaki farklar artmaktadır. Tüm bu farklar son yirmi yıldır toplumsal gerginlikleri de sürekli olarak tetiklemektedir. Gösteri ve protestolar Çin'de süreklilik kazanmış ve dağınık olsa dahi giderek artan bir şekilde devam etmektedir. Kent-kırsal arasındaki farklar o kadar artmıştır ki adeta göçmen işçiler “yüzen bir nüfus” haline gelmiştir. Sürekli hareket halinde olan bu kitle gittiği bölgelerde de ucuz işgücü oldukları için işsizliği tetiklemektedir (Fan 2006, 713-715).

3.3.b. Fikirler ve Kurumlar

3.3.b.i. 1980'ler, 1990'lar, 2000'ler:Dört Modernizasyon, Deng Xioping Teorisi, “Üç Temsiller” ve “Sosyalist Uyumlu Toplum”

1980'lerin Tianmenan ile sonlanmasının ardından, Çin hız kesmeden reformlarına devam etmiştir. 1990'larda Deng Xioping'in Teorisi olarak adlandırılan argümana göre, önce bazı insanları ve bölgeler zengin olmalıydı. Böylece diğerleri de onları takip edebilirdi. Deng'e göre bu nedenle “hızlı ekonomik büyüme” önem verilmeliydi (Fan 2006, 716). Aslında 1990'larda ÇKP “modern girişim sistemi” kurarak reformları güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. ÇKP'nin sosyalist piyasa ekonomisini kurmak ile ifade etmeye çalıştığı tam da bu idi: kâr ve piyasa rekabetini

arttırmak (Yang 2008, 28-29). Her ne kadar enflasyon ve kapitalist ekonomik modele eklenme sürecinde yaşanan sorunlara rağmen. ÇKP sermaye birikimi konusunda başarılı olduğunun farkındaydı. Özellikle doğrudan yabancı yatırımların ucuz işgücü nedeniyle giderek daha fazla yatırım yapmaları, özelleştirmeler, giderek artan ihracat Çin'i büyüme yolunda motive eden temel unsurlardı. Deng Xioping'in teorisi ile ortaya konmak istenen ise Çin'de üretici güçleri oluşturmaktı. Xioping kalkınma ile ilgili Çin'in temel sorununu, üretici güçleri eksikliğine bağlamaktaydı. Bu nedenle, üretici güçleri yaratacak adımları atmaya yönelik bir teorik çerçeve ortaya koydu.

Buna karşın, 1990'ların sonuna doğru giderek artan protestolar, piyasa ekonomisinin yarattığı eşitsizlikler toplumsal gerginlik ve huzursuzluğu arttırmaktaydı. Tiananmen olaylarının üzerinden on yıl geçmediği halde ÇKP, Marx-Lenin ve Mao üçlüsünün düşünceleri etrafında şekillenen bir teorik çerçeveye toplumda rıza üretiminde zorlanmaktaydı (Song 2005, 28). Jiang Zemin 2001'de yaptığı konuşmasında iki ana temaya değinmişti. İlki hem içeride hem de uluslararası konjonktürde giderek hızla değişen durumları. 1990'ların sonuna doğru Çin bir piyasa sistemi yerleşmişti.

1980'ler ve 1990'lar boyunca Çin'deki sosyalist ekonomik yapının ortadan kaldırılması ve yerine kapitalist üretim ilişkilerinin kurulmasıyla birlikte, ÇKP alt toplumsal kesimlerin tepkileriyle karşılaştı. Hem bölgeler arası hem de çeşitli toplumsal kesimler arasında gelir dağılımında ciddi boyutlarda farklar meydana geldi. Kır-kent eşitsizliği arttı. Özellikle ÇKP'nin kendisini temsilcisi ilan ettiği işçi sınıfı ve köylüler kapitalizmin getirdiği faydalardan bir türlü yararlanamadı (Gray 2010, 457). 2000'lere artan protesto ve gösteriler ile giren ÇKP, çoğu zaman zor kullanarak bastırır da ortaya çıkan bu görüntüden hoşnut değildi. Jiang Zemin hem ÇKP'nin meşruiyetini sağlamak hem de toplumun tüm kesimlerini bir araya

getirecek yeni bir söylem ile ortaya çıktı: “Üç Temsiller”. Üç Temsiller üretici güçleri, kültürü ve toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimlerin destekleneceğini ifade eden bir argümandı. Asıl amaç işçi sınıfını yeniden tanımlayarak ÇKP içinde sermaye sınıfının temsil edilir hale gelmesiydi (Gray 2010, 457-458). Fakat kurduğu sistem aynı zamanda yeni sorunları ve toplumsal gerginlikleri de beraberinde getirmişti. Gelir dağılımında eşitsizlikler, kır-kent arasındaki farkın giderek açılması, artan yolsuzluklar bu durumu tetiklemekteydi. Uluslararası açıdan ise Sovyetlerin dağılmasının üzerinden yaklaşık on yıl geçmesi ve küreselleşme bir yenilenmeye olan ihtiyacı arttırıyordu. İşte Zemin’in konuşmasının ikinci odak noktası bu durumla ilgiliydi. Zemin “Üç Temsiller” ile yeni bir ideolojik yapılanma ortaya koydu. Zemin’e göre Çin’in kapitalistleşme süreci ortaya yeni üretici güçler çıkarmıştı. Hem kentte hem de kırsalda büyümeyi sağlayan bu kesimlerin aynı zamanda devletten talepleri bulunmaktaydı. ÇKP’nin amacı da ÇKP ile bu kesimleri bir araya getirmektir. Zemin de “Üç Temsiller” fikri ile bunu sağladı (Mohanty 2003, 241). Kapitalist üretim ilişkileri neticesinde oluşan yeni sermayedar sınıfları ÇKP içine dahil edilmesi ve oluşabilecek alternatif sosyal kuvvetlerin önüne geçmektedir. Jiang Zemin tarafından hayata geçirilen ve Üç Temsil süreci ile ideolojik alt yapısı bu sürece katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ÇKP’ye özel girişimcilerin katılmasını destekledi (Song 2005, 28; Joshi 2016, 174). 2002 yılında ÇKP’nin 16. Kongresinde anayasaya giren bu Üç Temsiller’e göre, Çin’in üretici güçlerini, Çin’in kültürü ve halkın çoğunluğunun temel çıkarlarını ÇKP temsil etmekteydi. *Üç Temsil ÇKP’ye ekonomik, toplumsal ve siyasi bir rehber paketidir* (Mohanty 2003, 237-242; Song 2005, 28). Aslında sadece bu üçlü düşünce yapısı bile Çin’in Mao döneminden ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Zemin’in Üç Temsilleri’ni bu kadar önemli hale getiren unsur köylü ve işçi partisi olan ÇKP’nin bu özelliğini kaybetmeye

başlamasıdır. Çünkü yeni üretici güçler-sermaye sahipleri- ÇKP'ye girmeye başlamıştır. Bu durum aynı zamanda 2000 sonrası sermaye sınıfının kurumsallaşması, organize olması ve kapitalizmin yarattığı iç çelişkilere birarada karşı koyacaklarının bir göstergesidir. Çin'de uygulanan politikalar ile Çin hükümeti sınıf ilişkilerini yeniden üretmiş ve kapitalist ekonominin kurumsal düzenlemelerini gerçekleştirmiştir.

1980'lerden beri gelişmeler, özellikle gelir yapısındaki bozulmalar, toplumsal kesimler arasındaki gerilimi sürekli olarak arttırdı. Öyle ki ÇKP kendi meşruiyetinin sorgulanmasının önüne geçmek için yeni bu perspektif ortaya koydu. Zemin dönemindeki bu söylem, kapitalist üretim ilişkilerinin getirdiği sorunları çözmemiştir. ÇKP'yi hem söylemini hem de politikalarını yeniden gözden geçirecek kadar huzursuzluk yaratan bu durumun ÇKP'de farkındadır. Tam da bu doğrultuda Jintao ve Jiabao yeni bir argüman ile gelmiştir. ÇKP'nin meşruiyetini sorgulatan hem iç hem de dış dinamikler için 2002 yılında anayasaya giren "Üç Temsiller" yerini "Uyumlu Sosyalist Toplum"a (Socialist Harmonious Society) bıraktı. Hu ve Jiabao ikilisi yeni bir argüman ile "Uyumlu Toplum" ile kitleleri yeniden konsolide etmeyi amaçlamaktaydı. Bu süreçte hızlı ekonomik büyümenin yerine sürdürülebilir ekonomi aldı. Toplumun dezavantajlı kesimlerine ulaşmak ve onların yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedeflemekteydiler (Gray 2010, 462).

Uyumlu toplum kavramı 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ortaya konuldu. Bu planın iki temel unsuru bulunmaktadır. İlki uyumlu toplum diğeri de onun yöntemini ortaya koyan "Bilimsel Kalkınma"dır (Scientific development). Bu planda vurgulanan "istikrarlı ve göreceli büyüme", dolayısıyla da artan huzursuzlukları aşmak için "sürdürülebilir bir büyümenin" sağlanması amaçlanmaktadır. Çünkü işsizlik, gelir eşitsizliği, kırsal-kent ve bölgeler arası artan ekonomik ve sosyal farklar

toplum açısından endişe verici boyutlara ulaşmıştır (Fan 2006; 709-711). Çevre ile ilgili amaç çevrenin korunması ve daha yeşile duyarlı teknolojiler kullanarak çevreye verilen zararın en az düzeye indirilmesidir. Bu bağlamda öngörülenlerin arasında enerji tüketiminin azaltılması, doğal kaynakların korunması başta gelmektedir. Çin'in yaşadığı önemli sorunlardan biri de kentte işsizliğin artmakta olmasıdır. Bunu tetikleyen en önemli unsur, kırdan kente göçün artması ve ucuz iş gücü nedeniyle göçmen işçilerin çalıştırılarak maliyetlerin düşürülmesidir. Bu iki taraflı bir zarara uğratmaktadır. Çünkü kırdan iş bulmayan kesimler zorunlu olarak göç ederler ve artan emek arzı kentte de işsizliğe dönüşür. Bu nedenle kırsal kesimlerde iş imkanlarının ve yatırımlarının artması büyük önem arz etmektedir.

Bir diğer sorun “sosyal güvenlik ve eğitim” alanında yaşanmaktadır. Göçmen işçilerin ve daha az kalkınmış bölgelerdeki çocukların eğitim almasında Çin'de hala büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. 1980'lerden beri zorunlu eğitim olsa da bu hakka ulaşabilen çocuklar daha çok kentli ve kalkınmış bölgelerdekilerdir. Tüm bu sorunlara çözüm olabilmesi için hazırlanan kalkınma planında kırsal kalkınma ön plana çıkmıştır. “Tarımsal üretimin artması, tarım dışı sektörlerin kalkınmasının kolaylaştırılması ve bu sektörlere kırsal emek gücünün transferi, vergi indirimleri ve çiftçilerin üzerindeki harç yükünün azaltılması, kırsal altyapının geliştirilmesi ve çevrenin korunması” gibi pek çok amaç sıralanmıştır (Fan 2006, 711-712).

Buna karşın, ÇKP'nin bugün Çin'de hegemonya kurmuş olduğu son derece açıktır. ÇKP hala üretim ilişkilerini şekillendiren ve buna göre devlette değişimler yapabilen ana sosyal kuvvettir. Her ne kadar sürekli olarak artan protesto ve gösterilerle karşılaşsa da bunlar son derece *dağınık ve anlaktır* (Gray 2010, 450; Chan 2012, 314; Chen 2003, 239). Buna karşın, ÇKP üretmiş olduğu ve farklı dönemlerde kullandığı söylemleri kabul ettirmiştir. Dolayısıyla maddi imkanlar, fikirler ve

kurumlar üçlüsünden oluşan tarihsel yapıda ÇKP Çin’de bir hegemonya kurmayı başarmıştır.

3.4. Neo-liberalizm, ÇKP Hegemonyası ve Çin’de Amerikan Pasif Devrimi

Bu çalışmanın ana argümanı, ÇKP’nin Çin’de pasif devrimden bir hegemonya kurduğu ve uluslararası sistemde karşı hegemonik hareket yaratamayacağıdır. Çünkü 1980 sonrası, ABD gibi Çin’de benzer üretim ilişkilerine yönelmiştir ve bu üretim ilişkileri Çin’de maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar aracılığıyla Amerikan pasif devriminin içselleştirilmesine yol açmıştır.

Pasif devrim¹⁶, *geniş kitlelerin desteğinden yoksun yukarıdan aşağıya doğru yapılan devrim* olarak tanımlanabilir. (Morton 2010, 317). Devlet bu süreçte kilit rol oynamaktadır. Eğer eski yapıyı ortadan kaldıracak bir sosyal sınıf yoksa veya yenisini kurabilecek farklı sosyal kesimler üzerinde üstünlük sağlayabilecek bir sınıf yoksa bu görevi devlet üstlenir. İki görevi vardır: *sermayenin siyasi hükmünü sağlamak ve alt grupların taleplerini karşılamak* (Gray 2010, 454).

1949-1980 arasındaki süreçte, ÇKP Çin’de ana sosyal kuvvet olmakla birlikte, sosyalizmi benimsetemediğini ve zaman zaman sosyalist yapının kendini üretmekte zorlandığı görülmektedir. ÇKP’nin sosyalizme dönük adımları sosyalizmi kurmayı amaçlamaktan ziyade gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmak ya da ekonomik kalkınmayı sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir. Hatta çoğu zaman “sosyalizm”i inşa etme fikri, ÇKP içerisindeki iki farklı grubun mücadelesinden etkilenmektedir. Bu nedenle ÇKP, Çin’de hegemonya kuramamıştır. Maddi imkanların kendini yeniden üretmemesi nedeniyle fikirler ve kurumlar toplum tarafından içselleştirilememiştir.

¹⁶ Pasif devrim ile ilgili okumalar ve farklı başlıklardaki tartışmalar için Bknz. Callinicos (2010), Morton (2010), Morton (2007), Sassoon (2001), Gray (2010), Wanner (2015).

Bu nedenle de Çin'in kapitalist ekonomik modele geçişi halk tarafından büyük bir tepki ile karşılanmamış ve yayılabilmıştır.

ÇKP, 1980 sonrasında Çin'de belli bir istikrarı sağladıktan sonra, "reform ve açıklık" politikası altında yeni uygulamalar başlattı. Tarımda kolektifliğin kaldırılmasıyla emek gücünün özel ihracat bölgelerine kaydırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi, KKI'lerin kurulması, yeni şirket türlerinin oluşturulması iki şeye katkı sağladığı söylenebilir: 1) işçi sınıfının oluşması ve 2) kapitalist sınıfın oluşması. Tüm bunları pasif devrim yapan ise öncü bir sosyal sınıfın olmaması nedeniyle ÇKP tarafından gerçekleştirilmesidir. Burada öncü sınıf ile anlatılmak istenen diğer toplumsal sınıflar üzerinde hegemonya kurmuş ya da daha baskın olan bir toplumsal kesimin olmasıdır. ÇKP tüm bu sürecin gerçekleşmesinde ve sürdürülmesinde ana aktördür. Bir başka ifade ile, Çin 1980'lerde üretim ilişkilerini tamamen değiştirecek bir ekonomik model üzerinden hareket ederken devlet biçimini de değiştirmektedir. Buna karşın, bu radikal değişim, bir başka siyasi parti, sosyal kuvvet ya da herhangi bir dış müdahaleden ziyade bizzat ÇKP'nin kendisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Üstelik geniş halk kitlelerinin de desteğinden yoksun olarak- tabanında kapitalizme geçiş gibi bir talep yok iken- olarak süreç ilerlemektedir. Bu nedenle pasif devrimin ÇKP öncülüğünde gerçekleştiğini bu çalışma iddia etmektedir.

Mao döneminde ÇKP'nin hegemonya kuramaması ve 1980 sonrasında kapitalist üretim ilişkileri ile birlikte hegemonya kurabilmesinin sebebi maddi imkanlardaki yetersizlik olarak ifade edilebilir. Tüm bu süreçten de anlaşıldığı üzere, ÇKP Mao döneminde maddi imkanların yeniden üretiminde sorun yaşamaktaydı. Bu nedenle fikirlerin toplum tarafından içselleştirildiği söylenemezdi. Aslında bu sadece toplum tarafından değil, ÇKP'nin içinde de bir grup Mao dönemi reformlarını

benimsememişti. Bu süreç Mao'nun ölümü ile kendini gösterdiği gibi ÇKP'nin içinde de Mao ve destekçilerinin uzaklaştırılması ile son bulmuştur. ÇKP'nin içindeki Deng ve ekibinin, maddi imkanların kendini kendini yeniden üretebileceği koşulları yaratması ve ardından da fikirler ve kurumlar ile bu yapıyı desteklemesi, içeride bir hegemonya kurmasını sağladı.

Buraya kadar olan süreçte ÇKP'nin pasif devrinden nasıl bir hegemonya kurduğuna değinildi. Uluslararası ilişkiler açısından ise, Cox'un teorisi ile Çin'in hegemonya kurup kuramayacağına değinilebilir. Robert W. Cox (1981, 1987) çalışmalarında üretim ilişkilerinden yola çıkılarak bir dünya düzeni ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Bu üretim ilişkilerinin farklı bir devlet biçiminin ortaya çıkması için aslında birikim rejimlerinde temelde bir farklılaşma gerekmektedir. Eğer Çin ABD'ye bu açıdan karşı hegemonik bir hareket ortaya koyacaksa bu çok mümkün değildir. Çünkü benzer birikim rejimini kullanmaktadırlar¹⁷. Birikim rejimleri sosyal kuvvetlerin şekillenmesi noktasında önemlidir. Üretimin yapısı ile ilişkili olması, sosyal kuvvetlerin dağılımını ve devletin biçimini (o üretim yapısına uygun) belirlediği için rejimler önem arz etmektedir. Daha hızlı ve kolay sağlanan bir birikim üretim ilişkilerinin değişmesi anlamına geleceğinden sosyal kuvveti ve devlet biçiminin farklılaşmasına yol açacağı gibi ve o rejimi destekleyen devlet biçimi ve üretimin uluslararasılaşmasına da yol açabilir. Bu durum karşı-hegemonik hareketin önünü açacaktır. Çin rıza üretim süreci olarak da ifade edilen “evrensel değerleri-hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları vb.” kabul etmiş ve içeride kendi hegemonyasını devam ettirmek için “Uyumlu Toplum” ve “Çin Rüyası” gibi

¹⁷ Bir sonraki bölümde (4. Bölüm) Çin'in neden ABD ile benzer üretim ilişkilerine sahip olduğu tartışılacaktır. Bu nedenle, bu bölümde sadece ne olduğu ve öyle olması için hangi şartlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.

söylemleri ideolojilerinin içine koymuş ve bu argümanların savunuculuğunu yaparak meşruiyetini pekiştirmektedir.

Birikim rejimlerine bakıldığında post-fordist yapı ve ekonomi politikaları açısından ise neo-liberalizmden yararlanıldığı görülmektedir. Neo-liberalizm ve Çin'in ekonomik modeline ilişkin tartışmalar son bölümde yapılacaktır. Bu nedenle, neo-liberalizmin genel çerçevesini ortaya koymanın dışında ele alınmayacaktır. Uygulanan neo-liberal politikaların Çin'deki Amerikan pasif devrimi ile ilişkisi şu açıdan önemlidir: Benzer üretim ilişkilerinden yola çıktıkları için Çin'in materyal gücü, fikirler ve kurumları Amerikan örneklerine benzemektedir. Dolayısıyla Amerikan hegemonyası Çin tarafından benimsenmektedir. Bu nedenle, Çin'in karşı-hegemonik hareket ortaya koyması kısa vadede mümkün gözükmemektedir.

Neo-liberalizm üretimden çok gelir dağılımı ve bölüşümünü etkileyen bir ekonomik model olarak tanımlanabilir. Etkin bir finans sektörünün dışında üç temel unsur üzerinden işlemektedir. 1) Devletin sosyal refahı sağlama gibi çeşitli amaçlar için kamu yararına verilen hizmetlerin piyasa tarafından sağlanmasının önünün açılması ve bir aktör olarak devletin ekonomiden çekilmesi, 2) devletin KİT'ler gibi varlıklarının özelleştirmeler yoluyla yeni kâr sağlayacak alanların oluşturulması, 3) daha önceden piyasada alım-satıma konu olmayan şeylerin piyasada alınır-satılabilir hale gelmesi olarak tanımlanabilir (Özdemir 2014, 39). Bunlara ek olarak, ücretlerde esnek olunması ki bu durum çoğu zaman sosyal güvenlikten yoksun olmaya da yol açmaktadır.

Bir başka neo-liberal politikalarla ilintili süreç, üretimin uluslararasılaşmasıdır. 1980 sonrası üretim Asya'ya kayarak üretim modeli ve ilişkilerinde değişime yol açmıştır. Bu süreç, o bölgelerdeki hukuk sisteminin değişmesine ve uluslararası

sistem ile uyumlu hale gelmesini sağlamıştır. Uluslararası kurum ve kuruluşlara üye olunması da aktörü benzer sistem içinde tutmaya yönelik girişimlerdir.

1980 sonrasında Çin’de görülen temel uygulamalar maddi imkanlarda, emeğin piyasada alım-satıma konu olması, KİT’ler üzerinden özelleştirmeler, sosyal güvenliğin kaldırılması, eğitim, sağlık gibi alanlarda özel sektöründe rol alması, ucuz işgücü piyasasının oluşması sıralanabilir. Kurumlar olarak piyasa sistemi ile uyumlu hukuk sisteminin yaratılması (en basit olarak şirketler hukuku oluşturulmuştur) söylenebilir. Çünkü 1980’den itibaren Çin yasalarına özel sektörü de dahil etmiştir. Bu doğrultuda doğrudan yabancı yatırımlara açılan eyaletlerin hukuk sistemleri de eklenebilir. Özellikle en başta yatırımlara açılan dört eyaletin hukuk sistemi tamamen o eyaletlere yönelik ve piyasa sistemi ile uyum içerisindedir. Dalgalı kur rejimine geçilmesi, finans sektörünü güçlendirmeye yönelik adımlar atılması ve belli bir pay üzerinden de olsa bankaların halka arz edilmesi, Dünya Ticaret Örgütü’ne üyelik ile birlikte Amerikan hegemonyasının ticaret kurallarına tabi olması Amerikan pasif devriminin Çin’deki kurumlar alanında değişimler olarak gösterilebilir. Fikirler alanında ise Deng Xioping teorisinden Sosyalist Uyumlu Toplum’a kadar 1980 sonrası tüm fikirler neo-liberal sisteme eklenmeye yöneliktir. Maddi imkanlar alanındaki tüm değişimler fikirlerin yansıması olarak da görülebilir (her ne kadar ilişkiler karşılıklı olsa da). Bunun haricinde Çin’deki ihracata dayalı büyüme politikası ve iç tüketimin artırılması yönelik politikalar da Amerikan pasif devriminin etkisi olarak ifade edilebilir.

BÖLÜM IV

ÇİN'İN EKONOMİK MODELİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

4.1. Giriş

Bu bölümde Çin'in ekonomik modelini üç başlık altında incelenecektir. İlk olarak, Çin'in ekonomik modeli üzerinde durulacaktır. Çalışmanın argümanı, Çin'in neo-liberal ekonomik modele denk düşen politikalar izlediğidir. Bu aşamada Çin'in neo-liberal politikalarına ve bu politikalar ile ilişkisine değinilecektir. İkinci olarak, Çin'in neo-liberal politikalar uygulamasına karşın neden liberal devletlerden siyasi ve ekonomik olarak farklı olduğuna odaklanılacaktır. Her ne kadar Anglo-Sakson ülkeler neo-liberal kategoride değerlendirilse de Avrupa'dan Japonya'ya pek çok ülkenin liberal politikalara dayanan ekonomileri vardır. Aynı zamanda bu ülkeler demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, çok partili sistem gibi belli değerler üzerinden hareket etmekte ve politik yapıları da bu bağlamda birbirine benzemektedir. Buna karşın, Çin'de çok daha farklı bir siyasi yapı mevcuttur. Bu durumu neden bu şekilde olduğu “Neden Çin diğerlerinden farklıdır?” tartışmasında değinilecektir. Üçüncü ve son olarak, Çin'in ekonomi politikalarının sürdürülebilirliği tartışılacaktır. Bu açıdan Polanyi ve “çifte hareket” kavramından yararlanılacaktır. “ÇKP bu neo-liberal politikaları sürdürebilir mi yoksa Çin'de bir çifte hareket yaşanır mı?” sorusuna yanıt bulmaya çalışılacaktır. Özetle, Çin ekonomik modelinin literatürde nerede konumlandığı, benzer modeli uygulayan ülkelere neden farklı olduğu ve bu modelin özgünlüğü ve sürdürülebilirliği üzerine bir tartışma yürütülecektir.

4.2. Çin Neo-Liberal Bir Ülke midir?

Hem dünya genelinde farklı kapitalist ekonomik modeller hem de Çin'in sahip olduğu ekonomik model hibrit kapitalizmden Çin kapitalizmine, Pekin Konsensüsü'nden devlet kapitalizmine literatürde tartışılmıştır¹⁸. Bu tartışmanın yapılış nedeni, hem son dönemde Çin'in göstermiş olduğu ekonomik büyümenin, hem de 2008 finansal krizi ve dünyada artan gelir dağılımı eşitsizliğine yönelik alternatif arayışlarının etkisi büyüktür. Bu çalışma farklı kapitalist modellerin olduğunu kabul etmektedir. Çünkü tarihsel açıdan kapitalizmin her yerde aynı şekilde, aynı hızda gelişmesi beklenemez ve bu durum günümüzde ülkeler incelendiğinde de görülmüştür ki mikro ölçekli de olsa farklı sosyal kuvvetler üzerinden ancak aynı işleyiş dinamikleriyle ülkelerin kapitalist ekonomik modelleri farklılık göstermektedir. Buna karşın, Çin'i de içine alan bu tartışmalarda Avrupa, ABD, Japonya, Yeni Zelanda, Kanada gibi ülkeler arasındaki fark mikro olarak değerlendirilirken¹⁹, Çin'de farklı bir model uygulanıyormuş gibi karşılıklarında konumlandırılmaktadır. Bu çalışma, Çin'in farklı bir ekonomik modele sahip olduğundan ziyade neo-liberal ekonomik politikaları takip ettiğini savunmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken bir nokta, Çin'deki neo-liberalizm ile ABD'nin uyguladığı neo-liberal politikalar temelde benzeşmektedir. Özelleştirmeler, mülksüzleştirme politikaları, devletin vatandaşlarına sağladığı sosyal güvenlik alanlarından çekilmesi gibi müşterek noktalar mevcuttur. Buna karşın, Çin'in kendi iç dinamikleri-sosyal kuvvetler ve onu şekillendirdiği devlet biçiminin farklı olması-nedeniyle işleyiş mekanizması farklıdır.

¹⁸ Bu tartışmalara yönelik olarak Bknz. Yeung (2004), McNally (2012), Dirlik (2006), Du (2014), Lin ve Milhaupt (2013).

¹⁹ Kapitalizmin Türlerine yönelik tartışma için Bknz. Hall ve Soskice (2001), Boyer (2005), Peck ve Zhang (2013).

Coxcu bakış açısı ile değerlendirildiğinde devlet biçimlerinde farklılığı yaratan başlangıç noktası üretim ilişkileridir. Bu nedenle eğer farklı devlet biçimleri anlaşılacak isteniyorsa üretim ilişkilerine ve onlar üzerinden şekillenen sosyal kuvvetleri incelemek gerekir. Bu çalışmanın temel argümanı da Çin'in literatürde tartışıldığı üzere salt bir devlet kapitalizmine²⁰ dayanan ekonomik modeli olmadığı, aksine ABD gibi post-fordist birikim rejimine dayanan neo-liberal ekonomi politikalarına tabi olduğudur. Dolayısıyla bu bölümün çeşitli başlıkları altında tartışılacağı gibi Cox'un perspektifinden Çin'in diğer ülkelere alternatif olacak bir ekonomik model mevcut değildir. Farklılık modelde değil, modelin uygulanış biçimindedir.

Uygulanan neo-liberal politikalara değinmeden önce, Çin'in ekonomi politikasının neden neo-liberal olarak değerlendirilmediği üzerinde durmak gerekir. Çin'in farklı olarak görülmesinin nedeni, devletin aktif olarak ekonomide rol alması ve otoriter bir yönetim yapısına sahip olmasıdır. Bu iki unsur, Çin'i hem diğer neo-liberal politikalar izleyen ülkelerden farklı gözükmesine neden olmakta hem de devlet kapitalizmi gibi bir modelin Çin'de olduğunu düşündürmektedir. Neo-liberalizm değil de devlet kapitalizmi olduğu düşünülmesinin temel nedeni, neo-liberalizmin teorik açıdan devlet yerine piyasa odaklı olarak bir ekonomi modelini savunmasıdır. Çin'deki yapıda daha çok devlete odaklanıldığı için literatürde devlet kapitalizmi olarak tanımlanmaktadır. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere, bu kavram Çin'deki ekonomik yapıyı tanımlamak için yetersizdir. Aslında devlet kapitalizmi olarak ifade edilen ve bir noktada Çin'i diğerlerinden farklı gösteren bir yapı mevcuttur²¹. Çin'de piyasalar tamamen serbest değildir, stratejik alan olarak kabul edilen sektörlere çoğunlukla girişler mümkün olmadığı gibi devlet büyük ve kâr

²⁰Devlet kapitalizmine yönelik olarak Bknz. Bremmer (2008), Bremmer (2010).

²¹ David Harvey, bu farklılığı "Çin tarzı neoliberalizm" olarak ifade etmiştir. Bknz. Harvey (2016).

yapan KİT'ler ve ulusal şampiyonları da kaldıraç gibi kullanarak hem sermaye birikim sürecine hem de ekonomik kalkınma ve büyümeye katkı sağlamaktadır (Hsueh 2016, 89-98). Stratejik kapitalizm ya da devlet kapitalizmi olarak ifade edilen bu yapı, Çin'de vardır. Fakat devlet değil, bir sosyal kuvvet olarak. Stratejik sektörlere egemen bir devletten çok, devlet ile bir partinin ya da sosyal kuvvetin etkileşim halinde olduğu söylenebilir (Kroeber 2017, 146). ÇKP, bu sektörlere yeni aktörlerin girmesinin önüne geçmektedir. Stratejik değere sahip olan sektöre yönelik *piyasaya girişlerin kısıtlanması* hatta *yasaklanması*, *KİT'lerle rekabetin kısıtlanması* gibi çeşitli uygulamalara başvurulmaktadır (Hsueh 2016, 86). Stratejik sektörlerin aynı zamanda kârlarının da son derece yüksek olması nedeniyle de farklı sosyal kuvvetlerin ortaya çıkmasını ve ÇKP'nin kurduğu hegemonyayı değiştirmesi, alternatif yaratması ihtimallerini de beraberinde getirmektedir. Böyle bir olasılık ikinci belki de üçüncü sosyal kuvvetleri yaratarak Çin içindeki rekabeti arttıracak ve Çin'in siyasi ve toplumsal yapısının değişmesine neden olacaktır. Bu değişimin başarılı yönde olup olmayacağı da oldukça belirsizdir. Son derece hızlı büyüyen ve kalkınan Çin, sosyal kuvvetler arasındaki dengeyi sağlayamazsa istikrarsızlaşacaktır. Bu tarz bir risk nedeniyle de Çin tamamen serbestleşmenin önünü açmaması da olasıdır. Ayrıca uyguladığı bu ikili yapı ile başarılı bir büyüme hızı yakalaması da Çin'deki ekonomik yapıyı sürdürmesini sağlayabilir. ÇKP ana sosyal kuvvet olarak bir yandan stratejik sektörler üzerinden hem kendi hegemonyasını sürdürüp hem de Çin'in kalkınmasını sağlarken diğer yandan neo-liberal politikalarla da sermaye birikim sürecinin önünü açmakta üretimi arttırmakta ve uluslararası sistemde rekabet edebilmektedir. Cox'un perspektifinden okunan Çin'in ekonomik yapısı, bu nedenle Çin'deki devlet kapitalizmine yönelik açıklamaları yetersiz bulmaktadır. Yine de tüm

bu karışıklığı aşmak için, ilk olarak neo-liberalizmin ne olduğu ve işleyiş dinamikleri tartışılacak ardından Çin'deki neo-liberal politikalar üzerinde durulacaktır.

Neoliberalizm (NL), 1980'lerden günümüze etkili olan *ekonomik ve toplumsal politikalar* olarak ifade edilebilir. “Gelir bölüşümü” ve “toplam istihdam düzeyinin belirlenmesi” olarak iki temel varsayımı bulunmaktadır. İlk varsayım, emeğe ödenecek miktar ya da ücret verimlilik üzerinden belirleneceğinden, arz ve talebin müdahaleye gerek kalmaksızın kendiliğinden dengeye geleceğini öne sürer. İkincisi ise, neo-liberalizme göre, *çalışmak isteyen herkes için* piyasada istihdam otomatik olarak sağlanacaktır. Dolayısıyla neo-liberalizm hem tam istihdamı hem de gelir dağılımını herhangi bir dış müdahaleye gerek kalmaksızın gerçekleştirecektir. Bunun için devletin ekonomiye çeşitli politika araçlarıyla müdahale etmesine ihtiyaç yoktur (Palley 2014, 43; Shaikh 2014, 77). NL bu doğrultudaki temel argümanı, piyasaların kendi haline bırakıldıklarında son derece verimli ve etkili bir şekilde çalıştığıdır. Dolayısıyla işsizlik, kıtlık, yoksulluk gibi sorunların yegane çözüm yeri kendi kendine işleyen piyasalardır. Bunun pratikteki yansıması ise sendikaların örgütlenmesinin minimum düzeyde olması, KİT'lerin özelleştirilmesi, iç pazarın serbest ticarete açılmasıdır (Shaikh 2014, 77). Dolayısıyla, NL aslında ifade edildiği gibi *toplumsal bir düzendir*, toplumun tüm sınıflarına kendini başarılı bir şekilde yaymaktadır (Saad-Filho ve Johnston 2014, 26).

Kısaca NL tüm bu uygulamalar ile devletin ekonomideki rolü ve istikrarsızlaştırıcı etkisini ortadan kaldırarak arz ve talep dengesi üzerinden verimli bir şekilde piyasaların çalışmasını sağlayacaktır. Ayrıca NL bireysel olarak daha müreffeh bir hayata sahip olmanın yolunu “özel mülkiyet hakları, serbest ticaret ve serbest piyasanın” güçlendirilmesinden geçtiğini savunur. Bu noktada devletin üzerine düşen de bu koşulların yaratılması ve korunmasıdır. NL, ekonomide temel

aktör olarak bireyi alır. Bu doğrultuda bireylerin önündeki tüm önlemler kaldırılmalı ve piyasaya erişimin serbest olması noktasında devlet hukuki ya da cezai önlem almalıdır. Devletin rol aldığı sosyal haklar çerçevesinde de eğitim, sağlık gibi alanlardan çekilerek piyasalara bu alanları bırakmalıdır (Harvey 2015, 10). NL teorik açıdan kendini bu şekilde tanımlamaktadır. Fakat ona yönelik eleştiriler tam da bu noktada yoğunlaşmaktadır, devlet ve piyasa ilişkisine.

NL ile ilgili bilinen en temel argümanın devlet-piyasa karşıtlığı ve bu doğrultuda piyasaya önem verilerek devletin bu sürece dahil olmamasına yönelik bir anlayışı olduğu belirtilmişti. Halbuki NL devlete karşı olmaktan ziyade onu *yeniden yapılandırmaktadır* (Munck 2014, 106). Bu yeniden yapılanma ile anlatılmak istenen, devletin piyasaların işleyişini kolaylaştıracak şekilde yeniden iktisadi, siyasi ve toplumsal alanı düzenlemesidir. Her ne kadar neo-liberalizm piyasaların en mükemmel şekilde işlemesi için devleti dışarıda bırakan bir bakış açısı olsa da, pratikte böyle olmadığı bu politikaların devlet gücüyle hayata geçirildiği görülmektedir (Campbell 2014, 308-309). Bir başka ifade ile neo-liberalizmde temel amaç sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Bunu yapabilmek için “devlet”ten yararlanılır. Devletin neoliberal ekonomideki rolü “kaynakların tahsisi, uluslararası ekonomik bütünleşme, devletin rolü, ideoloji ve işçi sınıfının yeniden üretimi” olmak üzere beş başlık altında toplanabilir (Saad-Filho ve Johnston 2014, 10). Bu beş başlık üzerinden birikim gerçekleşir. Devlet kullanılmasının nedeni, devlet piyasanın ihtiyaçlarını iktisadi, toplumsal ve siyasi olarak hayata geçirebilecek güce sahip olmasıdır (Saad-Filho ve Johnston 2014, 17). Küresel düzenle uyumlu hale gelen devlet bir aktör haline gelirken ulusal çıkarlar da belli kesimlerin çıkarlarına dönüşmektedir (Munck 2014, 112).

Kapitalist birikim sürecinin oluşabilmesi için kapitalist bir ekonomiye ihtiyaç vardır. Bu tarz bir ekonominin ortaya çıkması için de belli koşulların oluşması gerekir. Bu koşulların oluşması noktasındaki süreç “ilkel birikim” olarak addedilir. Byres (2014) *ilkel birikimi kapitalist döngüyü yaratmak için şeylerin metalaştırılarak muhtemel kapitalistlere geçmesi* olarak ifade etmiştir. Bu doğrultuda iş gücü, özel mülkiyet hakları, tüketiciler, hammadde için doğal kaynakların alım-satımı, hukuki düzenlemeler gibi pek çok unsurun bir araya gelmesi gerekmektedir. İlkel birikim kapitalist üretimin ve mülkiyet ilişkilerinin sağlanabilmesi için gerekli olan koşulları yaratır. (Byres 2009, 144). 1980’lerden itibaren, ilkel birikim neo-liberalizm ile birlikte mülksüzleştirme üzerinden ilerlemiştir (Harvey 2015). 1980’lerden günümüze kadar ki Çin bu sürece örnek olarak gösterilebilir (Byres 2009, 151-153).

Çin 1980’lere kadar sosyalist bir ülkeydi ve Deng Xioping ile birlikte bu durum değişmeye başladı. Deng döneminde Çin’de bir emek piyasası yoktu. Çünkü KİT’lerde çalışanların iş güvencesi, işi ve çeşitli sosyal hakları bulunmaktaydı. Köylüler toprağın kolektifleştirilmesi ile beraber komünlerde yaşamaktaydılar. Böyle bir ortamda kapitalist bir birikim süreci başlayamazdı. Bunun için ilkel birikimden yararlanıldı. Önce komünler dağıtıldı. KİT’lerin özelleştirilmesi, çeşitli isimler altında şirketleştirilmesi ile işçiler işlerini kaybettiler. Kasaba Köy İşletmeleri (KKİ) üzerinden ise yeni bir kapitalist sınıf ortaya çıktı. Tüm bu süreç boyunca köylüler topraklarını kaybederek üretim araçlarından ayrıldı. KİT’lerin özelleştirilmesiyle ise devasa bir emek piyasası oluştu (Byres 2009, 151-153). Çünkü çalışanların çoğu KİT’lerdeydi. Sonuç olarak, Çin ilkel birikimi yolu ile kapitalist birikimin önünü açılmasını sağlamıştır. Neo-liberal politikalarda bu sürece katkıda bulunmaktaydı.

NL üretimden çok kaynakların yeniden dağıtımına odaklanır. David Harvey, ilkel birikimin neoliberal düzende mülksüzleştirme (dispossession) yoluyla yapıldığını

ifade eder. Mülksüzleştirme ilkel birikimin sürdürülmesi ve genişlemesi olarak tanımlanabilir. Her türlü özelleştirme, şirketleştirme, özel mülkiyet hakkının yaygınlaşması, metalaştırma gibi çeşitli başlıklar altında toplanmaktadır (Harvey 2015, 168).

Neo-liberalizmin desteklediği argümanlardan biri, devletin emek sürecine müdahale etmez ise, esnek ücretler üzerinden tam istihdamın sağlanabileceğidir. Bu bağlamda 1980'lerden sonra Çin'deki en büyük değişikliklerden biri, hayat boyu iş garantisi yerine sözleşme temelli işin getirilmesidir. Yapılan bu değişiklik *hem emek rejimini hem de emek politikalarını yeniden düzenlemiştir* (Ngok 2008, 45). Benzer şekilde, 1980'lerin ortalarında istihdam ve çalışma ile ilgili düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler, işe alımları sözleşmeli hale getirirken işten çıkarmaları da kolaylaştırdı. Sözleşmeler de otomatik şekilde yenilenmemekte idi (Ngok 2008, 47). Bunun haricinde emek üzerinde düzensizleşmeler artmıştır. Ücretlerin geç ödenmesi, çeşitli ödeme ve yardımlardan yoksunluk, iş güvencesinden ve sosyal haklardan mahrumiyet ya da kısıtlamalar bu düzensizleştirmelerin arasında sayılabilir (Deyo ve Ağartan 201, 266). Çin'de de benzer bir süreç gözlemlenmiştir. Özellikle göçmen işçiler bu tarz sorunlarla karşılaşmaktadır.

Benzer şekilde neo-liberalizm açısından KİT'ler verimsiz ve hantal yapılardır. Piyasa şartlarında rekabet edemedikleri gibi asıl amaçları istihdam yaratmak olduğundan devlet zarar etse dahi bu kuruluşlara gerekli finansal desteği vererek iflasın önüne geçer. Fakat bu durum kamu maliyesi üzerinde de baskı yaratır. Bu durumun oluşmaması için, neo-liberalizm özelleştirmeye ya da bu kuruluşların batmasına izin verilmesini önerir. Çin'de de böyle bir model izlenmiştir. Küçük ve orta ölçekli pek çok KİT özelleştirildiği gibi 1990'larla birlikte (batmalarının önüne geçmek için) ödenen fonlar verilmemeye başlanmıştır. Ayrıca "özel şirketler",

“yabancı sermayeli şirketler” gibi KİT’lerin dışında farklı şirket modelleri oluşturarak piyasada ve uluslararası sistemde rekabet edebilir piyasa aktörleri oluşturulmuştur (Menteşeoğlu ve Akkemik 2015, 326-327).

Serbest ticaretin ve serbestleşmenin önünü açmak için uygulanan bir diğer adım, Çin’de özel ekonomik bölgelerin oluşturulmasıdır. Hem serbest ticaretin, hem istihdamın hem de teknolojinin ve bilginin Çin’e gelmesini sağlayan bu yatırımlar için Çin çeşitli teşvik paketleri hazırlamıştır. Özellikle vergiden muaf olunması, ucuz emek gücü ile bu yatırımların Çin’e çekilmesi sermaye birikimi açısından son derece avantaj sağlamıştır. Fakat karşılığında göçmen işçiler, büyük bir emek sömürsü ile karşılaşmıştır (Arrighi 2010, 361). Hala Çin’de yabancı yatırımlar üretimde ve Çin’in ihracatında önemli bir pay sahibidir (Menteşeoğlu ve Akkemik 2015, 329-330).

Özetle, Çin ekonomik açıdan neo-liberalleşmenin hemen hemen tüm gereklerini yerini getirmiştir. Emek piyasalarının düzensizleştirilmesi, piyasalarda rekabet edebilecek ve neo-liberal politikalarla uyumlu şirket türlerinin yaratılması, serbest ticaretin önünün açılması, sermaye birikimi sağlamak ve yatırımları çekmek için özel ekonomik bölgelerin yaratılması ve bu alanlarda vergi indirimleri gibi pek çok imtiyaz sağlanması ve özelleştirmeler Çin’deki neo-liberal uygulamaların bir kısmıdır. Tüm bunlar Çin’de sadece devlet kapitalizmi olmadığını göstermektedir. Üstelik 1980’lerden itibaren Çin ekonomisinde devletin ağırlığı giderek piyasalara geçmiş ve stratejik sektörler olarak ifade edilen kilit alanlarda devlet aktif rol oynamaktadır. Buna mukabil, neoliberalleşme sürecinde gerekli düzenlemeler yapılmış ve ekonomik büyüme ve gelir dağılımındaki bozulmalara yönelik olarak Çin sürecin hızlandırılması ya da yavaşlatılmasına yönelik adımlar atmıştır. Bu süreçte Çin’in ekonomi politikaları neo-liberal politikalarla çatışmaktan ya da çelişmekten ziyade bu politikaların yerleşmesine katkı sağlamaktadır.

4.3. Çin Neden Diğer Neo-Liberal Ülkelerden Farklı?

Çin'in izlediği neo-liberal politikalar bir üst başlıkta tartışıldı. Bu nedenle de, benzer birikim tarzını kullanan ülkelerde farklılığı neyin yarattığı ve eğer benzer üretim ilişkileri benzer devlet biçimlerini ortaya çıkarmaktaysa, Çin ile diğer neo-liberal ülkelerin siyasi ve ekonomik yapıları neden farklı olduğunun incelenmesi gerekir. Bu çalışmanın bu sorunsala ilişkin iki yanıtı vardır. Birincisi bir ülkenin nasıl kapitalist bir devlete dönüştüğü, ikincisi ise kapitalist olan devletin kalkınmış mı yoksa kalkınmakta olan devlet kategorisinde mi olduğudur.

Çin'in neden diğer ülkelerden farklı olduğu noktasında, Gramşiyen teorilerin de üzerinde durduğu gibi tarihin lineer bir şekilde ilerlemediği anlayışından yola çıkılabilir. Dolayısıyla da kapitalizmin her ülkede aynı hızla, aynı şekilde, aynı aktörlerle gelişmesini beklemek bu bakış açısıyla doğru olmayacaktır. Bu doğrultuda, Çin'in farkını “bir devlet nasıl kapitalist bir devlete dönüşür?” sorusunun cevabında aramak gerekir. Kapitalist devletler incelendiğinde ülkelerin temelinde iki farklı yöntemle dönüştüğü görülür. 1) Ülke sınırları içinden çıkan üretici sınıflar ve tabandan gelen hareketle bu dönüşüm gerçekleşir. Pek çok Avrupa ülkesinin kapitalist dönüşümü bu şekilde olmuştur (Moore 2012). 2) Kapitalist devletle az gelişmiş bir ülke arasında bir merkez-çevre ilişkisi kurulur. Fakat çevredeki ülke kapitalist üretim ilişkileri üzerinden zararda olan taraftır (Küçük 2014, 203-205). Çin'e baktığımızda bu iki kategoride değildir, tabandan gelen bir hareket mevcut değildir. Herhangi bir ülke ile arasında merkez-çevre ilişkisi olarak adlandırılacak bir ilişkide bulunmamaktadır.

Çin'de bu durumu anlayabilmek için Gramsci'nin “ekonomik determinizm” kavramına yönelik eleştirel bakış açısından yararlanılacaktır. Gramsci, yapı-üst yapı

metaforuna son derece mesafeliydi. Yapının doğrudan bir nedensellik ilişkisi içinde üst yapıyı belirlediği fikrine katılmamaktaydı. Gramsci, yapı olarak ifade edilen üretim ilişkilerinin üst yapı olarak ifade edilen devlet biçimlerini belirleme de önemini kabul etmekle birlikte, bunun deterministik bir biçimde kabul edilmesine karşıydı. Bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Değişen sosyo-ekonomik koşullar, kendi başlarına, siyasal değişimler ‘üretmezler’. Böylesi değişimlerin mümkün olacağı koşulları oluştururlar sadece. Bu değişimlerin yaratılmasında can alıcı önem taşıyan şey siyasal düzlemde elde edilen ‘güç ilişkileridir’, muhalif güçlerin siyasal örgütlenme ve savaşkanlık derecesidir, bir araya gelme başarısı gösteren siyasal ittifakların gücüdür ve onların ideolojik alanda mücadeleye hazırlıklı olma hususundaki siyasal bilinç düzeyleridir (Gramsci 2018, 230).

Bu bağlamda, Çin-ABD arasındaki fark da Gramsci üzerinden açıklanabilir. Her iki ülkede de neo-liberal politikalar uygulansa da üretim ilişkileri doğrudan devlet biçimini belirlemediğinden, aynı karakterde iki ülke ortaya çıkmamıştır. Üretim ilişkilerinden doğan sosyal kuvvetlerin arasındaki güç dengesi ya da ilişkileri devlet biçimini belirleyen temel unsurdur. Çin’de bu süreç ÇKP üzerinden gerçekleşmiştir.

Çin’i Avrupa ve ABD’den farklı bir kapitalist devlete dönüşme sürecini yaratan pasif devrim sürecidir. Her olgu kendi tarihsel bağlamında değerlendirilmelidir. Çin’in de 1980’lerde başlayan hikayesi kendi tarihsel bağlamından kopuk değildir. Mao dönemi boyunca ana sosyal kuvvet olan ÇKP, maddi imkanların kendisini üretmesi noktasında başarılı olamadı. Tarihsel yapının maddi imkanları ÇKP’nin iktidarını devam ettirdi fakat tarihsel yapı kendini sürdürecektir düzeyde değildi. Bu

nedenle, ana sosyal kuvvet olan ÇKP önce kendi içinde bir değişim yaşıadı ve maddi imkanları yeniden üreteceği bir yol arayışına girdi. Deng'in ifadesi ile, "dereyi geçerken taşları ayağınla yoklayarak..." yeni üretici güçler yaratmayı amaçlıyordu (Harvey 2015, 131; Fan 2006, 720). Bir başka ifadeyle, yukarıdan aşağıya doğru kapitalist üretim ilişkilerinin temelleri atılıyordu. Bu durum aslında Çin'de kapitalist üretim ilişkilerinin nasıl başladığının resmidir.

Kalkınmakta olan ülkelerle kalkınmış ülkeler arasındaki fark bu noktada önemli belirleyicidir. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde farklı sosyal kuvvetler hem iç hem de dış piyasalarla rekabet edilebilir durumdadır. Dolayısıyla azalan kar marjları üzerinden farklı ülkelerin serbest ticaret yoluyla piyasalarını açması onlara yeni kar alanları ve piyasanın işleyişine de bir dinamizm sağlar. Fakat gelişmekte olan ülkelerde hem içeride hem de dışarıda rekabet kolay değildir. Özellikle 1990'larda hem Rusya'ya uygulanan şok terapi hem de Doğu Bloku ülkelerinin uyguladığı neo-liberal politikalar sonucunda bu ülkelerde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklar Çin'e bu politikalarla ilgili bir deneyim, bir fikir sağlamıştır (Yang 2008, 31). Çin'in neo-liberal politikaları uygulayışı bu anlamda kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Eğer şok terapi benzeri politikalar bir anda uygulanmış olsaydı, Çin de muhtemelen benzer süreçleri yaşamış olacaktı. Çünkü kendi üretici güçleri olmadan gelişmiş ülkelerle rekabet edebilmesi mümkün değildi. Bunun için reform süreci başladıktan yaklaşık 15 yıl sonra piyasalarını özel ekonomik bölgeler yaratarak dışa açtı. Ancak bu bölgeler bile başlarda oldukça sınırlıydı. Çin'in 1980'ler boyunca ÇKP öncülüğünde en azından ilkel birikimi sağlayacak ortamı yaratmaya çalıştı. Bunun içinde Mao dönemi ekonomik yapısından kurtulması gerekmektedir.

Çin’de kapitalistleşme süreci dışarıdan gelen bir baskıyla veya yapısal uyum paketleri benzeri bir dayatmayla gerçekleşmemiştir. Avrupa’da olduğu gibi tabandan gelen bir süreçle de kendi üretici güçleri ortaya çıkmamıştır. Aksine pasif devrim süreci ile önce piyasalar yaratılarak bu sürecin temel aktörü olan ÇKP, hem hegemonyasını kurmaya hem de tabandan gelen tepkileri soğurmaya çalışmıştır. Bunu da mümkün olduğu kadar kontrollü bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bir tarafta serbestleşme üzerinden piyasaların aktif olarak rol aldığı alanlar yaratarak üretimi arttırırken diğer tarafta stratejik alanlarda kontrolü sağlayarak ÇKP’nin ana sosyal kuvvet olarak devam etmesinin önünü açmıştır.

Çin’in tamamen serbest piyasa ekonomisine geçmesi ana sosyal kuvvet olan ÇKP’nin başta stratejik alanlar olmak üzere bu alanlardan çekilmesi ve buraların da piyasalaşması anlamına gelecektir. Dolayısıyla da alternatif sosyal kuvvetlerin ortaya çıkması da muhtemel hale gelebilir. Bu bağlamda ÇKP hem kendi hegemonyasını, hem Çin’deki ekonomik yapının sürdürülebilirliği sağlamak hem de bu talepleri mümkün olduğu kadar kontrol ederek neo-liberal politikaları sürdürmektedir.

Sonuç olarak, Çin’in diğer neoliberal ülkelerden farklı olmasının iki nedeni vardır. İlki, Gramsci’de örneklerini gördüğümüz kapitalizmin tüm dünyada aynı anda, aynı hızda ilerlememesidir. Bu ülkeler arasında farklılık yaratmaktadır. Çin’de bu süreç pasif devrim üzerinden gerçekleşmiştir. İkincisi ise, ülkenin kapitalist bir dönüşümü tamamlayıp tamamlayamaması ile ilgilidir. Bu dönüşüm Çin’de hala devam etmektedir. Dolayısıyla Çin kendi üretici güçlerini oluşturmuş olsa da birikim süreci topluma geniş ölçekli olarak yayılmadığı için Çin hala kalkınmakta olan bir devlettir. Bu da Çin’in büyüme ve kalkınmasında hala stratejik sektörlerin önemli olmasına yol açmaktadır.

4.4. Bu Model Sürdürülebilir mi?

Tartışılması gereken bir diğer nokta, bu politikaların ne kadar sürdürülebilir olduğudur. Çin tabandan gelen tepkiler, ekonomik kalkınma ve büyüme için uygulanan neo-liberal politikalar ve yeni sosyal kuvvetlerin ortaya çıkma ihtimali doğrultusunda denge politikası izlemeye çalışsa da, bu yapının istikrarı tartışmalıdır. Bu noktada Karl Polanyi ve “çifte hareket” kavramı üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Çin’in ekonomik modelinin sürdürülebilirliğini tartışmadan önce K. Polanyi’nin fikirlerinin ne olduğu ve “çifte hareket” kavramını ele almak yararlı olacaktır. Bir noktada altının çizilmesi gerekir: Polanyi’nin bu tartışmaya yardımcı olacağı düşünülmesindeki en önemli neden Polanyi’nin toplum ve ekonomi arasındaki ilişkiyi değerlendirme tarzıdır.

Polanyi “yerleşiklik” (embeddedness), “çifte hareket”(double movement) ve “hayali metalar” (fictitious commodities) kavramları üzerinden günümüzü de anlayabileceğimiz oldukça verimli bir kavramsal çerçeve sunmuştur. Yerleşiklik kavramı insan doğası ve ekonomi arasında bağlantı kurar. Buna göre, ekonomi toplumsal ilişkilerin içine gömülüdür. Bir başka ifadeyle, insanlar toplumsal ilişkilerini ekonomi üzerinden geliştirmemektedir. Toplumsal ilişkiler ekonomiyi yönlendirir. Bunlar piyasanın olduğu toplumlardır. Tam da bu noktada vurgulamak gerekir ki piyasa ve piyasa sistemi aynı şey değildir. Piyasa, *ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar* olarak ifade edilebilir. Tüm toplumda olan bu yapının piyasa sisteminden farkı toplum tarafından kontrol ediliyor olmasıdır. Piyasa sisteminde ise kendi kendine işleyen piyasa toplumu kontrol etmektedir. Dolayısıyla toplum ekonomik ilişkilerin içine gömülü bir hal alır. (Özel 2009, 28-29; Buğra 2013, 19-

20). Bu durumdan hem piyasa sistemi hem de toplum zararlı çıkar. Çünkü daha önce toplumun bir parçası olan ekonomi, bu sistemde toplumu ve tüm toplumsal ilişkileri içine alır ve toplumdaki kopar (Buğra 2013, 20).

Bir diğer kavram “hayali metalar” dır. Piyasa sisteminin toplumun tamamını içine alması hayali metalar üzerinden gerçekleşmektedir. Polanyi'nin hayali meta olarak ifade ettiği emek, toprak ve paradır. Bunları hayali yaparsa metanın kendisidir. Çünkü meta, piyasada alınıp satılmaya konu olan üretilen nesnelere dir. Halbuki, emek de, para da, toprak da satılmak için üretilmemektedir. Dolayısıyla meta olamazlar (Polanyi 2013, 119). Polanyi, hayali metalar şu şekilde ifade eder:

“Emek yalnızca yaşamın yanında yer alan bir insan faaliyetine verilen addır. Satılmak üzere değil, bütünüyle değişik nedenlerle ortaya koyulur ve yaşamın diğer yönlerinden ayrılmaz, saklanması veya işletilmesi olanağı yoktur; toprak yalnızca doğanın başka bir adıdır, insan tarafından üretilmemiştir; nihayet para, yalnızca satın alma gücünün kural olarak hiçbir zaman üretilmeyen, bankacılık sistemi ve devlet maliyesince düzenlenen bir simgedir. Hiçbiri satılmak üzere üretilmez. Emek, toprak ve paranın meta tanımı bütünüyle hayaldir” (Polanyi 2013, 119-120).

“Çifte hareket” ise, Ayşe Buğra'nın ifadesiyle şu şekilde açıklanmıştır:

“ “Çifte hareket”, hem doğal olmayan bir durumun kurumsallaştırılması çabalarıyla, hem de toplumun bu doğal olmayan duruma karşı kendini korumak için geliştirdiği mekanizmalarla ilgili bir olguydu. Piyasa ekonomisinin, emek, toprak ve para piyasalarını da içerecek şekilde kurulması çabaları hareketin bir yönüydü ve bu çabaların varlığı piyasayı

“doğal” , “kendiliğinden” bir düzen olarak ele alan standart iktisat düşüncesinin yanlışlığının en önemli kanıtıydı” (Buğra 2013, 21).

Burada hareketin ilk noktası Polanyi'nin piyasa sistemi olarak ifade ettiği kendi kendine işleyen piyasaların giderek yayılmasıdır. Fakat bir parantez açmak gerekirse kendi kendine işleyen piyasalar aslında kendi kendine işlememektedir. Çünkü emek, toprak ve paranın metalaşabilmesi için bir kuruma-devlete ihtiyaç vardır, kendi kendine işleyen piyasalar devlet üzerinden ortaya çıkmakta ve toplumda yerleşmektedir (zel 2009, 38-39). Emegn, paranın ve toprağın metalaşması, insanı ve çevresini de tamamen piyasa ilişkilerinin içine yerleştirdiğinden toplum bu duruma karşı bir tepki gerçekleştirir ki bu da ifte hareketin ikinci kısmıdır. Fakat bu ikinci karşı hareket kendi kendine işleyen piyasa mekanizmasının etkinliğini bozar ve toplumda daha da artan bir gerginlik ve huzursuzluk yaratır (Gökçek ve özel 2013, 894). Özetle, toplumun yapısına uygun olmayan piyasa sistemi, kendi kendine işleyebilmesi için ihtiyaç duyduğu hayali metalar, tüm toplumun piyasa sisteminin içine hapsolmesine neden olur. Bu durumda kendini korumak için karşı hareket başlatan toplum, piyasa sisteminin bozulmasına yol açar.

Polanyi piyasa sisteminin hayali metaları meta haline gelmesiyle kurumsallaştığını ve bunun da devlet gibi bir kurum üzerinden gerçekleştiğini ifade etmiştir (Polanyi 2015). Çin'in Mao dönemi ekonomik yapısından kapitalizme geçişinde; Polanyi'nin hayali metaları- toprak, para ve emek- Mao Çin'in de meta değildi. Toprak kolektifleştirilmişti ve komünler vasıtasıyla ürün elde edilmekteydi. Özel mülkiyet haklarının olmayışı nedeniyle toprak değil, sadece topraktan elde edilen ürünler meta idi. Bu durum reform döneminde değişmeye başlamıştır. HHSS

önce komünlerin işlevini zayıflatmış ardından da ortadan kalkmasına neden olmuştur.²²

Toprağın kazancı olan rant bir üretim biçimi değildir, bir çeşit kaynak transferidir. Buradaki ana sorunlardan biri de, toprağın meta haline gelmesiyle çevrenin değiştirmesi ve çevresel bozulmalara yol açılmasıdır. Çin'deki hava kirliliği ve karbondioksit emisyonlarının giderek artan ve ürkütücü boyutlara ulaşması bu duruma örnek teşkil eder (NTV 2017). Enerji ihtiyacını karşılamaya çalışan Çin, ucuz enerji ihtiyacını termik santrallerden karşılamaktadır. Kömür ile çalışan termik santraller ile havayı temiz tutmanın pek de imkanı bulunmadığı gibi, atıkların suya karışması yaşam döngüsü üzerinde de olumsuz etkiler bırakmaktadır (Kroeber 2017, 211-212). Benzer bir biçimde, ormanlar da bu süreçte hızla yok olma tehlikesi altındadır. Tarım arazisi açma, yerleşim yeri yapma, yeni maden sahalarının üretime açılması, ağaçların meta haline gelmesi, havanın, suyun ve toprağın kirlenmesi hem türleri hem de ormanları yok ederek çevre üzerinde büyük çaplı bozulmalara yol açmaktadır (Harvey 2015, 183-184). Çin gibi kalkınmakta olan ülkeler için bu süreç daha da hızlı ilerlemektedir. Çünkü kaynak ihtiyacı ve artan tüketim bu durumu tetiklemektedir (Kroeber 2017, 216-217). Tehlike yer altı kaynakları için de geçerlidir. Sözleşme sürelerinin kısalması doğal kaynakların sömürülme sürecini de hızlandırmaktadır. Artan rekabet baskısı hem sözleşme süresini hem de kaynak ömrünü kısaltırken, ciddi bir belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Bu belirsizlik doğal kaynakların oldukça büyük miktarlarını meta haline getirirken kaynaklar bu kadar kısa sürede yenilenemediği için yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Harvey 2015, 183-184).

²² Altı çizilmesi gereken bir nokta, HHSS ile Çin doğrudan özel mülkiyete geçiş yapmamıştır. Çin'de toprağın alım-satımından ziyade kullanım hakkının alım-satımı söz konusudur. Bknz. Kroeber (2017). Dolayısıyla Çin'de özel mülkiyet hakkı ve Avrupa ve ABD'deki yapıya tam anlamıyla denk düşmemektedir.

Çevresel felaketler (nehirlerin kirlenmesi, hava kirliliği gibi) o kadar gözle görülür hale gelmiştir ki Çin bu konuda politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Tüm bu olumsuz gelişmeler, çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınma, yeşile saygılı teknolojiler gibi yeni önlemler ÇKP'nin gündemine gelmiştir (Loh 2017). Bozulan çevre koşullarının yarattığı olumsuzluk, artan kanser vakaları, hatta zaman zaman hava kirliliğinden sokağa çıkmanın dahi mümkün olmaması üretim sürecini de olumsuz etkilemektedir (Nace 2017). Çin kirliliğe yol açan pek çok fabrikayı kapatmış, HES, rüzgar enerjisi, güneş panelleri gibi çevre kirliliğine yol açmayacak enerji yatırımlarına ağırlık vermeye başlamıştır (Kroeber 211-219). Buna rağmen, Çin bu süreçte hala istenen düzeyde değildir. Bozulan çevre, kirlenen nehirler endişe verici boyuttadır. Bu durumun yaşanmasında piyasadaki tüm aktörler arasında rekabeti arttıran ve kar elde etme güdüsüyle hareket edilmesine yol açan neo-liberalizmin payı fazladır.

Polanyi için bir diğer hayali meta olan emek de, Çin'de reform döneminde metalaşmıştır. 1980'lerin sonundan itibaren, Çin'de emek piyasası olarak adlandırabileceğimiz bir olgu yoktu. Halkın bir kısmı komünler vasıtasıyla toprakla uğraşmaktaydı, diğerleri de devlete ait işletmelerde çalışıyordu. Hem komünlerde hem de KİT'lerde ve devlet kurumlarında çalışanların sosyal güvenceleri beşikten mezara olarak tarif edilebilirdi. Bu durum Çin' de "demir pirinç kasesi" (iron rice bowl) olarak geçmektedir (Ngok 2008, 48; Wang 2009, 51). Hem komünlerde hem de devlet işletmelerinde *eğitim, sağlık, barınma, cenaze, kreş* gibi insanların çeşitli ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Hem kırsal hem kentteki kurumlar *sadece ekonomik bir bütün değil aynı zamanda toplumsal ve siyasi* yönleri de bulunmaktaydı. İş güvencesi mevcuttu (Wang 2009, 51). Bu durum, reform döneminde mülkiyet haklarının değişmesi ve özelleştirmeler yoluyla ortadan kalktı. Çin başta KİT'ler olmak üzere

sahip olduğu işletmelerin mülkiyet ve idari işlerini değiştirerek onları piyasa da rekabet edebilecek aktörler haline getirdi ve pek çoğunu özelleştirerek hem bu işletmelerin yükünden hem de çalışanlara ait ödemelerden kendini kurtardı (Chen 2003, 237). Çeşitli hukuki düzenlemelerle rekabet ve esnekliği arttırmak amaçlanmaktaydı (Deyo ve Ağartan 2009, 264).

Piyasa sistemi rekabete dayanır. Artan rekabet koşulları firmalar üzerindeki baskıyı arttırdıkça firmaları daha az ücret ödemeye meyilli hale getirecektir. Örneğin Çin'de reform dönemi ile birlikte kırsal kesimlerde yaşanan özelleştirmeler ve komün sisteminin ortadan kalkmasıyla devasa bir emek gücü özel ekonomik bölgelere göç etmiştir. Fakat bu göç dalgası onlara çeşitli sosyal güvencelere sahip iş imkanı sağlamadığı gibi toplumsal istikrarın bozulmasına yol açmıştır (Deyo ve Ağartan 2009, 275-277).

Polanyi'nin hayali metalar kavramına ve Çin'de bu durumun nasıl gerçekleştiğine değinildi. Bu süreç aslında ifade de edildiği gibi piyasa sistemin toplumda yayılması ve çifte hareketin ilk kısmıydı. Çifte hareketin ikinci kısmı-Çin'de bu neoliberal politikalara bir tepki ya da karşı koyma-ile ilgili olarak Çin'de bu sürecin her döneminde piyasa sisteminin yayılmasına karşı bir tepki vardı, fakat piyasa sistemi yayılmasını sürdürdüyse de hızını yavaşlattı. Reform sürecinin 1980'lerde başladığını ve sosyalizmden kalan yapıların temizlenme dönemi olduğu ifade edilmişti. Bir piyasa sisteminin yaratılması için hayali metaları metalaştırma süreci de bu dönemde başlamıştı. 1980'lerin sonlarına doğru ise, bir karşı hareket ortaya çıkmıştır. 1980'lerden itibaren, işsizlik, enflasyon, yoksulluk ve gelir eşitsizliği de artmaktaydı (Blencher 2002, 283). Bu durum toplumsal huzursuzluğu arttırmaktaydı. Bu durumda ÇKP reform sürecini biraz daha yavaşlattı, fakat durdurmadı.

1990'lar boyunca Çin'de Mao dönemi politikaları giderek ortadan kalktı. Örneğin, KİT'lerden çıkarılanların sayısı hızla artmaya başladı. KİT'lere ait bu düzenleme emek açısından bir karmaşa yarattı, işten çıkarılan işçilerin (laid-off workers) kolektif direnişi ile karşılaştı (Cai 2002, 327). Cai, kolektif eylem kavramı ile temelde iki şeyi vurgulamıştır: 1)Yeterli sayıda katılımcının olması ve 2) katılımcıların kendi aralarında iletişim halinde olmalarıdır. Çünkü yeterince katılım olmadığı zaman eylem yeterince ses getirmemekteydi ayrıca katılımcılar kendi aralarında koordinenin sağlanması için birbirleriyle iletişim halinde olmalıydılar. Bunu zorunlu kılan ise Çin'de sendikaların devletin kontrolünde olmasıdır. Böyle bir eylemi gerçekleştirmek isteyenler sendikadan bağımsız bir şekilde kendi aralarında diyalog sağlayarak harekete geçmekte ve mobilize olmaktadır (Cai 2002, 332). Herhangi bir kolektif eylem başladığında köylüler, diğer KİT'lerden çıkarılan işçiler de bu protestolara katılmaktadır. Genelde de yollar kapatılarak tepkilerini gösterirken yerel hükümet de göstericileri göz altına alarak eylemi bir an önce sonlandırmaya çalışmaktadır (Cai 2002, 333). Vurgulanması gereken bir nokta ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli KİT'ler özelleştirildiği için bu işletmelerden çıkarılan işçiler eylemleri düzenlemekteydi. Fakat büyük ölçekli KİT'lerde de benzer direnişlerle karşılaşan hükümet reformların hızını azalttı. Çünkü toplumsal bir kargaşa çıkabileceği endişesi taşımaktaydı (Cai 2002, 342-344). İlaveten pek çok işçi yaşam koşullarının iyi olmamasından ve geçinememekten rahatsızdı. İşçilerin kendi arasında da ücret farkları son derece yüksekti. Buna karşın, bu sorunların çözümünde işçileri bireyselleştirilmekte, kolektif olarak bir araya gelmelerinin ve dayanışmalarının önüne geçilmektedir (Blecher 2002, 289-295). Genel olarak, tam da bu sebeple işçiler kolektif halde bir araya gelemeyip organize olamadıkları için ücret artışları gibi yapılan reformlar bir alanı kapsamaktadır.

Çin'in toplumsal gerginliğin armasına yönelik bir endişe taşıdığı belirtilmişti. Devletin sosyal hizmetlerden elini çekmesi ile de birlikte 1990'ların sonuna doğru sağlık harcamalarındaki kesintiler, ücretlerin ödenmesindeki ertelemeler, vatandaşların kaliteli eğitim, sağlık gibi hizmetlere ulaşımı da zorlaştı (Blecher 2002, 284). Bu durum toplumsal huzursuzluğu da beslemekteydi. Artan toplumsal huzursuzluk karşısında yeni düzenlemeler yapıldı. Reformların yavaşlatılması ve ücretlerin artması, sosyal güvenceye yönelik düzenlemeler bunların arasındadır (Deyo ve Ağartan 2009, 277-278). Fakat 1990'larda atılan bu adımlar da protesto ve gösterilerin önünü kesmedi.

2000'ler ile birlikte, bu tepkilerin artışı Çin'de neoliberal politikaların yarattığı karmaşa ile ilgili bir farkındalık yarattı ve Çin ekonomik büyümeyi yaklaşık yirmi yıl sonra ikinci plana atarak sürdürülebilir kalkınmaya odaklandı. Yine de toplumsal kesimlerde büyük bir iyileşme sağlanmadı ve karşı hareket hız kesmeden devam etti. Örneğin, 2005'te başlayan grev dalgası, bir grup göçmen işçinin ücretlerinde artışa neden olduğu gibi, ardından bölgedeki diğer fabrikalara da yayılarak aynı etkiyi yarattı (Chan 2012, 317). Bunun üzerine 2000'li yıllarda *kentli kesim için asgari gelir garantisi, kırsal kesim vergi reformu, tarım vergilerinin kısmen kaldırılması, zorunlu eğitimin ücretsiz olması, kentliler için sağlık güvencesi* gibi piyasa sistemini reform edecek politikalar uygulandı (Wang 2009, 53).

Tüm bu yaşanan gelişmeler Polanyi'nin vurguladığı gibi piyasa sistemine ilişkin politikaların çok da toplumla uyumlu olmadığını, tamamen piyasa sistemini ortadan kaldırmaya ilişkin olmasa da toplum tarafından bir dirençle karşılaşıldığını göstermektedir. Piyasa sisteminin kendi iç çelişkileri (hayali metaların metalaşması, kendi kendine işleyen piyasa gibi) sistemin sürdürülebilirliğini zorlarken, bir yandan

da toplumun karşı koymasıyla işleyişini bozmaktadır (Çin’de reformların yavaşlatılması gibi).

Çin bugün giderek neo-liberal politikalar uygulayan bir ülke olduğunu ve stratejik alanlardaki etkinliğini ÇKP’nin ana sosyal kuvvet olarak devam edebilmesi için kullandığı belirtildi. Çin bundan sonraki süreçte nasıl bir ekonomik model ile devam edeceği bir başka ifade ile günümüzde Çin’in bu ikili ekonomik yapıyı nasıl sürdürebileceği önemlidir. Artan toplumsal huzursuzluklar karşında bir yandan daha sosyal devlet anlayışına yakın bir ekonomi politikasına eğilim gösterirken, aynı zamanda büyümeye yönelik neo-liberal politikalar izlemek durumundadır. Tüm bu gelişmeler, ÇKP’yi tercih yapmaya zorlayacağı bir sürece doğru yöneltirken aslında tam da Çin için Polanyi’nin “çifte hareket” kavramına denk düşmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ

Yükselen güçler, özellikle de Çin'in ekonomik büyüme ve kalkınma süreci son zamanların en çok tartışılan konularıdır. Uluslararası sistemde güçler dengesinin Asya'ya doğru kaydığı tartışmalarından, Çin'in yeni süper güç olabileceğine kadar pek çok tartışma yapılmaktadır. Uluslararası sistemi güç dengeleri, materyalist kapasiteler, her türlü istatistiki veriler üzerinden okuyarak farklı sonuçlar elde eden bakış açılarından²³ azade, değişimi ve nedenini anlamaya çalışarak tarihsel materyalist bir perspektiften “Çin ve hegemonik dönüşümü” değerlendirilmeye çalışıldı.

Bu değerlendirme yapılırken özellikle sosyal bilimlerde genel geçer evrensel düzenlilikler üzerinden hareket ederek anakronik bir tarih okumasından uzak durmak amaçlandı. Dolayısıyla Çin'in ekonomik modeline ilişkin bir incelemede bulunmadan önce, Çin'in geçirdiği dönüşüm Robert W.Cox'un eleştirel teorisinden yararlanılarak tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirildi. Üretim ilişkilerinden yola çıkılarak dünya düzeni kurmaya ilişkin bir teori ortaya koyan Cox için temelde iki seçenek vardır: İlki üretim ilişkileri sonucunda öne çıkan sosyal kuvvetin yarattığı bir devlet biçiminin dünyaya yayılarak bir hegemonya kurmasıdır. İkincisi ise, farklı bir sosyal kuvvetin farklı bir üretim ilişkisi yoluyla farklı bir devlet biçimi yaratması ve bu yeni devlet biçiminin yayılarak karşı bir hegemonik hareket yaratmasıdır (Cox 1981; Cox 1987). Bu çerçevede, Çin Mao dönemi ve sonrası olmak üzere iki ana başlık altında geçirdiği dönüşüm, üretim ilişkileri üzerinden okunarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda da, Çin'in üretim

²³ Konu ile ilgili daha detaylı okumalar için Bknz. Mearsheimer (2010), Nye (2015), Beckley (2011/12).

ilişkilerinde yaşanan değişim neticesinde ABD hegemonyası ile benzer bir birikim rejimine tabii olduğu ve karşı hegemonik hareket yaratmadığı; aksine mevcut hegemonun kendi üretim ilişkilerini kabul ettirerek Çin’de pasif bir devrim gerçekleştiği neticesine varılmıştır.

Bu çalışma Çin’in ekonomik modelinin neo-liberal politikalar ile uyumlu olduğunu savunmaktadır. Çünkü 1980’lerden günümüze kadar olan süreçte uygulanan politikalar Çin’de neoliberal bir ekonomi yaratmıştır. 1980’ler ve 1990’lar boyunca Mao dönemindeki ekonominin temelleri ortadan kaldırılarak yerine neo-liberalizmin işleyişini sağlayacak uygulamalar yapılmıştır. Emek piyasalarının düzensizleştirilmesi, serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, devletin ekonomide giderek daha az yer alması ve piyasa sisteminin yayılması, mülksüzleştirme yoluyla birikim, özel ekonomik bölgeler gibi sermaye birikiminin ve doğrudan yabancı yatırımların önünü açacak ve teşvik edecek düzenlemelerin yapılması, sosyal güvenliğin piyasalaşması bunlardan bazılarıdır (Harvey 2015; Deyo ve Ağartan 2009). Tüm bunlar ve benzeri uygulamalar var iken Çin’de devlet kapitalizmi olduğunu savunmak çok da doğru olmayacaktır. Bu nedenle bu çalışma salt bir devlet kapitalizmine dayalı ekonomik bir modelden ziyade Çin’de neo-liberalizmin olduğunu iddia etmektedir.

Bir diğer tartışma “Bu model Çin’de sürdürülebilir mi?” sorusuna ilişkindir. Bu soruyu cevaplayabilmek için tartışma Karl Polanyi ve onun “karşı hareket” kavramı üzerinden değerlendirilmiştir. Polanyi hayali metalar olarak değerlendirdiğı para, toprak ve emeğin metalaşarak devlet gücüyle piyasa sisteminin kurulduğunu söyler (Polanyi 2015). Bu durum piyasa sisteminin toplumda yayılmasını sağlar. Çifte hareketin ilk kısmı olan bu süreç; ardından hayali metaların metalaşmasıyla tüm toplumun ekonomik yapının içine hapsediğini ve bu durumdan çıkmak içinse

piyasa karşıtı bir hareket başlatacağını ifade eder. Bu da hareketin ikinci kısmıdır (Polanyi 2015). Aslında Çin'de de tam da böyle bir süreç yaşanmaktadır. 1980'lerden başlayan piyasa sisteminin yayılışı toplumsal bir tepkiyi de beraberinde getirmiş ve protestolara, gösterilere neden olmuştur. Bu tepkiler toplumsal gerginliğe ve bu gerginliğin yaratabileceği istikrarsızlık endişesi ile bu reformlar yavaşlatılmıştır.

Sonuç olarak, bu tezin ana sorunsalı Çin'in uluslararası bir hegemonik bir dönüşüm gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği, Çin'in ekonomik modelinin ne olduğu ve bu modelin sürdürülebilir olup olmadığına ilişkindir. Cox'un eleştirel teorisi ortaya konulduktan sonra Coxcu perspektiften Çin'in hegemonik dönüşümüne ilişkin süreç incelenmiştir. Çin'de ÇKP'nin hegemonya kurduğu buna karşılık ABD hegemonyasının Çin'de pasif bir devrim gerçekleştirdiği ve karşı hegemonik bir hareketin oluşmadığı sonucuna varılmıştır. Çin'in ekonomik modelinin ise neo-liberal politikalarla uyumlu olduğu argümanını savunmaktadır. Bu argümanın temel dayanakları ise reform döneminden günümüze Çin'in değişen ekonomik yapısıdır. Bu reformların Çin'de sürdürülebilirliği ise çalışmanın son tartışma konusudur. Sürdürülebilirlik açısından Çin'de uygulanan ekonomi politikalarının yarattığı huzursuzluk mevcuttur, Çin bu durumun farkında olduğu için neo-liberal politikaların yavaşlatmış ve ekonomik büyümeye verilen önemin yerini ekonominin sürdürülebilirliği almıştır.

KAYNAKÇA

Akkemik, K. Ali. 2015. "Çin'de Bir Finans Krizi Beklemeli Miyiz? Japonya'dan Alınacak Dersler." *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi: Japonya, Çin ve Güney Kore'de Kalkınma, Siyaset ve Jeostrateji* içinde, editörler K. Ali Akkemik ve Sadık, 282-322, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Althusser, Louis. 2015. *Marx İçin*. Çeviren Işık Ergüden, İthaki Yayınları.

Arrighi, Giovanni. 2010. *Adam Smith Pekin'de: 21. Yüzyılın Soykütüğü*. Yordam Kitap.

Atlı, Altay. 2015. "Değişen Çin ve Kriz Sonrası Dünya Düzenindeki Rolü." *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen* içinde, hazırlayanlar Fikret Şenses, Ziya Öniş ve Caner Bakır, 285-309, İletişim Yayınları.

Beckley, Micheal. 2011/12. "China's Century: Why America's Edge Will Endure," *International Security* 36(3):41-78.

Bieler, Andreas ve Adam David. Morton. 2004. "A critical theory to hegemony, world order, and historical change: neo- Gramscian perspectives in International Relations," *Capital and Class* 28: 85-113.

Blecher, Marc J. 2002. "Hegemony and Workers' Politics in China," *The China Quarterly* 170: 283-303.

Bostanoğlu, Burcu ve Mehmet Akif Okur. 2009. *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox*, İmge Kitabevi.

Boyer, Robert. 2005. "How and why capitalisms differ." *Economy and Society* 34(4): 509-557

Bottomore, Tom. 2013. *Frankfurt Okulu ve Eleştirisi*. Say Yayınları.

Bremmer, Ian. 2008. "The Return of State Capitalism." *Survival* 50 (3): 55-64.

Bremmer, Ian. 2010. *The End of Free Market: Who Wins the War Between States and Corporations?* Portfolio.

Brincat, Shannon. 2016a. "From International Relations to World Civilizations: The Contributions Robert W. Cox." *Globalizations* 13(5):506-509.

Brincat, Shannon. 2016b. "Traditional, Problem-Solving and Critical Theory: An Analysis of Horkheimer and Cox's Setting of the 'Critical' Divide." *Globalizations* 13(5): 563-577.

Buğra, Ayşe. 2009. "Polanyi'nin Çifte Hareket Kavramı ve Günümüz Piyasa Toplumunda Siyaset." *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi* içinde, derleyenler Ayşe Buğra ve Kaan Ağartan, 237-259, İletişim Yayınları.

Buğra, Ayşe. 2013. "Önsöz" *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* içinde, Karl Polanyi, 11-32, İletişim Yayınları.

Byres, Terence J. 2014. "Neoliberalizm ve Az Kalkınmış Ülkelerde İkel Sermaye Birikimi." *Neoliberalizm: muhalif bir seçki* içinde, hazırlayanlar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, 143-154, Yordam Kitap.

Cai, Yongshun. 2002. "The Resistance of Chinese Laid-off Workers in the Reform Period." *The China Quaterly* 170: 327-344.

Callinicos, Alex. 2010. "The limits of passive revolution." *Capital and Class* 34(3): 491-507.

Campbell, Al. 2014. "ABD'de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi." *Neoliberalizm: muhalif bir seçki* içinde, hazırlayanlar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, 305-324, Yordam Kitap.

Chan, Chris K. ve Elaine Sio-Ieng Hui. 2017. "Bringing Class Struggles Back: A Marxian Analysis of the State and Class Relations in China." *Globalizations* 14(2): 232-244.

Chan, Chris King-Chi. 2012. "Class or Citizenship? Debating Workplace Conflict in China." *Journal of Contemporary Asia* 42(2): 308-327

- Chen, Feng. 2003. "Industrial Restructuring and Workers' Resistance in China." *Modern China* 29(2): 237-262.
- Chen, Yixin. 1999. "Lost in Revolution and Reform: the socioeconomic pains of China's Red Guards generation, 1966-1996." *Journal of Contemporary China* 8(21):219-239.
- Coase, Ronald ve Ning Wang. 2015. *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?* BigBang Yayınları.
- Cox, Robert W. ve Micheal G. Schechter. 2002. *The Political Economy of a Plural World: Critical reflections on power, morals and civilization*, Routledge.
- Cox, Robert W. 1976. "Geleceğin dünya düzeni üzerinde düşünmeye dair", *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* içinde, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair ile birlikte, çevirenler Emrah Çınar ve Semih Çelik, 60-84, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.
- Cox, Robert W. 1981. "Sosyal kuvvetler, devletler ve dünya düzenleri: uluslararası ilişkiler teorisinin ötesinde," *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* içinde, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair ile birlikte, çevirenler Emrah Çınar ve Semih Çelik, 85-123, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.
- Cox, Robert W. 1983. "Gramsci, hegemonya ve uluslararası ilişkiler: metot üzerine bir deneme," *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* içinde, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair ile birlikte, çevirenler Emrah Çınar ve Semih Çelik, 124-143, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.
- Cox, Robert W. 1985. "Realizm, pozitivism ve tarihselcilik", *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* içinde, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair ile birlikte, çevirenler Emrah Çınar ve Semih Çelik, 50-84, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.
- Cox, Robert W. 1987. *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making History*. Columbia University Press.
- Cox, Robert W. 1992. "Dünya düzeninin hegemonya-sonrası kavramsallaştırmasına doğru: Ibn-i Haldun'un yeri üzerine düşünceler", *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* içinde, derleyenler Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair, çevirenler Emrah Çınar ve Semih Çelik, 144-173, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.

Cox, Robert W. 1996. "Etkiler ve Vaatler.", *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* içinde, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair ile birlikte, çevirenler Emrah Çınar ve Semih Çelik, 19-38, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.

Cox, Robert W. " 'The International' in Evolution" *Millennium: Journal of International Studies* 35(3):513-527.

Demir, Ömer. 1997. *Bilim Felsefesi*, Vadi Yayınları.

Devetak, Richard. 2013. "Eleştirel Teori" *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde, Scott Burchill, Andrew Linklater ve diğerleri, çevirenler Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, 217-246, Küre Yayınları.

Deyo, Frederic C. ve Kaan Ağartan. 2009. "Doğu Asya Emek Sistemlerinde Reform: Çin, Kore ve Tayland," *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi* içinde, derleyenler Ayşe Buğra ve Kaan Ağartan, 261-296, İletişim Yayınları.

Dillon, Micheal. 2016. *Modernleşen Çin'in Tarihi*. Çevirenler Eylem Ümit Atılğan ve Aydın Atılğan, İletişim Yayınları.

Dirlik, Arif. 2006. "Bir Paradigma Olarak Çin Kapitalizmi." *Global Modernite ve Sosyalizm: Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti* içinde, derleyen Veysel Batmaz, Salyangoz Yayınları.

Du, Ming. 2014. "China's State Capitalism and World Trade Law." *International and Comparative Law Quarterly* 63: 409-448.

Fan, C Cindy. 2006. "China's Eleventh Five-Year Plan (2006-2010): From 'Getting Rich First' to 'Common Prosperity'." *Eurasian Geography and Economics* 47(6): 708-723.

Geuss, Raymond. 2013. *Eleştirel Teori: Habermas ve Frankfurt Okulu*. Çeviren Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları.

Giddens, Anthony. 1979. *General Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Berkeley: University of California Press.

Giddens, Anthony. 2014. *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. İletişim Yayınları.

- Gill, Stephen. 2003. *Power, Resistance in the New World Order*. Palgrave Macmillan.
- Goodman, David S. G. 2016. "Locating China's Middle Classes: social intermediaries and the Party-state." *Journal of Contemporary China* 25(97): 1-13.
- Gore, Lance L. P. 2015. "The Social Transformation of The Chinese Communist Party: Prospects of Authoritarian Accommodation." *Problems of Post-Communism* 62(4):204-216.
- Gökçer, Özgür ve Hüseyin Özel. 2013. "Double Movement, Globalization and the Crisis." *American Journal of Economics and Sociology* 72(4): 892-916.
- Gökten, Kerem. 2009. "Çin Ekonomisi'nde Dönüşüm ve Kapitalist Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci (1978-...)." Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Gramsci, Antonio. 1971. *Selections From the Prison Notebooks Of Antonio Gramsci*. Derleyenler ve çevirenler Ouentin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, The Electric Book Company.
- Gramsci, Antonio. 2018. *Seçme Yazılar 1916-1935*. Derleyenler D. Forgacs, Çeviren İ. Yıldız, Ankara: Dipnot.
- Gray, Kevin. 2010. "Labour and State in China's passive revolution." *Capital and Class* 34(3):449-467.
- Hall, Peter A. ve David Soskice. 2001. "An Introduction to Varieties of Capitalism." içinde *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, David. 2015. *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. Sel Yayıncılık.
- Heberer, Thomas. 2009. "The "Great Proleterian Cultural Revolution": China's modern trauma." *Journal of Modern Chinese History* 3(2):165-181.
- Hsueh, Roselyn. 2016. "State Capitalism, Chinese-Style: Strategic Value of Sectors, Sectoral Characteristics, and Globalization." *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions* 29(1): 85-102.

Hui, Elaine S. 2017. "Putting the Chinese State in in its Place: A March from Passive Revolution to Hegemony." *Journal of Contemporary Asia* 47(1): 66-92.

Jessop, Bob. 2009. *Kapitalist Devletin Geleceği*. Çeviren Ahmet Özcan, Epos Yayınları.

Jiang, Yang. 2011. "Rethinking the Beijing Consensus: how china responds to crises." *The Pacific Review* 24(3): 337-356.

Joshi, Devin. 2012. "Does China's recent 'harmonious society' discourse reflect a shift towards human development?" *Journal of Political Ideologies* 17(2): 169-187.

Kroeber, Arthur R. 2017. *Çin Ekonomisi Herkesin Bilmesi Gerekenler*. Çevirmen Mehmet Mazı, Buzdağı Yayınları.

Lin, Li-Wen ve Curtis J. Milhaupt. 2013. "We Are the (National) Champions: Understanding the Mechanism of State Capitalism in China.", *Stanford Law Review* 65: 697-759.

Ling, Li. 2013. "The path to Made-in-China: How this was done and future prospects." *International Journal of Production Economics* 146: 4-13.

Linklater, Andrew. 1990. *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*, Londra: Macmillan.

Linklater, Andrew. 1998. *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of Post-Westphalian Era*. Cambridge: Polity Press.

Loh, Christine. 2017. "Xi Jinping knows China can't be great without taking care of its environment." *South China Morning Post*, Kasım 3, 2017.

<http://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2117987/xi-jinping-knows-china-cant-be-great-without-taking-care-its>

Marx, Karl. 2015. *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*. 1. Cilt. Çevirenler Mehmet Selik ve Nail Satlığan. Yordam Kitap.

McNally, Christopher A. 2012. "Sino-Capitalism in China's Reemergence and the International Political Economy." *World Politics* 64(4):741-776.

Mearsheimer, John. 2010. "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia." *Chinese Journal of International Politics* 3(4): 381-396.

Menteşeoğlu, Burcu ve K. Ali Akkemik. 2015. "Çin'deki Yabancı Firmaların Doğrudan Yatırım Eğilimlerine Dair Bir Değerlendirme." *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi: Japonya, Çin ve Güney Kore'de Kalkınma, Siyaset ve Jeostrateji* içinde, editörler K. Ali Akkemik ve Sadık, 323-341, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Mohanty, Manoranjan. 2003. "Three Represents: Ideology of the Fourth Generation," *China Report* 39(2): 237-245.

Morton, Adam D. 2003. "Social Forces in the Struggle over Hegemony: Neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy.," *Rethinking Marxism* 15(2): 153-179.

Morton, Adam D. 2005. "A Double Reading of Gramsci: Beyond the Logic of Contingency," *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 8(4): 439-453.

Morton, Adam D. 2007. "Waiting for Gramsci: State Formation, Passive Revolution and the International," *Millenium: Journal of International Studies* 35(3): 597-621.

Morton, Adam D. 2010. "The continuum of passive revolution," *Capital and Class* 34(3): 315-342.

Munck, Ronaldo. 2014. "Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti." *Neoliberalizm: muhalif bir seçki* içinde, hazırlayanlar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, 106-122, Yordam Kitap.

Nace, Trevor. 2017. "China Shuts Down Tens of Thousands of Factories In Widespread Pollution Crackdown." *Forbes*, Ekim 24, 2017.

<https://www.forbes.com/sites/trevornace/2017/10/24/china-shuts-down-tens-of-thousands-of-factories-in-widespread-pollution-crackdown/#485fe9c54666>

Naughton, Barry. 2010. "China's Distinctive System: can it be a model for others?" *Journal of Contemporary China* 19(65): 437-460.

- Ngok, Kinglun. 2008. "The Changes of Chinese labor Policy and Labor Legislation in the Context of Market Transition." *International Labor and Working-Class History* 73: 45-64.
- NTV. 2017. "Çin'de hava kirliliği için ilk kez 'Ulusal Kırmızı Alarm' verildi", NTV Haber. Erişim Tarihi: 3 Ocak 2017. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/cinde-hava-kirliligi-icin-ilk-kez-ulusal-kirmizi-alarm-verildi,Lj2C2yGEzUScV_TWQ65OYw/AphhfsdzvUKUAhLd42swUQ
- Nye, Joseph. 2015. *Is the American century Over?* London: Polity Books.
- O'Brien, Robert ve Marc Williams. 2007. *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*. Palgrave Macmillan.
- Oktay, Fatih. 2017. *Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Okur, Mehmet A. 2015. "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine", *Uluslararası İlişkiler* 12(46):131-151.
- Özdemir, Ali Murat. 2010. *Ulusların Sefaleti: Uluslararası Ekonomi Politikte Marksist Yaklaşımlar*. İmge Kitabevi.
- Özdemir, Ali Murat. 2014. "Kolektif Emperyalizm." Kolektif Emperyalizm: Mağribten Maşrıka Dönüşümün Ekonomi Politikte içinde, derleyen Ali Murat Özdemir, 29-91, İmge Kitabevi.
- Özel, Hüseyin. 2009. *Piyasa Ütopyası*. BilgeSu Yayıncılık.
- Palley, Thomas I. 2014. "Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması," *Neoliberalizm: muhalif bir seçki* içinde, hazırlayanlar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, 42-58, Yordam Kitap.
- Peck, Jamie ve Jun Zhang. 2013. "A variety of capitalism...with Chinese characteristics?." *Journal of Economic Geography*, 1-40.
- Persaud, Randolph B. 2016. "Neo-Gramscian Theory and the Third World Violence: A Time for Broadening." *Globalizations* 13(5):547-562.

- Pijl, Kees van der. 2012. "Is the East Still Red? The Contender State and Class Struggles in China?" *Globalizations* 9(4): 503-516.
- Piketty, Thomas. 2015. *Kapital*. Çeviren Hande Koçak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polanyi, Karl. 2013. *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. Çeviren Ayşe Buğra, İletişim Yayınları.
- Ramo, Joshua Cooper. 2004. *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre.
- Ransome, Paul. 2011. *Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş*. Çevirmen Ali İhsan Basgöl, Ankara: Dipnot.
- Saad-Filho, Alfredo ve Deborah Johnston. 2014. *Neoliberalizm: muhalif seçki*. Çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel. Yordam Kitap.
- Sassoon, Anne S. 2001. "Globalization, Hegemony and Passive Revolution," *New Political Economy* 6(1): 5-17.
- Sassoon, Anne S. 2012. *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*. Çevirmen Ozan Kamiloğlu ve Mustafa Kemal Coşkun, Ankara: Dipnot.
- Shaikh, Anwar. 2014. "Neoliberalizmin İktisat Mitolojisi," *Neoliberalizm: muhalif bir seçki* içinde, hazırlayanlar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, çevirenler Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, 76-90, Yordam Kitap.
- Shi, Zhengfu ve Chang Liu. 2012. "Socialization of Property Rights: A Reform in Strategy for SOE Reform in China." *Modern China* 38(6): 677-693.
- Sinclair, Timothy J. 1996. "Uluslararası ilişkilerin ötesinde: Robert W. Cox ve dünya düzenine dair yaklaşımlar." *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* içinde, Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair ile birlikte, çevirenler Emrah Çınar ve Semih Çelik, 3-18, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.
- Song, Xianlin. 2005. "Signs of The Times: The Discourse of 'Three Represents' and Globalisation." *East Asia* 22(3): 25-40.
- Su, Xiaobo. 2011. "Revolution and Reform: the role of ideology, and hegemony in Chinese politics." *Journal of Contemporary China* 20(69):307-326.

Tilly, Charles. 1990. *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*.
Cambridge: Blackwell Publishing.

Ünay, Sadık. 2015. “Diyalogdan Rekabete: Küresel Ekonomi Politik Sistemde Çin.”
*Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi: Japonya, Çin ve Güney Kore'de Kalkınma,
Siyaset ve Jeostrateji* içinde, editörler K. Ali Akkemik ve Sadık, 263-281, Boğaziçi
Üniversitesi Yayınevi.

Wang, Shaoguang. 2009. “Double Movement in China.” *Economic and Political
Weekly* 43(52): 51-59.

Warner, Malcolm ve Ying Zhu. 2010. “Labour and management in the People's
Republic of China: seeking the ‘harmonios society’.” *Asia Pacific Business Review*
16(3):285-298,

Xing, Li. 2017. “The Endgame or Resilience of the Chinese Communist Party's Rule
in China: A Gramscian Approach.” *Journal of Chinese Political Science*.

Yalvaç, Faruk. 2014. “Eleştirel Teori” *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori,
Kavram ve Konular* içinde, editörler Şaban Kardaş ve Ali Balcı, 211-226, Küre
Yayınları.

Yang, Kaifeng. 2007. “State-Owned Enterprise Reform in Post-Mao China.”
International Journal of Public Administration 31(1):24-53.

Yeung, Henry Wai-chung. 2004. *Chinese Capitalism in a Global Era: Towards
hybrid capitalism*. Routledge.

Zhu, Xihu ve Zhixin Chen. 2016. “Agricultural Policy and Poverty Reduction: Data
From Rural China.” *Anthropologist* 25(1,2):76-85,